

INTERSECT VOICES -HANKKEEN KARTOITUS

Haasteena intersektionaalisuus: Romaninaisten kokemukset heidän itsensä kertomina

Romaninaisten kokema syrjintä asumisessa,
koulutuksessa, terveydenhuollossa ja työmarkkinoilla -
Vertaileva tutkimus moniperustaisesta syrjinnästä
Suomessa, Italiassa ja Romaniassa

10/2021

**Diakonissa-
laitos**

Co-funded by the Rights,
Equality and Citizenship (REC)
Programme of the European Union

“IntersectVoices in Europe – combating discrimination against Roma women” -hanke

Kartoitus

Tekijät:
Ph.D. Carmen Gheorghé Ph.D. Cristina Mocanu

Bukarest, maaliskuu 2021
Taitto: Ella Luoma
Käännös: Kristiina Elenius

Kiitokset

Ensinnäkin haluamme osoittaa kiitoksemme niille romaninaisille, jotka lupautuivat osaksi tutkimustamme ja uskoivat meille kokemuksensa jokapäiväisestä elämästään, kamppailuistaan, häpeästään, nöyryytyksistään, alemmuudentunteistaan, näkymättömyydestään ja kohtaamastaan syrjinnästä.

Tiedostamme vaikeudet ja riskit, jotka liittyvät koronapandemian aikana tehtyyn tiedonkeruuseen, suunnattomaan määrään litterointityötä ja englanninkieliseen käännökseen. Haluamme ilmaista kiitollisuutemme seuraaville naisille, jotka toteuttivat tämän työn hankkeeseen osallistuvissa järjestöissä (aloittaen tutkimukseen osallistuneista romanikumppaneista):
Romaninaisten oikeuksia ajavasta E-Romnja -yhdistyksestä Romaniasta

Georgiana Lincan
Roxana Magdalena Oprea
Romni Onlus -järjestöstä Italiasta
Saska Jovanovic Mirinda Ashley Karshan
Helsinki Diakonissalaitoksen säätiöstä Suomesta
Heini Puurunen
Ioana Tistea Marjaana Toiviainen

Kiitämme *Anca Nicaa and Anca Enachea* logistisesta tuesta, samoin kuin kaikkia paikallisia avustajia, jotka helpottivat pääsyämme romaniyhteisöihin pandemian aikana. Viimeisimpänä vaan ei vähäisimpänä kiitämme romanialaista *Asociatia Central Pentru Legislatie* -yhdistystä tutkimusta koskevasta palautteesta ja kommentista.

Tämä raportti on toteutettu osana “Intersect Voices in Europe – combating discrimination against Roma women” -hanketta, jonka on rahoittanut Euroopan Unionin Perusoikeus-, tasa-arvo- ja kansalaisuusohjelma (2014–2020).

Tekijät ovat yksin vastuussa julkaisussa esitetystä näkemyksestä, eikä Euroopan komissio vastaa tietojen perusteella tehdyistä päätelmistä.

Deaconess
Foundation

Center for
Not-for-profit
Law

Sisällysluettelo

JOHDANTO	4	Kesken jääneiden opintojen loppuun saattaminen	45
Intersektionaalisuuden aliarviointi	5	Koululaisen äitinä ja isoäitinä	45
1. KIRJALLISUUSKATSAUS	5	Syrjinnän muodot koulutuksessa	46
Syrjintä ja osallisuus hyvinvointivaltion eduista ja palveluista	7	Johtopäätökset	47
Tutkimuksen metodologinen viitekehys	8	6. ROMANINAISET TERVEYSPALVELUISSA	49
2. METODOLOGIA	8	Terveyspalveluiden saatavuus	50
Tutkimuksen rajaukset	10	Terveyspalveluiden maksullisuus	51
3. IDENTITEETIT JA SUKUPUOLIROOLIT	12	Terveyspalveluiden epääminen	52
Identiteettien määrittely	12	Omalääkäripalveluiden laatu	53
Risteävät ominaisuudet	14	Papakoe ja rintasyöpäseulonta	53
Rodullistaminen	16	Sairaaloiden syrjivät käytännöt	54
Selviytymiskeinot	17	Kokemuksia raskausajalta ja synnytyksestä	56
Ennakkoluulot	20	Väkivalta ja väkivallan uhrien hoito	56
Johtopäätökset	21	Syrjinnän muodot terveyspalveluihin hakeuduttaessa	58
4. ASUMINEN JA INFRASTRUKTUURI	24	Johtopäätökset	59
Ahtaat asuinalueet, ahtaat talot	24	7. ROMANINAISET KOTITÖISSÄ JA TYÖMARKKINOILLA	60
Infrastrukturi ja asuinalueen palvelut	25	Odotukset työllistymisestä	60
Asuinpaikan salailu	26	Romaninaisten kaksinkertaiset paineet	61
Muuttaminen pois asunnosta tai asuinalueelta	28	Romanityttöjen ja -naisten kotityöt	61
Sosiaalisen vuokra-asumisen saatavuus	29	Töissä pienestä pitäen	62
Sosiaaliseen vuokra-asumiseen hakeutuminen	30	Lannistaminen työnhaussa	62
Elämää hätämajoituksessa	31	Syrjivät käytännöt työnhaussa	64
Tarpeenmukaisen asumisen, terveyspalveluiden ja työn saatavuuden muodot	31	Irtisanominen	64
Johtopäätökset	34	Romaninaisten ammatit	65
5. ROMANITYTTÖJEN JA -NAISTEN KOULUTUS	36	Perinteiset ammatit	65
Kulttuuriset normit koulutuksessa	36	Itsenäiset ammatinharjoittajat	65
Koululaisten saaman opetuksen laatu	38	”Mustalaisten työt” (Epävirallinen työskentely)	65
Lannistaminen koulutuksessa	40	Työskentely aktivistina	66
Opintoihin liittyvät sosiaalietuudet	41	Palkkaerot	66
Koulu turvattomana paikkana	42	Syrjinnän muodot työmarkkinoilla	67
Koulu turvapaikkana	43	Johtopäätökset	67
Rasismi ja koulupudokkuus	44	8. SYRJINTÄILMOITUSTEN TEKEMINEN	69
		9. JOHTOPÄÄTÖKSET	73
		LÄHTEET	
		LIITTEET	

JOHDANTO

Ymmärtääksemme miten moniperustainen syrjintä vaikuttaa romaninaiisiin meidän tulee laajentaa asiayhteyttä ja käsittää miten he kamppailevat kulttuurisessa, sosioekonomisessa ja kansallisessa toimintaympäristössään. Siksi lukijan tulee suhtautua romaninaisten kertomuksiin ja niiden välittämään laadulliseen ja arkaluonteiseen aineistoon vastuullisesti ja kunnioituksella. Intersektionaalinen lähestymistapa laadullisessa tutkimuksessa aiheutti alusta alkaen monia haasteita, sillä kaikissa kolmessa maassa naisten identiteetit ovat muodostuneet erilaisten toimintaympäristöjen vuorovaikutuksessa ja ne ovat kollektiivisen historian ennalta määrittämiä. Ellemme tutkisi toisiinsa kytkeytyneitä tiloja, joita tässä tutkimuksessa kutsutaan "maailmoiksi" emme pystyisi kuvaamaan intersektionaalista syrjintää, joka esiintyy maailmojen välillä, emmekä lopulta onnistuisi ymmärtämään intersektionaalisuutta.

Toinen tärkeä teema on monien aktivistien käymä ja monissa virallisissa asiakirjassa esiintyvä keskustelu yhtäläisesti jokaiselle kuuluvista ihmisoikeuksista. Kun väitetään, että "asuminen

tai terveydenhuolto on kaikkien naisten helposti saatavilla" tehdään käytännössä näkyvämmäksi intersektionaaliset kokemukset ja syrjintä ja jätetään huomiotta järjestelmällinen sorto, jota tietyt ryhmät ovat Euroopassa historiallisesti kohdanneet ja kohtaavat yhä.

Tutkitut kokemukset paljastavat intersektionaalisuuden etnisyyden, sukupuolen, yhteiskunnallisen aseman, seksuaalisen identiteetin ja ihonvärin risteytyessä. Käytämme intersektionaalisuutta purkaaksemme osiin romaninaisten identiteetin sisäänrakennetun olemuksen ja tuodaksemme julkiseen keskusteluun ja toimintaohjelmiin uusia vivahteita, kuten jo aiemmin queer-romaneihin ja romanifeministeihin kuuluvat tutkijat ovat tehneet. Identiteetit ja luokittelut ovat usein jännitteisiä, mutta kuten Creenshaw painottaa, suuri ongelma "ei ole kategorioiden olemassaolo, vaan pikemminkin tietyt arvot, jotka niihin kiinnitetään, ja se tapa, jolla nuo arvot edistävät ja luovat yhteiskunnallisia hierarkioita" (Creenshaw 1991). Tämä on juuri se, mikä tapahtuu romaninaisille kaikilla toimintakentillä, joihin he ovat yhteydessä.

Co-funded by the Rights,
Equality and Citizenship (REC)
Programme of the European Union

1. KIRJALLISUUS- KATSAUS

Intersektionaalisuuden aliarviointi

1990-luvun jälkeen niin romanit kuin valtaväestön edustajatkin eri puolilla Eurooppaa ovat laatineet tutkimuksia, politiikkoja ja keskustelunavauksia ”romanikysymystä” vallitsevan keskustelun täsmentämiseksi ja pyrkineet muodostamaan jaettava kokemusta rasismista ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta tai vahvistamaan romanien etnisyyttä ”yhteiskunnallisenä ongelmana” (Gheorghe 2010; Rostas, 2019).

Näin muodostetun yhtenäisen käsityksen avulla on saatu laadittua monia yhteiskunnallisia kysymyksiä koskevia toimintaohjelmia, joita romanivähemmistö kipeästi tarvitsee kamppaillessaan eri maissa sosiaalista eriytymistä, äärimmäistä köyhyyttä ja rasismia vastaan. Samalla tietyt aiheet on kuitenkin jätetty huomioimatta, kuten naisten kohtaama väkivalta, avioliittoon velvoittavat käytännöt, tyttöjen ja naisten äänen rajoittaminen, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat romanit, vammaiset romanit ja monet muutkin kysymykset (Gheorghe 2010; Femlova 2020).

Viime vuosikymmeninä tutkijat, jotka ovat itse romaninaktivisteja, feministejä tai queer-romaneja, ovat tuottaneet tärkeää etnisyyteen, rotuun, sukupuoli-identiteettiin, seksuaalisuuteen ja yhteiskuntaluokkaan liittyvää tutkimustietoa, ja vaatineet EU- ja kansallisella tasolla uusien ja parempien romanipolitiikkojen laatimista niin, että eri ryhmien näkyville nostetut kokemukset huomioidaan (Cioaba 2006; Oprea 2006, 2011; Gheorghe 2010, 2020; Kocke 2009, 2019; Mark 2010; Brooks 2012; Bitu 2012; Kurtic 2013; Baker 2015; Jovanovic 2019).

Kun romaninaktivistit, feministit ja taiteilijat pyrkivät oman työnsä kautta oikeuttamaan romanien ihmisoikeusliikkeelle EU-tasolla in-

tersektionaalisemman toimintaohjelman, eri identiteettien välillä ilmeni jännitteitä, jotka paljastivat romanien muuttumattomina pidetyt ja etnisyyttä korostavat ominaisuudet, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia romaneja vastustavat puheet ja poliittiset strategiat, ja yleismaailmallisen patriarkaatin vastaisen taistelun, ja ne kaikki törmäsivät yhteen pyrkimykseen hiljentää romaninaiset ja sulkea heidät ulos poliittisesta keskustelusta (Kurtic 2013; Jovanovic & Daroczi 2015; Kocze 2015; Gheorghe 2020). Lisäksi niin romani- kuin valtaväestönkin queer-tutkijat alkoivat tuottaa uutta tutkittua tietoa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien romanien intersektionaalisuudesta todentaen ristiriidat etnisen ja seksuaali-identiteetin välillä, mukaan lukien paikkaan tai ryhmään kuulumisen ja siitä irtautuminen, homofobia ja transfobia, ja naisten seksuaalisuuden tabuluonne. Vaikka kaikkia aiheita ei voisi käsitellä riittävästi, on tarpeen tehdä kokemukset näkyvämmiksi ja ymmärtää niiden merkitys intersektionaalisesta mekaniikasta kannalta.

Romaninaiset ovat ”tyypillisiä puoliverisiä”, kuten Ethel Brooks kuvailee, asemoituessaan välimaastoon, ”liikkuessaan romani- ja gadjemaailmojen¹ välillä muuttoliikkeen, koulutuksen ja kulttuurin välityksellä” (Brooks 2015).

Romani-identiteetin moninaisuuden ja romanien kokemusten huomioon ottaminen tutkimuksessa ja politiikan suunnittelussa on epäilemättä hyvin tarpeellista romanien kohtaaman historiallisen syrjinnän, sorron ja eriarvoisuuden

1 Gadje on romanikieltä ja tarkoittaa ihmisiä, jotka eivät ole etnisesti romaneja. Gadjemaailma puolestaan viittaa kaikkiin ihmisiin, jotka eivät ole romaneja, sekä heidän luomiinsa instituutioihin ja rakenteisiin. (suom. huom.)

takia. Kyseessä ei kuitenkaan ole pelkästään eettinen näkökohta, kuten Kockze (2011) korostaa: "Vallitsevat syrjinnän vastaiset politiikat eivät ole riittäviä puuttuakseen sosiaalipolitiikan lukuisiin intersektionaalisen eriarvoisuuden muotoihin. Intersektionaalisen lähestymistavan kehittäminen ja menetelmät voivat tuoda Eurooppaan muutospolitiikan, joka tunnistaa ja puuttuu romaninaisten kysymyksiin ja yhteiskunnalliseen asemaan" (Kockze 2011).

Intersektionaalisuuden nosti alun perin esille musta feministitutkija Kimberlé Creenshaw Yhdysvalloissa vuonna 1989, ja hän tarkoitti sillä järjestelmällistä värillisten naisten syrjintää eli kokemusta, joka jäi näkymättömäksi sekä antirasistisessa että feministisessä liikkeessä. Koska heidän identiteettinsä palautettiin joko sukupuoleen tai ihonväriin, eikä tarkasteltu niiden yhteisvaikutusta, erityinen syrjinnän muoto esimerkiksi työmarkkinoilla jätti huomioimatta joko heidän identiteettinsä naisena tai värillisenä.

Samalla tavalla romanifeministitutkijat ja -aktivistit monissa Euroopan maissa hahmottelivat etnisyyden, sukupuolen ja yhteiskunnallisen aseman intersektionaalisuutta ja kritikoivat "yleismaailmallista naiskysymystä" ja "romani-kysymystä" pyrkien niiden sijaan tuottamaan parempaa ymmärrystä risteävistä identiteeteistä ja sortavista järjestelmistä, jotka vaikuttavat romaninaisten elämään. Mutta tällaisen eriarvoisuuden paljastaminen on vaikeaa ilman käyttökelpoista tietoa identiteeteistä. Olipa sitten kyse seksuaali-identiteetistä, etnisyydestä tai yhteiskunnallisesta asemasta, aiheen arkaluontoisuus ja se, miten tietoja luokitellaan eriarvoisuuden tunnistamiseksi, tulee vielä vaatimaan aktivisteja ja poliittisia kamppailuja, sillä eurooppalaiset ja kansalliset politiikat ovat epäonnistuneet käsittelemään aihetta asianmukaisesti. (Jovanovic & Daroczi 2015).

Romaninaiisiin ei kohdistu ainoastaan heidän etnisyyteensä pohjautuvaa syrjintää tai heidän sukupuoli-identiteettiinsä ja seksuaalisuuteensa kohdistuvaa seksismiä, tai heidän yhteiskunnalliseen asemaansa perustuvaa alempien yhteiskuntaluokkien halveksintaa, tms. Romaninaisten kokemusten palauttaminen politiikassa ainoastaan etnisyyteen, seksismiin tai yhteiskuntaluokkaan jättää tosiasiallisesti huomiotta heidän risteävät kokemuksensa ja historiallisen taustansa ja siksi parhaimmillaan lait ja politiikat eivät onnistu kohdentumaan heihin. Jos instituutiot vastaavasti keskittyvät vain yksipuolisiin identiteetteihin ja syrjinnän muotoihin, ne kieltävät romaninaisten kokemukset ja jatkavat eriarvoisuutta ja eri romaniryhmien kuten sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen syrjintää. Lyhyesti sanottuna niiden on otettava huomioon romanien identiteettien moninaisuus paljastaakseen asioiden nykytilan. Epäasialli-

sesti määriteltynä identiteetistä tulee syrjintätilanteessa henkilökohtainen tai yksilöllinen valinta.

Intersektionaalisuudesta on laaja akateeminen kirjallisuus, mutta on selvää, että empiirinen todistusaineisto romaninaisten moninaisista identiteeteistä ja siitä miten he kokevat ne jokapäiväisessä elämässään on edelleen täysin riittämätön. Romanien sukupuolesta ja seksuaali-identiteetistä kerättävä tieto on eri puolilla Eurooppaan arkaluonteinen aihe, koska sitä voitaisiin käyttää sellaisissa asiayhteyksissä, jotka saattaisivat vahvistaa ennakkoluuloja ja lisätä rasismia, homofobiaa ja romanivastaisia toimia. Sukupuolen, etnisyyden tai yhteiskunnallisen aseman mukaan eritellyn tiedon puute tuottaa epäilemättä haasteita intersektionaalisuuden hahmottamiselle. Siksi tässä tutkimuksessa käytetään laadullisia menetelmiä tuomaan syvällisempää tietoa seksuaali-identiteeteistä, yhteiskunnallisesta asemasta, etnisyydestä, ihonväristä ja selviytymiskeinoista eri tilanteissa ja maissa, ja niitä käsitellään seuraavilla sivuilla.

Tarkasteltaessa intersektionaalisuutta romaninaisten tapauksessa hyödynnetään tutkimuksessa useita näkökulmia alkaen identiteetti-tiluokista, ryhmän sisäisistä valtasuhteista ja vallankäytöstä suhteessa eri gadjeryhmiin, sekä järjestelmistä, jotka aiheuttavat enemmän yhteiskunnallista ja systeemistä epäoikeudenmukaisuutta. Ihonväri, seksuaali-identiteetit, etnisuus, yhteiskunnallinen asema (mukaan lukien koulutus ja työmarkkina-asema), vamma, uskonto, mutta myös kulttuuriset tavat, sosiaaliset normit, institutionaaliset käytännöt ovat kaikki yhteydessä toisiinsa ja vallitsevien valtasuhteiden ja yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden osatekijöitä.

Tämän luvun tavoitteena on ymmärtää miten identiteetit muodostuvat vuorovaikutuksessa perheen ja "gadjemailman" kanssa ja miten romaninaisten kokemukset ja intersektionaalinen syrjintä rakentuvat. Identiteettejä ja sukupuoli-rooleja käsittelevä luku tarkastelee etnisyyttä, sukupuolta, ihonväriä, seksuaali-identiteettiä ja yhteiskunnallista asemaa elämää muuttavien kokemusten korvikemuuttujina. Tulisiko yhteiskunnallisen aseman, ihonvärin tai sukupuolen vaikuttaa terveystalouden saatavuuteen? Tai siihen mitä teemme työksemme tai siihen saammeko palkankorotuksen? Pyrkinessään vastaamaan mahdollisimman hyvin näihin kysymyksiin identiteettejä ja sukupuoli-rooleja käsittelevät luku samalla tekee alustavia huomioita siitä, miten identiteettejä muodostetaan, käsitellään ja välitetään. Identiteettiä koskevat kysymykset ovat tärkeitä pyrkinessämme ymmärtämään millaisia selviytymiskeinoja romaninaiset hyödynnevät tavoitellessaan parempaa elämää ja kuinka näitä keinoja voitaisiin tukea institutionaalisesti.

Lopuksi vielä lyhyt huomautus tutkimuksessa käytetystä "gadjemaaailma" -käsitteestä, joka viittaa yhdellä sanalla kaikkiin ihmisiin, jotka eivät ole romaneja, mutta myös heidän luomiinsa instituutioihin ja rakenteisiin. Käsite on synteesi kaikista niistä hierarkioista ja valtasuhteista, joilla on vaikutusta romaninaiisiin. "Gadje" on romanikieltä ja se viittaa toiseuteen, valtaväestöön tai kaikkiin niihin, jotka eivät ole etnisesti romaneja, missä merkityksessä tutkimukseen osallistuneet romaninaisetkin sitä käyttivät.

Syrjintä ja osallisuus hyvinvointivaltion eduista ja palveluista

Vertailevaan tutkimukseen valitut maat edustavat käytännössä tiettyä hyvinvointivaltion mallia, jolle on tyypillistä omaksua erilaisia lähestymistapoja ja mekanismeja yhteiskunnan turvaverkon ja politiikkojen yhteisvaikutusten kohdentamiseksi kaikkein hauraimmassa asemassa oleville kansalaisille (joihin romaninaiset mitä todennäköisimmin lukeutuvat). Romaninaisten ja gadje-instituutioiden väliseen vuorovaikutukseen – asuminen, koulutus, terveydenhuolto, työmarkkinat ja oikeuslaitos – vaikuttaa hyvinvointivaltiomalli, jonka alaisena kukin instituutio on suunniteltu ja rahoitettu.

Hyvinvointipoliittisten mallien joukossa Suomi kuuluu pohjoismaiseen, Italia eteläeurooppalaiseen ja Romania itäeurooppalaiseen regiimiin. Romaninaisten pääsyä eri yhteiskunnallisten palvelujen piiriin ja työmarkkinoille tarkasteltaessa huomioidaan kyseessä olevan hyvinvointipoliittinen malli ja miten eri yhteiskunnat suhtautuvat eriarvoisuuteen ja uudelleenjaon tarpeeseen. Kyse ei ole hyvinvointivaltioiden vertailevasta tutkimuksesta, vaan hyvinvointimalleja käytetään ainoastaan korostamaan tu-

lostien merkitystä. Kaikki tutkimuksessa mukana olevat maat edustavat eurooppalaisia hyvinvointimalleja, joista Romania siirtymätaloutena ei pysty käsittelemään uudelleenjakoa eikä tarjoamaan turvaverkkoa pääosalle hauraimmista kansalaisistaan.

Vaikka hyvinvointimallien välillä on eroja, kukin niistä pyrkii vastaamaan kansalaistensa ja asukkaidensa tarpeisiin. Missä määrin ne onnistuvat puuttumaan eriarvoisuuteen, toteuttamaan resurssien uudelleenjakoa ja tarjoamaan tasa-arvoisia mahdollisuuksia, riippuu pääosin siitä, miten "oikeudet" ja "sosiaalinen oikeudenmukaisuus" on ymmärretty ja määritelty. "Oikeuksien" ja "tarpeiden" kohtaaminen on johtanut laajaan keskusteluun siitä, miten vastuu kansalaisten tarpeiden täyttämistä on jakautunut kollektiivisesti yksilöille, yhteisöille ja valtiolle (Taylor-Gooby 2012).

Köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevien ihmisten osuus on monilta osin paras mittari kuvaamaan (hyvinvointi)valtion kykyä vastata kansalaistensa perustarpeisiin ja tarjota sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Köyhyys, yhteiskunnallinen asema ja syrjintä liittyvät vahvasti yhteiskunnan olemassa oleviin valtasuhteisiin (Braunholtz-Speight 2008). Taloudelliset prosessit tuottavat valtasuhteiden eriarvoisuutta, mutta ne vaikuttavat myös siihen, miten yhteiskunnan asumis-, koulutus- ja terveystoimet toimivat. Eurostatin mukaan vuonna 2019 (ILC_PEPS01) Romania (31,2 %) on niiden maiden joukossa, joissa köyhyydelle alttiiden ihmisten osuus on EU:n keskiarvon (20,9 %) yläpuolella, kun Italia on hieman sen alapuolella (25,6 %). Suomi on köyhyyttä vastaan onnistuneesti taistelleiden maiden joukossa, sillä vain 15,6 % sen kansalaisista elää köyhyyksriskissä.

2. METODOLOGIA

Tutkimuksen metodologinen viitekehys

Tutkimuksen tavoitteena on tuoda päivänva- loon romaninaisten kokemukset moniperus- taisesta / intersektionaalisesta syrjinnästä kol- messa Euroopan maassa: Suomessa, Italiassa ja Romaniassa. Kuten aiemmin jo on todettu, ta- voitteenä on tunnistaa ja vertailla kokemusten erilaisia muotoja eri maissa liittyen asumiseen, koulutukseen, terveyteen ja työllisyyteen ot- taen huomioon romaninaisten moninaisuuden. Tutkimus perustui pääosin laadullisiin mene- telmiin ja semistrukturoituihin haastatteluihin, joiden avulla vastattiin tutkimuksen tavoittei- siin. Kukin kumppaniorganisaatio oli vastuussa aineiston keräämisestä omassa maassaan kuin myös haastattelujen litteroinnista. Litteraatiot muutettiin anonyymeiksi ja käännettiin englan- niksi. E-Romnja -järjestö, joka edistää romani- naisten oikeuksia, analysoi tiedot ja laati tutki- musraportin.

Tutkimuksen tekijöiden haastavin tehtävä oli määritellä metodologinen viitekehys, joka mah- dollistaisi moniperustaisten syrjintätilanteiden tunnistamisen kaikilla tutkimuksen käsitte- millä osa-alueilla. Aluksi näytti lähes mahdot- tomalta pystyä luonnostelevaan sellaista me- todologiaa, joka pystyisi tunnistamaan kaikki alistavat järjestelmät, jotka vaikuttavat roma- ninaisten elämään, kuin myös sen miten roma- ninaiset luovivat kaikkien identiteettiensä ris- tiaallokossa ja pyrkivät hallitsemaan elämänsä perheidensä, yhteisöjensä ja gadje-ihmisten erilaisten ja joskus vastakkaisten odotusten ris- tipaineessa.

Arkipäivän syrjinnän ja elinikäisen syrjinnän kä- sitteet (Rodriguez 2008; Essed 1990, 191) ja niiden operationalisointi niin kuin Rodriguez (2008) on sen tehnyt, antoivat inspiraation laadullisen lähestymistavan määrittelylle. Arki-

päivän syrjintää (nimittely, pahan puhuminen, uhkailu, epäkunnioittava käytös kaduilla, ra- vintoloissa ja yleisillä paikoilla, vähättely jne.) pidetään usein "normaalina" tai vähemmän tärkeänä (Rodriguez 2008), mutta se kuvaa pit- kän ajan kuluessa jatkuvasti toistuvia mikroag- gressioita, joita tulee toinen toisensa jälkeen ja jotka voivat vaikuttaa koko elämäntulkua kos- keviin päätöksiin (koulupudokkuus, terveyden laiminlyönti, talon rakentaminen tulva-alueelle jne.). Elinikäinen syrjintä viittaa vain muutaman kerran elämässä tapahtuviin keskeisiin päätök- sentekotilanteisiin (Rodriguez 2008), joilla on keskeinen vaikutus siihen, millaisia valintoja ro- maninaiset eri tilanteissa tekevät koskien kou- lutustaan, terveyttään, asumistaan ja työtään. Esimerkkeinä elinikäisestä syrjinnästä voidaan mainita jatko-opintosuunnitelmien tyrmäämi- nen, työpaikan epääminen, asunnon myymises- tä tai vuokraamisesta kieltäytyminen, ala-arvoi- nen sairaalahoito jne.

Aineisto kerättiin kolmessa yllä mainitussa maassa. Italiassa ja Romaniassa tehtiin 20 haas- tattelua kussakin ja Suomessa haastateltiin 22 romaninaista. Tutkimukseen sisältyi yhteensä 62 haastattelua ja yli 100 sivua kertomuksia. Laadullinen menetelmä kehitettiin ja aineis- ton keruu ja analyysi toteutettiin, jotta roma- ninaiset saisivat tilaa kertoa jokapäiväisestä elämästään ja syrjintäkokemuksistaan. Koska moniperustaisen syrjinnän esiintuominen me- netelmällisesti on hankalaa, kun sitä on vaikea mitata ja nostaa esille, käytettiin sellaisia sanoja kuin häpeä, alemmuudentunne, tunne vähem- piarvoisuudesta jne. Myönteisiäkin kokemuksia asumisesta, koulutuksesta, terveydestä ja työl- listymisestä kerättiin, mutta ne jäivät vertailus- sa syrjivien kokemusten varjoon.

Hanketiimi kehitti tiedonkeruulle viitekehysten pitäen mielessään tarpeen kattaa romaninais-

ten moninaisuus mahdollisimman hyvin. Haastatteleamalla erilaisia romaninaisia, jotka tulivat erilaisista sosioekonomista taustoista ja eri (hyvinvointi) valtioista ja jotka olivat tehneet erilaisia valintoja ja eläneet erilaisen elämän, pyrittiin yhtäältä tunnistamaan erilaisten kokemusten yhtäläisyyksiä, mutta toisaalta löytämään mikrotason eriarvoisuutta ja eroavaisuuksia romaninaisten päivittäisen elämän tarkastelussa. (Hinton-Smith ym. 2017).

Yhtäläisyyksien löytäminen hajanaisesta ryhmästä ymmärrettiin vaikeaksi ja siksi huomiointiin ikä, asuinpaikka, asuminen eriytyneellä asuinalueella (kuten täyteen ahdetut yhteisöt, perinteiset yhteisöt, ghetot, itsekyhätyt / epäviralliset asuinalueet, leirit), seksuaalinen suuntautuminen, kulttuuri-identiteetti (romanikie- len tai perinteisten vaatteiden käyttäminen, erilaisten perinteiden kunnioittaminen), koulu- tustaso ja maahanmuuttohistoria.

Tutkimuksessa käytettiin laadullisille menetel- mille tyypillisiä tekniikoita, pääasiassa hyödyn- nettiin temaattista analyysiä. Kerätty aineisto käsiteltiin yhteisten ideoiden ja mallien tunnis- tamiseksi. Aineistosta tunnistettavien mallien todentamiseksi romaninaisten kokemukset luoi- keltiin teemoiksi ja alateemoiksi, koodattiin ja syötettiin SPSS-ohjelmaan. Romaninaisten so- siodemografiset taustatiedot ja eri osa-alueita (asuminen, koulutus, terveys ja työmarkkinat) koskevat kokemukset järjestettiin kvantitatiiv- isen moniulotteisen korrespondenssianalyysin avulla. Kvantitatiivista lähestymistapaa käytet- tiin myös laadullisen analyysin johtopäätöksissä käytettyjen olettamusten testaamiseksi ja vah- vistamiseksi.

Moniulotteinen korrespondenssianalyysi (MCA) on monimuuttujamenetelmä, jota käytetään kartoittaviin tarkoituksiin (Doey & Kurta 2011), sillä se mahdollistaa riippuvuuksien todentami- sen eri kategorioihin kuuluvien aineistojen vä- lillä (Philips 1995). Se on helposti ymmärrettävä ja tulkittava, koska sitä käytännössä tulkitaan tarkastelemalla eri pisteiden etäisyyttä kartal- la (StatSoft, Inc. 2010). MCA tehtiin käyttämällä SPSS 23 ohjelmaa.

Tiedonkeruun kohteena olleilla naisilla oli eri- lainen sosioekonominen ja koulutustausta, seksuaalinen identiteetti, kuulumisen tunne romaniyhteisöön tai he olivat eri maista. (ks. vastaajien profiilit liitteissä 1 & 2).

Tutkimuksen alkuvaiheessa käytiin haastatelta- vien romaninaisten kanssa keskustelua identi- teetistä ja perheestä. Tavoitteena oli ymmärtää kuuluvuuden tunnetta romaniyhteisöön, laajen- netussa perheessä elämistä, perheen puhumaa kieltä, ihonväriä, romaniyhteisöjä/asuinalueita, miten heitä kohdeltiin tyttöinä verrattuna sisä- ruksiinsa, sekä miten he kokivat identiteettinsä

(sukupuoli-, etninen tai muu identiteetti), mi- ten he puhuivat niistä ja millaisen tilan he tarvit- sivat niistä puhumiseen. Tavoitteena oli nostaa päivänvaloon, miten romaninaisten moninaiset identiteetit muovaavat heidän syrjintäkoke- muksiaan ja vuorovaikutusta romaniyhteisön ja valtaväestön kanssa sekä julkisten instituutioiden (jotka myös edustavat säännönmukai- sesti valtaväestöä) kanssa. Syvälinen ymmärrys siitä miten moninaiset identiteetit muovaavat eri osa-alueita (asuminen, yhteisöt, koulutus, terveys, työmarkkinat) on todellakin tarpeen. Eriarvoistaviin rakenteisiin ja syrjintään, jotka voivat nousta esille millä tahansa luetelluista osa-alueista, on kehitettävä riittäviä toimen- piteitä, mutta lisäksi tulee esitellä hyödyllisiä oikeudellisia mekanismeja, jotta romaninaisilla on paremmat mahdollisuudet saada oikeutta. Ilman tällaista ymmärrystä romaninaisten in- tersektionaaliset kokemukset jäävät huomiotta lainsäädännössä ja politiikan suunnittelussa.

Tutkimuksessa käytettiin teoreettista otanta- menetelmää, jonka tarkoituksena oli haastatel- la erilaisia romaninaisia, jotka asuivat erilaisissa ympäristöissä. Kullakin maatiimillä oli tarkat oh- jeet hankkia vähimmäismäärä haastatteluista jokaisesta osajoukosta, jotta kustakin tutkimuk- sen ulottuvuudesta saataisiin tasapainoinen otos. Olennaisen tiedon keräämiseksi roma- ninaisten viimeisimmistä kokemuksista kaikilla neljällä osa-alueella (asuminen, koulutus, ter- veys ja työmarkkinat) otoksen ikähaarukka rajattiin pääosin 25-55-vuoteen. Lopullinen otos (ks. liitteet 1 & 2) kattavat kaikenikäisten ro- maninaisten kokemuksia ikähaarukan ollessa 19-66-vuotta.

Valintamenettelyn noudattaminen osoittai- tu haastavimmaksi Suomen tapauksessa, sillä siellä otos paljastui homogeeniseksi niin koulu- tuksen (pääosin alhainen tai ilman koulutusta), asuinalueen (pääosin kaupunkimainen - Hel- sinki) kuin maahanmuuttohistoriankin (pääosin maahanmuuttotausta Itä-Euroopan maista, lähinnä Romaniasta, mutta myös Bulgariasta) suhteen, mikä monimutkaisti tutkimusproses- sia ja kerätyn aineiston yhteensovittamista. Otoksen homogeenisuuden takia myös Suomen tiimin keräämät kokemukset olivat odotetusti homogeenisia ja antoivat vain vähän lisäym- märrystä siitä, miten suomalainen hyvinvointi- valtio kehittää osallisuutta tutkimuksen neljällä osa-alueella.

Varmistaaksemme feministisen lähestymistavan halusimme ottaa tutkimuksessamme etäisyyttä ongelmalliseen tutkijan ja "tutkimuksen koh- teen" väliseen suhteeseen. Tietoisina tutkijan ja "tutkimuskohteen" välisestä valtasuhteesta ai- neistonkeruumenetelmä pohjautui muutamien tekijöiden määrittelemiseen, kuten tasa-ar- voisempi suhde, haastattelun tekijöiden etu- oikeutetun aseman tiedostaminen olivatpa he

sitten romaneja tai valtaväestöä, naisten ja heidän kokemustensa asettaminen tutkimuksessa etusijalle ja heidän tuottamansa empiirisen tiedon arvostaminen (Longino 2010; Harding 1993; Alcoff 1989).

Uskomme vakaasti, että tutkimustieto syntyy suhteessa haastateltuihin naisiin (Riopel 2005). Siksi tutkijat, jotka tekivät haastattelut kussakin maassa, käyttivät menetelmää, jossa ”yhteiskunnallisen toimijan tutkimuksen” sijaan haastattelu lähestyy haastattelijan ja haastateltavan välistä keskustelua ja molemmat osallistuvat tiedonkeruuseen. Kuten Sanches, Yuste, De Botton ja Kostic (2019) ovat painottaneet, tämän tapaista menetelmää voidaan suositella käytettäväksi tarkasteltaessa syrjäytettyjä ryhmiä, joita on historiallisesti sorrettu ja suljettu ulos tiedontuottamisesta, kuten romanit, koska se luo tilan, jossa naiset voivat pohtia ja jutella ilman että heidän ääntään vaiennetaan. Lisäksi haastattelua edelsi suositusten mukaisesti epämuodollisempi ja kartoittava keskustelu, jonka tarkoituksena oli luottamuksellisen suhteen rakentaminen naisiin, jotka olivat hauraampia ja tottumattomia saamaan oman äänensä kuuluviin. Aina kun mahdollista, haastattelut tehtiin romanikielellä (6) tai maahanmuuttajien lähtömaan kielellä: romaniaksi (14) ja bulgariaksi (5). Aineisto kerättiin elokuun 2020 ja joulukuun 2020 välillä samaan aikaan koronapandemian toisen aallon kanssa, joten kohteeksi valittiin sellaisia yhteisöjä, jotka olivat jo entuudestaan tuttuja kumppaniorganisaatioille.

Vaikka olisi ollut toivottavaa, että kaikki kenttätöntekijät kaikissa maissa olisivat olleet romaninaisia, se oli lopulta mahdollista vain Romaniassa. Siksi yhteys romaninaisten ja haastattelijan kanssa sai erilaisia muotoja maasta toiseen. Romaninaiset kertoivat tabuasioista kuten ihonväristä ja terveysasioista avoimemmin silloin kun kenttätöntekijäkin oli romaninainen.

Tutkimuksen rajaukset

Tutkimuksen rajauksilla, joista osaa on jo käsiteltykin, oli useita lähtökohtia tai syitä: (1) Tutkimusmenetelmä ja valinnat, joita tehtiin moniperustaisen syrjinnän operationalisoimiseksi, (2) tiedonkeruuprosessi ja (3) valinnat, joita jouduttiin tekemään tiedonkeruuprosessin aikana.

(1) Tutkimusmenetelmän suunnitteluun liittyvät rajaukset

Eräs tärkeimmistä tutkimusmenetelmään liittyvistä rajauksista liittyy haastattelujen suhteellisen alhaiseen lukumäärään kolmessa maassa (noin 20 kussakin). Tutkimussuunnitelmassa esitetyn tavoitteen monimutkaisuus – tutkia moniperustaisia syrjintäkokemuksia neljäl-

lä osa-alueella (asuminen, koulutus, terveys ja työmarkkinat) – olisi edellyttänyt suurempaa määrää haastatteluja, mutta koronapandemian aallot pakottivat etsimään tasapainoa tutkimustavoitteiden ja uskottavan aineistonkeruun välille haastavina aikoina.

Tutkimussuunnitelmavaiheessa tehdyt metodologiset valinnat liittyivät etupäässä vastaajiksi valittavien ominaisuuksiin ja tutkimuksen osa-alueisiin. Ominaisuuksia oli suurehko määrä: ikä, asuinpaikka, kokemus elämästä erityyneessä yhteisössä, seksuaali-identiteetti, koulutustaso, työmarkkina-asema, maahanmuuttohistoria, romanikielen osaaminen, ihonväri, vamma tai krooninen sairaus.

Vaikka mukaan otettavien ominaisuuksien määrä otantamenetelmiä ja haastatteluohjeita suunniteltaessa vaikutti suurelta, joitain ominaisuuksia oli jätettävä pois, kuten uskonnolliset vakaumukset ja kirkkokunnat, ja syvennettävä perinteisen vaatetuksen roolia osana elettyjä syrjintäkokemuksia. Lisäksi analyysiin sisällytettyjen arkaluonteisten ominaisuuksien (etnisyys, vamma, seksuaali-identiteetti, ihonväri jne.) suuren määrän takia päätettiin menetelmää suunniteltaessa jättää pois laajat kysymykset ”tyypillisten romaninimien ja sukunimien” merkityksestä.

(2) Kenttätöön suorittamiseen liittyvät rajaukset

Eräs kaikkein tärkeimmistä tiedonkeruuprosessia rajoittaneista tekijöistä oli koronapandemia. Vuorovaikutus vastaajien kanssa oli rajoitettava minimiin, joten vain pieni määrä haastatteluja sisälsi useamman kuin yhden tapaamiskerran. Pandemian takia organisaatioiden täytyi tehdä haastattelut pääosin sellaisissa yhteisöissä, joiden kanssa he jo tekivät yhteistyötä tai aiemmista ohjelmista / hankkeista tuttujen hyödynsaajien kanssa. Sen takia suomalaisen tiimin lopullinen aineisto osoittautui liian homogeeniseksi ja Suomen romaneja haastateltiin vain hyvin pieni määrä (vain kolme ja hekin kaikki korkeakoulutettuja). Kansalaisuuden ja kiertävän siirtolaisuuden käytäntöjen välistä suhdetta käsittelevä aineisto on arvokasta, mutta joissain tapauksissa sitä oli yli tutkimuksen tarpeiden.

Vaikka oli tiedossa, että kaikkia otantamenetelmän edellyttämiä ominaisuuksia ei pystytä täysimääräisesti sisällyttämään tutkimukseen, pyrittiin kuitenkin tavoittamaan merkittävä vähimmäismäärä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia romaneja. Valitettavasti tavoitteiden mukaista määrää ei saatu, mutta raporttiin sisällytettiin mahdollisimman suuri määrä. Jotta sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien romanien ääni ja kokemukset saisivat tilaa, on tehtävä lisätutkimuksia.

Suosituksena oli, että aina kun mahdollista, kenttätyöntekijöinä toimivat romaninaiset keräävät aineiston.² Tämä toteutui ainoastaan Romaniassa, joten haastattelijan ja vastaajan välinen jännite vaikutti joidenkin osa-alueiden tiedonkeruuseen, kuten terveydentila ja lähi-suhdeväkivalta. Terveydenhuoltojärjestelmän syrjiviä käytäntöjä esiintyi pääasiassa Romaniassa, missä kenttätyöntekijä oli romaninainen. On syytä korostaa, että tietoisuus tästä jännitteestä loi romani-gadje -keskusteluun rajoitteen silloin kun puhuttiin niin herkistä asioista kuin terveys (mukaan lukien äitiys ja raskausaika), eikä siksi ollut mahdollista nostaa esille Italiassa ja Suomessa (missä terveystalot ovat korkealaatuisempia) esiintyviä hienovaraisempia ja piilotetumpia syrjinnän muotoja. Terveydentilaa koskevia jatkotutkimuksia ajatellen on vahvasti suositeltava romaninaisten palkkaamista kenttätyöntekijöiksi, jotta tiedonkeruuprosessissa voidaan välttää kielteiset jännitteet.

Viimeisimpänä vaan ei vähäisempänä on mainittava muut tekijät, jotka kussakin maassa vaikuttivat aineistonkeräämiseen ja ylipäätään vertailevaan laadulliseen aineistoon. Jokainen kenttätyöntekijä sovelsi haastatteluohjeita kunkin haastattelun romaninaisen erityiseen tapaukseen, mutta joissain tapauksissa heidän oma puolueellisuutensa ja kiinnostuksen kohteensa vaikutti kerätyn aineiston laatuun ja syvällisyyteen.

2 Kaikki kenttätyöntekijät olivat naisia.

(3) Tiedonkeruuseen liittyvät rajaukset ja valinnat

Vaikka haastatteluja olisi ollut hyvä olla suurempi määrä, kuten jokainen tutkija aina toivoi, useita kokemusmalleja onnistuttiin osoittamaan kolmessa eri maassa ja tarkastelluilla osa-alueilla. On selvää, että on monia muita tilanteita ja malleja, joita ei pystytty nostamaan esille, koska kussakin maassa tehtyjen haastattelujen määrä oli suhteellisen vähäinen. Koska romaninaisten moninaisuuden kuvaamiseksi tarkasteltiin niin monia ominaisuuksia, tulosten raportoinnissa keskityttiin esittelemään useimmin esiintyneet ja keskeisimmät tulokset. Jatkossa on kuitenkin syytä tehdä joidenkin ominaisuuksien tarkempia lisätutkimuksia.

Koska tutkimuksen tarkoitus oli keskittyä moniperustaisiin syrjintäkokemuksiin ja kerätty aineisto oli niin rikas, tutkimuksessa päätettiin keskittyä romaninaisten omaa identiteettiä koskeviin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja pohdintoihin. Näin ollen heidän tietämänsä kertomukset perheenjäsenille tai ystäville tapahtuneista syrjintätilanteista esiteltiin vain siinä tapauksessa, että ne olivat samantapaisia kuin vastaajien omat kokemukset.

Koska aineisto oli niin rikas ja harkittu, päätettiin romaninaisten omille kertomuksille, ymmärrykselle ja pohdinnalle antaa mahdollisen paljon tilaa. Tutkijat kyseenalaistivat oman asemansa tutkijoina ja uskoivat, että romaninaisten tulisi saada paljon enemmän tilaa ja ääntä missä tahansa tutkimuksessa.

3. IDENTITEETIT JA SUKUPUOLIROOLIT

Tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti tässä luvussa käsitellään neljää aihetta, nimittäin perhe, identiteettikokemuksen rakentuminen, turvallinen tila puhua identiteetistä ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt. Identiteettien moninaisuus nousi esille kaikissa keskusteluissa. Romaninaisten oma kokemus identiteetistä oli ristiriidassa heidän perheensä muuttumattoman identiteettikäsitteiden, odotusten ja ”gad-jemaailmasta” erillään pysyttelemisen kanssa. Toisin sanoen kyseessä on identiteettikonflikti, jossa romanityttö mieltää oman identiteettinsä eri tavoin kuin miten hänet on määritelty hänen omassa perheessään ja yhteisössään ja suhteessa gadjemaailmaan.

Sen seurauksena käsitys siitä, mitä on olla romani, pysyy muuttumattomana ja sulkee pois heidän oman kokemuksensa. Se ei myöskään nouse riittävästi esiin tutkimuksissa ja toimintaohjelmissa, eikä sen moniperustaisuutta tunnusteta. Romanitytöt omaksuvat jo varhain ulkoa päin määritellyn identiteetin ja sellaista itsesääntelyä, joka aiheuttaa jännitteitä ja konflikteja. Tämä korostuu erityisesti romanilesbojen ja transsukupuolisten kohdalla. Seuraavassa käsitellään romaninaisten identiteettiä sellaisena kuin he itse sen kokevat ja mieltävät.

Identiteettien määrittely

Identiteetti on sosiaalinen konstruktio, joka eri tieteenaloilla määritellään ja ymmärretään hyvin monin eri tavoin (Fearon 1999; Jenkins 1996). Sen määrittely ja uudelleenmäärittely on lopputulema jatkuvasta ja vuorovaikutteisesta prosessista, jossa yhtyvät yksilöiden, mutta ennen kaikkea yhteisöjen myönteiset ja kielteiset kokemukset sekä suhde vallankäyttäjiiin olipa kyse sitten miehistä, gadjeista tai instituutioiden edustajista (kuten opettajat, lääkärit, poliisit jne.). (Longino 1990; Creenshaw 1999;

Gheorghe 2016; Rostas 2019).

Sen takia identiteetit eivät ole pysyviä, vaan muokkautuvat samoin kuin käsitys omasta iästä, sosiaalisesta ja poliittisesta toimintaympäristöstä, perheen muuttohistoriasta, sukupuolesta ja seksuaalisesta identiteetistä, etnisyydestä, ihonväristä ja kielestä. Tässä kontekstissa identiteetin kehitys on sisäistämisprosessi, johon vaikuttavat sosioekonominen asema, kulttuuriset käytännöt, sukupuolinormit, median välittämät kuvat, julkinen keskustelu romaneista, rasismikokemukset, valtaväestön torjunta ja homofobia.

Metodologiamme pohjalta lähdemme liikkeelle siitä perusolettamuksesta, että identiteetti ja kokemukset muokkaantuvat vuorovaikutuksessa perheen, naapuruston ja yhteisön sekä ”gadjemaailman” kanssa. Tässä luvussa tutkimme miten romaninaiset määrittelevät itsensä ja luovivat sellaisten ominaisuuksien ristiaallokoi-ssa kuin kuuluminen romaniyhteisöön, ihonväri, seksuaalinen identiteetti, kieli, uskonto, asuinpaikka jne. Tutkimukseen osallistui 62 romaninaista Italiasta, Suomesta ja Romaniasta (haastatteluprosessia ja vastaajien profiilia avataan tarkemmin liitteissä 1 ja 2). Ymmärtääksemme että eriarvoisuuden kokemus ei perustu vain yhteen ominaisuuteen, kuten etnisyyteen, seksuaaliseen identiteettiin tai yhteiskuntaluokkaan, meidän tulee kuunnella mitä romaninaiset itse sanovat. Siksi tässä johdantoluvussa annetaan heille tilaa kertoa omista kokemuksistaan. Keskustelu alkaa identiteeteistä, jolloin romaninaiset nostavat esille perheensä alkuperän, etnisyytensä, yhteiskunnallisen asemansa ja sukupuolensa.

”Isäni valmisti kattiloita; hän oli kalderashromani³. Äitini oli kotiäiti. Kotona olemme aina

puhuneet romanikieltä, mutta myös bosniaa. Menin naimisiin 16-vuotiana ja sen jälkeen muutin Italiaan. Minulla on seitsemän lasta ja olen tietenkin aina pukeutunut niin kuin mustalaiset pukeutuvat eli pitkään hameeseen, mikä tahas muu olisi häpeällistä.”
(Haastattelu 1, Italia)

”Tulen ursariyhteisöstä⁴ M:n [paikkakunnan nimi] paikkakunnalta. (...) Kasvoin isoäitini ja kahden enoni kanssa. M:n paikkakunnalla puhutaan romanikieltä ja siellä on tietty asu, johon vanhemmat naiset ja naimisissa olevat tytöt pukeutuvat. Useimmat käyttävät hametta ja vanhemmat naiset lisäksi esiliinaa ja huivia.”
(Haastattelu 20, Romania)

”Kasvoin romaniperheessä; vanhempani kertoivat minulle hyvin avoimesti kulttuurisesta taustastamme ihan pienestä pitäen. Isovanhempani puhuivat joskus romanikieltä toisilleen ja äitini opetti minullekin jonkin verran. Ymmärrän edelleen joitain lauseita sieltä täältä. Perheessäni romanikulttuuri, pukeutuminen ja yhteisö olivat ihan luontevia ja ”normaaleja” asioita, mutta kun asuimme kaupungin omistamassa kerrostalossa (halvalla vuokra-alueella) ja leikin toisten lasten kanssa, huomasin, että olinkin erilainen ja että perheeni oli erilainen.”
(Haastattelu 17, Suomi)

Perheen piirissä kaikki risteävät identiteetit, mukaan lukien seksuaali-identiteetti, paljastuvat, mutta ne koetaan eri tavoin. Toisin sanoen, vaikka identiteetit sisältävät risteäviä ominaisuuksia, ne koetaan hyvin eri tavoin ja ne määrittävät vuorovaikutuksessa ”muihin”. Esimerkiksi etninen tai sukupuoli-identiteetti koetaan joko suvunperintönä tai Jumalan lahjana, mutta sosiaalinen asema tai siirtolaisuus nähdään seurauksena valtion politiikasta, elinympäristöstä, rasismista, seksismistä, heteronormatiivisuudesta tai perinteistä.

Kotimaastaan riippumatta osallistujat viittasivat usein perheenjäsentensä kärsimisiin vainoihin. Vainojen syitä olivat holokausti/Samudaripen⁵, entisen Jugoslavian politiikka, Jugoslavian sodan seuraukset, Romanian kommunismi tai maahanmuuttopolitiikka, joka edelleen johdatti pakolaisleirien, epävirallisten asuinalueiden tai romanien eriytyneiden asuinalueiden syntymiseen. Nämä lähtökohdat osoittautuivat merkityksellisiksi, kun naiset muuttivat muihin maihin, kuten Italiaan tai Suomeen, tai kun he

3 Kalderash- tai caldariromanit olivat ennen vanhaan seppiä ja kattilantekijöitä. (suom. huom.)

4 Ursariromanit olivat ennen vanhaan kiertäviä karhunkesyttäjiä. (suom. huom.)

5 Samudaripen tarkoittaa Natsi-Saksan romaneihin kohdistamaa kansanmurhaa. (suom. huom.)

liikkuivat Romaniassa maalta kaupunkiin ja taas takaisin. Esimerkiksi italialainen romaninainen kantaa edelleen mukanaan traumaa Jugoslavian sodassa saamastaan pakolaisstatuksesta, vaikka kukaan Italiassa ei tiedä hänen olleen pakolainen.

”Olen italialainen nainen, mutta saksalaista alkuperää. Perheeni muutti Italiaan 1800-luvun lopussa pakoon Saksan mustalaisvihaa. Jo 1800-luvun lopussa Saksassa rekisteröitiin ”mustalaisia” ihan riippumatta itse kunkin käytöksestä. Tämä etninen profilointi koski myös isoisoisääni ja isoisääni. Italiassa perhettäni sitten kohtasi tragedia, fasismi ja italialaiset keskitysleirit, kuten Agnone (Molisen alueella, toim.). Äitini oli vallankumouksellinen, hän kuului isoon perheeseen, jossa oli 14 sisarusta. Perheenjäsenet olivat muusikkoja ja sirkustaitelijoita, eivätkä natsit uskoneet heidän olevan lainkaan vaarallisia.”
(Haastattelu 11, Italia)

”Isäni ja äitini ovat romaneja, perinteisiä romaneja, jotka kasvattivat meidät kertoen meille kulttuuristamme. Kotona puhuimme aina romanikieltä, mutta emme asunnet yhdessä isovanhempiemme, setiemme ja tätiemme kanssa, vaikka he asuivatkin ihan lähellä meitä. Minulla on kaksoissisar ja vanhempi veli. Äitini kuoli, kun olin 11. Meidän tyttöjen kanssa vanhempani olivat hieman ankarampia, mutta se on normaalia, ja siis vain vähän ankarampia. Sanoisinpa, ettei meidän koulutukseemme kotona suhtauduttu juurikaan eri tavoin.”
(Haastattelu 3, Italia)

”Synnyin ursariromaniperheeseen Giurgiun kunnassa. Muutin kylään, joka oli pelkkää mütää, köyhään romaniursarien yhteisöön. Puhuimme romanikielen ja romanian sekoitusta, mutta siellä minä kuitenkin opin romanikielen.”
(Haastattelu 1, Romania)

”Perhe, johon synnyin Romaniassa [pitkä hiljaisuus]. Kasvoin siellä hyvässä ja pahassa. Kerjäsinkin Romaniassa, kunnes täytin 14, kerjäsinkin Romanissa. Meillä oli...hm, meillä oli... , me olimme köyhiä, minä olin vain lapsi. Asuin isäni ja äitini kanssa vajassa [magazie]. Niin, meillä ei ollut taloa. Meillä ei ollut pihaa. Isäntä antoi meille paikan [pitkiä huokauksia] ja hm, me rakensimme parakin [baracă], vajan niin sanoakseni, tarkemmin sanottuna. Ja me asuimme parakissa, kunnes täytin 18.”
(Haastattelu 7, Suomi)

”Asuimme Bulgariassa T:ssä, seudulla, jossa asui ainoastaan me, romaneja ja turkkilaisia. Äitini ja isäni kasvattivat minut vaikeuksien kautta – kuinka osaisin sen kertoa? – joka tapauksessa he kasvattivat neljä lasta. (...) Ei siinä ollut eroa, kun pitää mielessä, että silloin kun olin pieni, vallassa oli Todor Živkov: silloin oli töitä

ja rahaa, kaikkien lasten tarpeet täytettiin, eikä meiltä puuttunut mitään. Äitini kävi töissä ja ne maksoivat hänelle hyvin...”

(Haastattelu 21, Suomi)

Perheiden tarinat jaetaan lukittujen ovien takana. Syrjinnän aiheuttamat traumakokemukset välitetään suullisesti sukupolvelta toiselle. Näiden tapahtumien muisto on edelleen elävä naisille, jotka kertovat perheidensä rasismikokemuksista ja välittävät ne lapsilleen. Tarinat voi ymmärtää keinona valmistautua itse ja valmistaa myös lapset vuorovaikutukseen gadjemailman kanssa, missä suurin osa naisista kertoo kokevansa rasismia ja syrjintää. Naiset suojelevat itseään loukkauksilta tällaisella selviytymisstrategialla, jossa valtaväestöltä ei odoteta liikoja. Selvitysstrategiana on välittää eteenpäin sitä traumaa, jonka romanien kohtaama rasismi, maahanmuuttajatausta ja yhteiskuntaluokka ovat aiheuttaneet. Yhteiskunnassa esiintyvän rasmin esille tuominen jää romanien itsensä vastuulle, ilman että yhteiskunta asiaa myöntää, ja naisten kertomuksia määrittelevätkin

”He sanoivat, ‘Katsoppas, sinä olet meidän pikku-mustalainen’. Ja minä sanoin, okei, mutta miksi minä olen pikku-mustalainen? ‘Koska me olemme mustalaisia’.”

(Haastattelu 10, Romania)

”Jumala loi meidät mustalaisiksi; me olemme mustalaisia. Miksi sanoisin olevani romanialainen? Jos Jumala kerran loi romanialaiset ja mustalaiset ja kaikki kansat. Me kiitämme Jumalaa.”

(Haastattelu 5, Finland)

Risteävät ominaisuudet

Kaikissa kolmessa tämän tutkimuksen kohde-
maassa koulujen opetusohjelmat sivuuttavat kokonaan romanien historian ja kulttuurin, ja sama koskee mediaa, joka ylläpitää negatiivista käsitystä romaneista. Näillä tekijöillä on suora vaikutus haastateltujen naisten itsetuntoon ja niihin selviytymiskeinoihin, joita he käyttävät kohdatessaan rasistisia asenteita ja pyrkiessään saamaan koulutusta, kunnan vuokra-asunnon,

”Isäni ja äitini olivat romaneja, perinteisiä romaneja, jotka kasvattivat meidän kertomalla kulttuuristamme (...) pienestä pitäen he kertoivat minulle perinteistämme, he sanoivat, että minun pitää olla ylpeä identiteetistäni.”

rasismikokemusten paljastama rakenteellinen eriarvoisuus ja romanien ja valtaväestön välinen valtasuhde.

Kun romaninaisilta kysyttiin, ovatko he tietoisia etnisestä identiteetistään, vastaukset vaihtelivat paljon. Ainakin puolet vastaajista muodosti etnisen identiteettinsä verenperintönä, toisin sanoen: olet se, mikä olet, koska perheesi kertoo sinun olevan juuri se. Identiteetti on elävä kokemus ja yhteinen perheen ja suvun kanssa. Useimmat myönsivät, etteivät he juuri keskustele perheessään identiteetistä, vaan ottavat sen sellaisena kuin se on.

”Perheeni ei koskaan kertonut minulle mitään siitä tosiasista, että olen mustalainen. Olen vain mustalainen. Olen mustalainen ja tulen olemaan mustalainen koko elämäni ajan.”

(Haastattelu 1, Italia)

*”En koskaan ottanut siitä selvää, tiesin sen aina. Minulla ei koskaan ollut mitään ongelmia lapse-
na, koska kaikki kaverini, joita minulla oli, niin romanit kuin kaikki muutkin, olivat kanssani ihan normaalisti.”*

(Haastattelu 7, Italia)

sosiaalipalveluita tai reilua kohtelua työmarkkinoilla (Mocanu & Zamfir 2006; Gheorghe 2010, 2014; Costache 2019). Useimmissa tapauksissa romanien historian, kulttuurin ja etnisen identiteetin välittäminen jää romaniperheiden itsensä vastuulle.

Vaikka perheiden identiteeteistä ei paljoakaan puhuta tai keskustella, eräät identiteetin osa-alueet, kuten romanikieli, osoittavat selvästi sen alkuperän, joka määrittelee etnisen ryhmän, kulttuurin (symboleineen, juhlineen, käytöstäpoineen), erilaiset perinteet (kuten vaatteet, musiikki), sosiaalisen aseman, sukupuolinormit, sukulaisuussuhteet, maahanmuuttajaidentiteetin ja ihonvärin. Näin ollen perhe on se maaperä, jossa ominaisuudet ja tunnusomaiset piirteet risteävät ja jossa ne opetetaan.

Otetaan esimerkiksi romanikieli. 62:sta haastattelusta romaninaisesta kolmessa eri maassa 49 puhuu pääasiallisesti romanikieltä perheensä kanssa ja romaniyhteisöissä.

”Me puhumme tietenkin romanikieltä, kuinka sen sanoisin, se on meidän osamme ja perintömme. Se on meidän perinnäistapamme puhua romanikieltä. Sokeres tai cai sans [hän pu-

huu romanikieltä]. Tämä on meidän tavallinen romaniperintemme. Koska on monia romanikansoja.”

(Haastattelu 3, Suomi)

”Äitini oli hyvin käytännöllinen mitä tulee romanikulttuuriin: hän opetti minut kunnioittamaan suvun vanhempia jäseniä. Hän opetti kuinka käyttäytyä ja ”kantaa itsensä”. Siinä ei ollut mitään kovin aatteellista tai ”kummallista”, se oli ihan normaalia ja käytännöllistä. Joten sanoisin, ettei kyse ollut niinkään ”kertomisesta”, vaan ihan vain olemisesta, käyttäytymisestä, tavoista jne.”

(Haastattelu 18, Finland)

”Isäni ja äitini olivat romaneja, perinteisiä romaneja, jotka kasvattivat meidän kertomalla kulttuuristamme (...) pienestä pitäen he kertoivat minulle perinteistämme, he sanoivat, että minun pitää olla ylpeä identiteetistäni.”

(Haastattelu 3, Italia)

”Kotona olemme aina eläneet kuin romanit. Huolimatta integraatiosta – vaikka ulkona välitämme kertomasta, että olemme romaneja – emme ole unohtaneet kulttuuriamme, emmekä juhliamme. Vanhempani pitivät huolen siitä, ettemme unohtaneet perinteitämme. He toistivat minulle ja sisaruksilleni aina, että perinteiden muistaminen on tärkeää, emme saa unohtaa mistä olemme tulleet ja keitä me olemme.”

(Haastattelu 8, Italia)

Vaatteilla on tärkeä rooli romaninaisten elämässä, sillä julkisilla paikoilla juuri ne ja ihonväri herättävät huomiota ja saavat aikaan myönteistä tai kielteistä palautetta. Päähuivit, pitkät hameet ja puvut ovat sellainen osa romanikulttuuria, jonka kaikki tutkimukseen osallistuneet naiset tunnustivat. Osa vastaajista piti vaatteita kunnianosoituksena romanikulttuurille ja toiset taas hylkäsivät vaatteet, koska ne ylläpitävät sukupuolinormeja ja rajoittavat käyttäytymistä, ja koska heidät voi niiden avulla tunnustaa romaneiksi. Joillekin romanivaatteiden hylkääminen oli selviytymiskeino: ’me pukeudumme niin kuin gadjenaiset’. Erityisesti transsukupuolisille romaneille perinteiset romanivaatteet olivat keino kertoa perheelle omasta identiteetistä, mikä tosin tukahdutettiin usein väkivaltaisesti.

”Jos minulla on vain hame, ihmiset hyvin harvoin huomaavat, että olen romani, koska minulla on vaalea iho, mikä pelastaa minut, ja myöskin siniset silmät. Mutta jos laitan esimerkiksi kukkia hiuksiini, niin silloin minusta heti tiedetään, että olen romani. Silloin minulle saattaa käydä niin, että ihmiset kadulla eivät tule lähelleni, he kiertävät kaukaa, he eivät anna minun istua bussissa tai avaavat ikkunan, ’koska minä haisen’, vaikka olen juuri käynyt suihkussa. (...) Kun homoseksuaalina kuljen vaimoni kanssa, minulle huudellaan kadulla: ’Senkin lesbot!’. Ja sitten

taas, kun liikun yksin, minulle huudellaan etnisen identiteettini takia: ’Haiseva mustalainen.’”

(Haastattelu 13, Italia)

”Käytän hametta ja romanityylisiä koruja, mutta perinteinen asu alkoi tuntua liian isolta taakalta, se tuntui aika epäkäytännölliseltä ja myöhemmin, etenkin kun päätin opiskella sairaanhoitajaksi, se tuntui mahdottomalta. Sisareni käyttää perinteistä pukua ja joskus minusta tuntuu vähän...että olen pettänyt vanhempani (äitini pukeutuu romanipukuun), mutta toisaalta tiedän, että he ovat ylpeitä minusta ja kunnioittavat päätöstäni.”

(Haastattelu 3, Suomi)

”Puhumme romanikieltä kotona ja pidämme yhteyttä juuriimme. Matkustamme joka vuosi Makedoniaan ja Kroatiaan ja veljeni meni naimisiin romanimenoin. Pukeudumme kuten Gadgë, emme käytä kotona pitkää hametta, ei edes äitini. Asuinalueellamme Casertassa asuu hyvin monenlaisia ihmisiä.”

(Haastattelu 19, Italia)

”Minä näytän latinolta, espanjalaiselta, turkkilaiselta jne. Se on tavallaan ”pelastanut” minut, koska en kohtaa kaikkea sitä rasismia, jota monet muut romanit saavat päällensä. En myöskään käytä perinteisiä romanivaatteita, joten käyn helpommin valtaväestön naisesta. Minusta tuntuu, että Suomessa on helpompaa olla ulkomaalainen kuin romani.”

(Haastattelu 2, Suomi)

”Käytämme esiliinaa ja kellohametta. En ole koskaan nähnyt äitiäni ja tätiäni, jotka ovat 45-vuotiaita, farkuissa. He eivät koskaan käytä housuja. Tapanamme on käyttää esiliinaa, koska olemme florari (kukkien myyjiä), siitä meidän tunnustaa, se tekee meistä erilaisia. Naisen täytyy hoksata tehdä monia juttuja, joita miehen ei tarvitse tehdä. Ylipäätään naisen täytyy tehdä enemmän työtä kuin miehen.”

(Haastattelu 4, Romania)

Etnisen identiteetin kanssa luoviminen vaikeutuu entisestään, kun romaninaiset ovat yhteydessä ”gadjemaailmaan”. Näin ollen romaninaisten identiteeteille on tyypillistä hybridisyys, moniulotteisuus, mikä tekee jokapäiväisestä elämästä hankalaa, kun heitä kuitenkin kohdellaan yksiuulotteisesti (Fremlova, 2020). Tutkimukseen haastatetuille naisille yleisin tapa tulla tietoiseksi identiteettinsä erilaisuudesta oli ensikohtaaminen ”gadjemaailman” kanssa.

Tutkimuksessa esiin nousseet lukuisat kokemukset, joita kaikkia ei tilanpuutteen takia ollut mahdollista sisällyttää tähän lukuun, nostavat esille koulun ensimmäisenä vuorovaikutuksen ja erilaistumisen ”tilana”. Koulunkäynnin aloittaminen edustaa ensimmäistä askelta ulos perheestä/yhteisöstä ja siksi tämän ensimmäisen

vuorovaikutuksen muisto on elävä. Juuri koulujärjestelmässä naiset kohtaavat rasismia, syrjintää ja kiusaamista. Tässä tapauksessa opettajat ovat "gadjemaailman" symboleita, joka syrjivät ja lannistavat tai ovat osallisina romanityttöjen syrjintäkokemuksissa.

"Tajusin olevani "mustalainen", sanan kielteisessä merkityksessä, heti ensimmäisenä koulupäivänä, ensimmäisellä luokalla. Olen aina ollut tietoinen juuristani, kulttuuristani, mutta en kielteisessä merkityksessä. Maassa, jossa asuin, kaikki tiesivät, että perheeni eli kiertävää elämää. Sinä päivänä, kun aloitin koulun, toiset lapset pelasivat lentopalloa ja yritin mennä mukaan pelaamaan, mutta he käskivät minut pois: 'Mene pois, kun kerran olet mustalainen.'" (Haastattelu 11, Italia)

"Tulin tietoisesti romaniudestani vasta kun jäitin yhteisöni mennäkseni lukioon. Vannon! Ymmärsin sen vasta silloin kun johtajatar tuli sanomaan, että minulla on tietynlainen aksentti ja siitä on päästävä eroon." (Haastattelu 1, Romania)

"Minua kiusattiin koulussa aamusta iltaan, joka ainoa päivä viiden vuoden ajan, joten olin todellakin tietoinen erilaisuudestani. Toiset lapset opettivat sen minulle. En saanut mitään apua siinä tilanteessa; lasten annettiin jatkaa kiusaamista ja ärsyttämistä. Kysyttäessä kyllä tunnustaudun romaniksi, mutta ei se ole sellaista, mitä ajattelisin kaiken aikaa tai minkä tuntisin "identiteetiksi". Olen paljon muutakin." (Haastattelu 1, Suomi)

"Kun koulussa katsoin ympärilleni, näin vain vaaleita hiuksia, valkoisia naamoja, melkein kaikilla siniset tai vihreät silmät, ja koko luokalla ei ollut ketään muita romaneja kuin minä ja yksi toinen tyttö, siinä kaikki. Ainoat romanit olimme minä ja se toinen tyttö. Ja silloin sanoin itselleni, että tässä ei ole kaikki kunnossa: mitä oikein on tekeillä?" (Haastattelu 10, Romania)

"Olin koulussa toiseen luokkaan asti – meillä oli iso luokkahuone, jossa meitä oli kolme tai neljä romanilasta ja bulgarialaiset välttelivät meitä huudellen 'mustalaislikka, mustalaislikka'. Mutta ei se meitä haitannut, sillä olimmehan mekin ihmisiä, ja sitten me vain kysyimme heiltä, että minkälaisia ihmisiä te oikein olette?" (Haastattelu 21, Suomi)

"Olin aina tiennyt sen [olevani romani, toim.], mutta koulun aloittaminen tuntui tosi vaikealta kielen takia [hän ei puhunut romanian, vain romanikieltä, toim.] ja senkin takia, miten opettajani ja luokkatoverini minua kohtelivat." (Haastattelu 16, Italia)

Rodullistaminen

Identiteetin eri osa-alueista juuri ihonväri nousi jatkuvasti esille romaninaisten kanssa keskusteltaessa (erityisesti Romaniassa tehdyissä haastatteluissa, joissa haastattelijä itsekin oli romani). Kun naisilta erikseen kysyttiin, miten he määrittelevät itsensä ihonvärin suhteen, vastauksiksi saatiin: vaalea iho, valkoinen, ruskea, tummempi tai vähän tummempi, päivettynyt, kreoli, ei valkoinen eikä musta, suklaanvärinen iho, musta, oliivinvärinen iho, kaunis, tavallinen.

Maaraportit näyttävät jättävän ihonvärin toistuvasti ilman huomiota, eikä ilmiötä siksi ole juuri tutkittu erillisryhmienkään kuten romanien kohdalla. Romania ei esimerkiksi tähän päivään mennessä ole muuttanut rikoslakiaan vastamaan YK:n kaikkinaista rotusyrjinnän poistamista koskevaa yleissopimusta⁶, Italia on epäonnistunut saamaan rasismikysymykset osaksi oikeusjärjestelmäänsä, ja Suomella ei ole kattavaa strategiaa ja rasisminvastaista toimintasuunnitelmaa. (ks. oikeudellinen arviointi, joka on valmisteltu tässä hankkeessa)

Eurooppalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota ihonväriin perustuvaan syrjintään. Ihonväriä ei ole käytetty muuttujana vähemmistöryhmille tarkoitetuissa julkaisuissa arvioitaessa ryhmien pääsyä palveluihin tai koulutukseen tai elämässä etenemistä. Myöskään rasisminvastaiset toimintasuunnitelmat eivät sisällä ihonväriin perustuvia kohderyhmiä, vaan EU-tasoisissa selvityksissä kohderyhminä ovat olleet vähemmistöryhmät, maahanmuuttajat ja afro-amerikkalaisten jälkeiset.⁷

Tutkimukset amerikkalaisista mustista opiskelijoista osoittavat, että ne, joilla on vaaleampi ihonsävy, saavat parempia työpaikkoja, pääsevät helpommin palveluihin ja nauttivat sosiaalisesta hyväksynnästä verrattuna tummempi-ihosiin (Reece 2020; Kreisman & Rangel 2015). Samanlaiseen johtopäätökseen tuli romaninaistyöntekijöitä käsittelevä tutkimus vuodelta 2009 (Mocanu, Gheorghe, Zamfir 2009).

Naisilta kysyttiin, olivatko heidän työnantajansa tai työkaverinsa kohdelleet heitä eri tavalla kuin muita työntekijöitä, ja he vastasivat, että mitä tummempi heidän ihonsa oli, sitä suurempi oli riski joutua syrjityksi. Nyt käsillä olevassa tutki-

6 Lisätietoa Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastaisen komission Romaniaa koskevasta raportista <https://rm.coe.int/fifth-report-on-romania-romanian-translation-168094c9e7>

7 Lisätietoa Euroopan unionin perusoikeusvirasto FRA:n raportissa 2018 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-being-black-in-the-eu_en.pdf

muksessa korostetaan kokemuksia moninaisesta ja moniperustaisesta syrjinnästä asumisessa, koulutuksessa, sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä työmarkkinoilla ja puuttuva muuttaja on juuri ihonväri. Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan sitä ja muitakin muuttujia. Naisten kokemukset ihonväriin perustuvasta erottelusta osoittavat, että on välttämätöntä sisällyttää ihonväri intersektionaaliseen viitekehykseen.

"Muistan opettajan, joka laittoi meidät romani-lapset riisumaan kengät ja sukat, jotta hän saattoi tarkistaa ovatko jalkamme puhtaat. Joissain tapauksissa sitten, jos vaikka joku romanilapsista ei ollut tehnyt läksyjään, siitä tehtiin hirveän suuri numero. Toisaalta taas ei haitannut mitään, jos Gadgélapsi ei ollut tehnyt kotitehtäviään, se ei ollut ongelma."
(Haastattelu 2, Italia)

"Joskus en pidä siitä tavasta, jolla yksi opettaja kohtelee G:tä, mutta en ole puhunut siitä lapseni kanssa. Sitä paitsi kuvitelkaa, että hän itkee joskus, koska haluaisi olla rusoposki, eikä mikään musta"
(Haastattelu 18, Italia)

"En oikein osannut selittää sitä tunnetta, mutta tiesin, että en voinut hyvin koulussa: joillain Gadgélapsilla oli tapana katsoa minua halveksivasti ja nauraa minulle. Koen itseni ihmiseksi, jolla vain on tummempi iho kuin italialaisilla Gadgéilla."
(Haastattelu 2, Italia)

"(...) Lukiossa aloin kiinnittämään huomiota tähän ihonvärijuttuun (...) se liittyi siihen, kuinka minua kohdeltiin romanityttönä romanityhteisöstä, tyttönä, joka puhui kieltä ja jonka kaikki luokallani tunsivat. Ja siihen kuinka yhtä toista tyttöä kohdeltiin, joka oli tummempi kuin minä, aina meikattu, pitkähiuksinen – sellaista tunnistettavaa romanityyppiä."
(Haastattelu 20, Romania)

"Eräs miesopettaja kohteli meitä romaneja tosi huonosti. Me olimme B-luokan oppilaita ja hän nöyryytti meitä ja tarkisti, haisemmeko. Lisäksi hän halveksi minua sairauteni takia: hän kohteli minua aina tosi pahasti ja loukkaavasti. Hän pakotti minut riisumaan kenkäni ja sanoi: 'Katso-taanpas oletko pessyt jalkasi'. Saman hän teki muillekin romaneille. Ja minun ihoni oli sentään melkein valkoinen."
(Haastattelu 4, Italia)

Kuten yllä käy ilmi, koulu muodostaa ensimmäisen muodollisen yhteyden "gadje maailmaan" ja syrjivä kohtelu lannistaa romanit pienestä pitäen. Koska he eivät pysty piilottamaan identiteettiään ihonväriinsä tai asuinpaikkansa takia (esim. romanityhteisössä/naapurustossa tai -leirillä), he kohtaavat koulussa syrjintää ja koulun keskenjäämisen riski kasvaa. Mikäli identiteetti

on epäselvä, rodullisuus voi samalla tavalla kuin sukupuoli-identiteetti, sosiaalinen asema tai etnisyys tuoda päivänvaloon sen, miten gadgetit kohtelevat romaneja, miten romanit etenevät koulutukseen jne. Esimerkiksi sellaisessa tapauksessa, jossa romaninainen ei tuo julki omaksumaansa etnistä/seksuaali-identiteettiään, mutta on tummaihoisen, todennäköisyys tulla syrjityksi on korkea, vaikka seksuaali-identiteetti pysyy näkymättömissä. Ja, kuten Alcoff (2005) huomauttaa, olisi hyvin tärkeää olla sinut identiteettinsä kanssa, koska piilottelu voi johtaa traumoihin.

"Mitä tulee ihonvärijuttuun, yritin ratkaista sen ensimmäisenä yliopistovuoteni...Toivoin, että tienaisin niin paljon rahaa, että voisin valkaista ihoni. Tiedätkö miten tajusin, että minulla oli ihonväri-ongelma? Se tapahtui sillä hetkellä, kun sanoin: 'kyllä, mutta olen valkoinen täältä vaatteiden alta. Ihoni on musta ainoastaan tästä mihin olen saanut aurinkoa."
(Haastattelu 1, Romania)

"Pidän siitä juuri tällaisena – hieman tummemmasta väristä. Mutta jos rusketun, silloin se näyttää ällöttävältä, ihan kuin olisin likainen."
(Haastattelu 6, Romania)

"Jotkut ihmiset todella osaavat näyttää [letten kuulu joukkoon], siis ne, jotka sanovat, että tuo on musta ja tuo on inhottava. Heillä on monenlaisia tapoja osoittaa syrjintää...eikä siinä ole mitään eroa, vaikka henkilö olisi kuinka valkoinen. Aina löytyy joku, joka nostaa silmätikuksi ihonvärin takia..."
(Haastattelu 8, Suomi)

"Minä en ole valkoinen. Silloin kun olin pikkutyttö, muistan että Tiganiessa valkoisuus oli jotain mistä saattoi olla ylpeä, mutta sitten tajusin, ettei se ollutkaan niin, koska näin caldarari-romaneja ja pletosiromaneja, joilla heilläkin oli valkoinen iho ja vihreät silmät⁸. Koen itseni kreoliksi."
(Haastattelu 2, Romania)

Muuttumattomat uskomukset ovat väistämätön seuraus siitä ajattelusta, että etnisyys on jotain annettua ja pysyvää, eikä siinä kyseenalaisteta sukupuolinormeja, seksuaalista identiteettiä tai muita käytänteitä, jotka periytyvät sukupolvesta toiseen.

"Tapojen muuttaminen on hyvin vaikeaa, koska romanit ovat tässä asiassa vanhoillisia, mutta ehkä tavat kuitenkin muuttuvat pikkuhiljaa, niin kuin on käynyt naisille: ensin he eivät voineet käyttää housuja, leikata hiuksia tai meikata."

8 Tiganie tarkoittaa paikkaa, jossa asuu romaneja. Pletosi tarkoittaa pitkähiuksista eli kyse on romaniryhmästä, jonka naiset kietoiivat hiuksensa tietyllä tavalla. (suom. huom.)

Sellaiset naiset, jotka käyttivät lyhyttä hametta, leimattiin prostituoiduiksi. Nyt asiat ovat toisin: Minullakin on lyhyet hiukset, esimerkiksi.” (Haastattelu 3, Italia)

Selviytymiskeinot

Tutkimukseen osallistuneet naiset reagoivat hyvin eri tavoin eteensä tullessiin tilanteisiin. Romaneja kohtaan yleisesti tunnettujen ennakkoluulojen takia romanien omakuva on kehittynyt kielteiseksi. Siksi heillä on tapana pyrkiä erottautumaan kielteisestä romanikuvasta oikeuttamalla etnisyytensä tai sosiaalisen asemansa sellaisilla lauseilla kuin *’en ole koskaan varastanut’, ’olen puhdas’, ’en ole väkivaltainen’, ’minut on kasvatettu käyttäytymään hyvin ja kunnioittamaan toisia’, ’olen kerjäläinen, mutta en varasta’.*

”Olenhan minä romani, mutta en silti ole koskaan varastanut, enkä tappanut ketään. Aluksi he olivat tosi varautuneita, mutta sanoin heille, että ’jos ette halua minun enää käyvän täällä töissä, niin sen kun sanotte’.” (Haastattelu 15, Italia)

”Olen aina tiennyt olevani romani. Kesti kuitenkin jonkin aikaa, ennen kuin saatoin hyväksyä itseni romanina, koska koulussa ja orpokodissa ihmisillä oli tapana haukkua minua mustalaiseksi. Minulla oli ongelma ihonvärini ja hiusteni takia, mutta myöhemmin se muuttuikin voimavaraksi.” (Haastattelu 5, Romania)

”En häpeä sitä, että olen mustalainen, mutta joskus kylläkin sitä, että asun leirissä. Joskus minua hävettää, kun ihmiset ajattelevat minusta pahasti, että olen likainen niin kuin kaikki leirissä asuvat, tai että varastan niin kuin kaikki leirissä asuvat.” (Haastattelu 14, Italia)

”Ehkä ainoa kerta oli silloin kun saavuin romani-leiriin täällä Italiassa, mutta silloin en ollut enää lapsi. Minulla on tumma iho.” (Haastattelu 1, Italia)

Vaikka naiset on opetettu olemaan ylpeitä etnisyydestään, yksi varhaisimmista heille opetuista selviytymiskeinoista on etnisyyden piilottaminen. Mitä toisaalta tulee heidän omiin lapsiinsa, he välittävät eteenpäin oppimansa arvot: lasten tulee voida olla ylpeitä identiteetistään ja arvostaa ihonväriään, ja vanhemmat käsittelevät heidän kanssaan identiteettiin liittyviä kielteisiä asetelmia ja traumoja ja puolustavat lapsiaan, kun opettajat syrjivät heitä.

Tarinat ylpeydestä ja eletystä ”romanielämästä kotona” ovat ristiriidassa identiteetin piilottamisyritysten kanssa. Piilottelun syynä julkisilla paikoilla ovat rasismi, perheiden muistissa hyvin

olevat natsihallinnon vainot, äärioikeistolaisten ryhmien hyökkäykset, työpaikkojen menetykset, palveluiden epääminen, mikroaggressiot koulussa ja homofobia. Romanien käsketään olla ylpeitä, mutta samalla heitä kehoitetaan jättää kertomatta gadjelle, että he ovat romaneja, koska niin he voivat suojautua vaaroilta, jotka heitä uhkaavat, jos he tulevat ilmi.

”Kun olin teini-iässä, niin hän [isä, toim.] ei tervehtinyt minua, kun olin kadulla ystäväni kanssa, koska hän ei halunnut ihmisten tunnistavan minua mustalaiseksi, eikä varsinkaan mustalaiseksi, joka asuu leirissä.” (Haastattelu 12, Italia)

Identiteetin piilottaminen on selviytymiskeino, jota käyttävät yleensä vastaajat, joilla on vaalea ihonväri, mutta myös lesbot, joiden seksuaalinen identiteetti ei näy ulospäin. Vaalea ihoisten romaninaisten, jotka käyvät valkoisista, elämäkokemukseen kuuluvat päivittäin romanikielen aiheuttaman aksentin häivyttäminen, romanikielen puhumisen välttely julkisilla paikoilla, pukeutuminen ”gadjenaisten” tavoin, toisten romanilasten kanssa leikkimisen välttely ja sulautuminen valtaväestöön, asuinpaikan piilottelu niin ettei missään näy yhteyksiä romaneihin, sellaisten elämänohjeiden kuin *”älä mene naimisiin nuorena”* tai lesbojen tapauksessa *”ole naisellisen näköinen”* noudattaminen mikroaggressioiden välttämiseksi, pyrkimys täydelliseen työsuoritukseen, puhtauteen, korkeampaan koulutukseen.

”Elin kaksoiselämää: kotona meillä oli oma identiteettimme, mutta koulussa ja kodin ulkopuolella me piilotimme sen. Me olimme vain pakolaisia Balkanin sodasta, siinä kaikki, emme ollenkaan romaneja.” (Haastattelu 9, Italia)

”Vaikka kuinka yrittäisin vältellä auringonpaitetta, niin muutun mustaksi pienimmästäkin auringonsäteestä. Mutta hän [hänen sisarensa] on valkoinen, kaunis. Aina kun näin hänen keskustelevan lääkärin kanssa, ystäviensä ympäröimänä, pelkäsin nolaavani hänet. (...) Pidin häneen etäisyyttä, koska kuvittelin, että hän häpeää minua.” (Haastattelu 15, Romania)

”Tiesin olevani romani, mutta äitini kielsi puhumasta siitä koulussa. Siihen aikaan, kun kävin koulua, romaneja syrjittiin vielä paljon enemmän kuin nykyään. (...) Äiti kielsi minua leikkimästä leirin lasten kanssa koulussa, vaikka he olivat samalla luokalla. Hän kehotti minua leikkimään italialaisten kanssa.” (Haastattelu 5, Italia)

”Tiesin aina olevani romani ja kotona, kun olin lapsi, muistan perheeni puhuneen rasismista ja ”mustalaisten” syrjinnästä. Perheeni varoitti

ja kielsi minua kertomasta romanitaustastani esimerkiksi työmarkkinoilla, jos vaikka hain työpaikkaa toisesta kaupungista.”
(Haastattelu 2, Italia)

Kuten aiemmin on osoitettu, romaninaiset, joiden ihonväri on tummempi, joutuvat elämässään kohtaamaan häirintää, rasismia tai mikroaggressioita ja he joutuvat oppimaan, kuinka jättää se huomiotta, etäännyttämään itsensä tai joissain tapauksissa jopa nousemaan sitä vastaan.

Keskusteluissa nousi esille pelko kostotoimista, koska heidän perheensä olivat joutuneet aiemmin sellaisen uhreiksi, sekä häpeästä, jota aiheuttivat kielteiset stereotyyptit, leimautumisen pelko, lesbofobia ja transfobia. Epäluottamus yhteiskuntaa kohtaan pakottaa romaninaiset piilottamaan ja kieltämään identiteettinsä. Kielteinen käsitys romaneista on laajalle levinnyt ja yritykset selviytyä siitä on jätetty yksinomaan romanien harteille, koska yhteiskunnasta puuttuvat osallistavat ja monimuotoisuutta arvostavat toimenpiteet. Romanit eivät hyväksy

laisia riippuen ympäristöstä ja niillä on erilaisia seurauksia. Esimerkiksi eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien heteroseksuaalien romaninaisten todennäköisyys saada perheeltään emotionaalista tukea on korkeampi kuin lesbojen tai transsukupuolisten naisten. Lesboihin ja transsukupuolisiin naisiin liitetty stigma lisää naisten syrjintäkokemuksia ja heidän perheidensä vastustus johtaa moninasiin seurauksiin: tiukkojen sukupuolinormien käsittely, rasismi, seksuaalisuuden ja seksuaalisen halun piilottaminen ja joissain tapauksissa järjestetty avioliitto tai perheväkivalta sukupuolen ilmaisun muuttuessa omaa sukupuoli-identiteettiä vastaavaksi.

”Tiesin kasvuiässä olevani romani, mutta siitä ei koskaan puhuttu. Meidän perheemme ongelma oli minun homoseksuaalisuuteni, erilaisuuteni, se tosiasia, että käyttäydyin kuin tytöt. Sen sijaan emme koskaan puhuneet siitä, että olimme romaneja: me vain olimme (ja olemme) romaneja. Ei heillä ollut tapana kieltää minua puhumasta etnisestä identiteetistäni.”
(Haastattelu 20, Italia)

”Olen aina tiennyt olevani romani. Kesti kuitenkin jonkin aikaa, ennen kuin saatoin hyväksyä itseni romanina, koska koulussa ja orpokodissa ihmisillä oli tapana haukkua minua mustalaiseksi. Minulla oli ongelma ihonvärini ja hiusteni takia, mutta myöhemmin se muuttuikin voimavaraksi.”

identiteettinsä kieltämistä, koska perheiden arvot korostavat etnisyyttä ylpeydenaiheena, mutta he joutuvat omaksumaan suunnitelman siitä mitä kertoa ja missä, jotta he voisivat tuntea olonsa turvallisiksi työpaikalla tai koulussa.

”Minun mielestäni identiteetin kieltäminen kulkee käsi kädessä yhteiskuntamme mustalaisvastaisuuden kanssa: se on puolustautumiskeino. Äitini piti lujasti kiinni meidän etnisestä identiteetistämme. Hänellä oli tapana sanoa minulle romanikielellä: ‘Sinussa on mustalaisverta’. Hän sanoi, että meidän identiteetissämme ei ole mitään hävettävää ja kehotti meitä aina olemaan siitä pikemminkin ylpeitä.”
(Haastattelu 1, Italia)

”He eivät opettaneet meitä häpeämään sitä, että olemme romaneja, kunhan vain teimme töitä, emmekä varastaneet – varastaminen oli häpeällistä. He opettivat meille nämä asiat. Niin kauan kuin teet työsi ja käyttäydyt kunniallisesti, voit mitään häpeämättä kertoa olevasi romani, milloin tahansa.”
(Haastattelu 19, Romania)

Naisten omaksumat selviytymiskeinot ovat eri-

”Kun olin teini-iässä, en halunnut myöntää, että olin ja olen homoseksuaali. Gadgéperheeni ei juurikaan ollut kertonut minulle sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä, vaikka ympäristö oli vasemmistolainen. He eivät suhtautuneet kovin hyvin siihen, kun kerroin olevani homoseksuaali, mutta vielä paljon pahempaan he pitivät sitä, kun kerroin olevani romani, ja nyt he eivät pysty hyväksymään sitä, että pukeudun perinteiseen romaniasuun.”
(Haastattelu 13, Italia)

”Koin itseni syrjityksi naisellisuuteni takia. Kohdasin syrjintää ja loukkauksia siitä asti, kun olin 10. Sitä ennen, vaikka itse tunsin itseni erilaiseksi, perheeni ei ymmärtänyt tilannetta ja siksi sukulaistenkin pitivät minua ”normaalina”. Gadgét syrjivät minua myös, mutta eivät siksi, että olin romani, vaan pikemminkin homoseksuaalisuuteni takia.”
(Haastattelu 20, Italia)

Tutkimukseen osallistuneiden transihmisten kohdalla oman identiteetin pohtiminen oli erityisen vaikeaa ja johti kaikissa tapauksissa eroon perheestä sen jälkeen, kun asia tuli ilmi.

"Jos haluat piilottaa sen, voit toki tehdä sen, mutta elämästäsi tulee huonoa. Toisaalta, jos teet niin kuin minä, eli paljastat homoseksuaalisuutesi, voit kylläkin lopettaa piilottelun, mutta sitten sinut erotetaan joukosta, eivätkä ihmiset suhtaudu sinuun kovinkaan myönteisesti." (Haastattelu 20, Italia)

"Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvana et voi koskaan tulla kohdelluksi kunnioitavasti romaniyhteisössä tai romanien asuinalueella. Vielä nykyäänkään sinua ei kunnioiteta." (Haastattelu 2, Romania)

"Minulla on kaksi vastoinkäymistä voitettavana: se, että olen homoseksuaali ja se, että olen romani. Ajatelkaapa, että jopa vähemmistöjen sisällä on syrjintää, on olemassa vähemmistöjen vähemmistöjä: esimerkiksi Xoraxanéromanit⁹, jotka ovat yleensä tummia, syrjivät minua, koska olen valkoinen. Kaiken kukkuraksi jopa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat suhtautuvat rasistisesti romaneihin... Lyhyesti sanottuna: onpa monimutkaista." (Haastattelu 13, Italia)

Romaniesbot ja transsukupuoliset naiset viivyttävät avautumista perheelleen, koska he pelkäävät vastakkaisasettelua, mahdollisia yhteenottoja ja etäisyyden ottamista. Vaikka he haastatteluissa osoittautuivat ylpeiksi romanijuuristaan ja seksuaalisesta identiteetistään, he kohtaavat syrjintää sekä romanien että valtaväestön taholta. Siksi osa heistä kertoi identiteetistään perheelle vasta aikuisina, kun he kokivat olevansa siihen valmiita, tai he päättivät irrottautua perheestä ja etsiä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen yhteisöjä.

"Se, että on romani ja kuuluu sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön, on kaksinkertainen haaste yhteiskunnassa. Se on aika haastavaa, eikö olekin? Se on vaikeaa. Ja monet eivät edes myönnä olevansa romaneja, vaikka sen näkee heistä kilometrin päähän. Näet sen heti, mutta he vain sanovat: 'Ei, veikkonen, minä en ole romani, minulla ei ole mitään tekemistä heidän kanssaan, olen hollantilainen'... okei [hän nauraa]. Monille sen myöntäminen on vaikeaa, ymmärrän sen ihan täysin. En oikein tiedä, pitäisiköhän järjestöjen perustaa tukiryhmiä, koska se on niin haasteellista!" (Haastattelu 10, Romania)

Konfliktien vältteleminen on myös yksi keino selviytyä päivittäisistä tilanteista ja suojata itsensä ja lapsensa. Se ei tarkoita, etteivätkö he ymmärtäisi välttelevänsä riitatilanteita, sillä käyttäytymismalli liittyy pitkään listaan syrjintäkokemuksia. Jokainen yhteiskunnallista ja institutionaalista tukea vaille jäänyt syrjintäkokemus

varhaisvuosista alkaen todistaa syrjinnän historiasta. Kaikki vastaajat mainitsivat konfliktitilanteita, joissa heitä syrjittiin koulussa, työpaikalla tai ihmissuhteissa.

"Onhan se myös tavallaan masentavaa: Käyn töissä, opiskelen samanaikaisesti toisen asteen tutkintoa, kasvatan lastani, olen yhteiskunnan rehellinen jäsen, teen kaiken minkä voin päästäkseni sisään tähän yhteiskuntaan, saadakseni luvan olla osa sitä. Ja mikä on lopputulos: aina joku muu näyttää missä on minun paikkani, olen tuskin eläimenkään arvoinen. Se saa minut ajattelemaan: miksi edes yrittää? Miksi teen tämän kaiken, jos minua ei koskaan tulla hyväksymään?" (Haastattelu 18, Suomi)

"Olemme aina tikun nokassa, koska olemme mustalaisia. Ihmiset eivät luota meihin. He luulevat, että me varastamme tai suunnittelemme jotain pahantekoa... Joten, varo aina joutumasta sellaisiin tilanteisiin! Jos joku kiroaa sinua, ota askel taaksepäin ja mene toista tietä." (Haastattelu 15, Romania)

"Pohdin joskus itsekseni, kun olen kaupassa (...) ja kysyn itseltäni, miksi he eivät kohtele meitä arvostavasti, mitä pahaa me olemme heille tehneet? Miksi romanialaiset eivät halua kunnioittaa meitä niin kuin he kunnioittavat toisiaan. Mitä me voimme tehdä? Ei heidän kanssaan voi edes keskustella tästä, tai riidellä. Me vaan alitumme ja teemme mitä käsketään." (Haastattelu 18, Romania)

Ennakkoluulot

Romaninaisten identiteettiin liitetty kielteinen mielikuva on ylliedustettuna kaikissa haastatteluissa. Tutkimukseen osallistuneet romaninaiset jakavat tarinoita siitä, kuinka heitä leimataan, tuomitaan tai suljetaan ulos kaikilta elämän osa-alueilta, joilla he ovat vuorovaikutuksessa valtaväestön kanssa: koulussa, työpaikalla, kaupassa, käydessään ulkona perheensä kanssa, kerjätessä tai pyrkiessään sosiaali- tai terveyspalveluihin.

Vuorovaikutuksessa gadjeihmisten, erityisesti viranomaisten kanssa, romaninaiset joutuvat jatkuvasti todistamaan, etteivät heillä välttämättä ole mitään tekemistä sen yksipuolisen kuvan kanssa, jonka valtaväestö on muodostanut romaninaisten identiteetistä. Toisaalta romaninaiset itsekin ovat erimielisiä yhteiskuntaluokasta, suhteesta romaniteen, ihonväristä ja seksuaalisesta suuntautumisesta. Erityisesti sukupuoli-identiteetistä puhuttaessa monilla vastaajilla oli homofobisia reaktioita tai tuomitsevia ajatuksia sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen olemassaolosta, joiden perusteella voi todeta, etteivät sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien romanien oikeudet edelleenkaan ole

9 Xoraxané on romaniryhmä, joka asui entisen Jugoslavian eteläosissa. (suom. huom.)

sovelias puheenaihe.

Heidän perhemallinsa ovat ristiriidassa sen kanssa, miten heidät mediassa esitetään, mutta ne myös haastavat sukupolvelta toiselle perityt sukupuolinormit. Roolimalleina mainitaan äidit, korkeasti koulutetut ja hyvän työn saaneet sisaret ja muut laajennetun perheen naiset sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ystävät, jotka haastavat heteronormatiivisuuden.

"Äitini oli lukutaidoton aina siihen asti, kun hän oli 38-40-vuotias, mutta hän halusi itsenäistyä ajamalla ajokortin. Ajokorttia varten piti kuitenkin osata lukea. Niinpä hän päätti palata kouluun: hän suoritti peruskoulun ja ajoi ajokortin." (Haastattelu 8, Italia)

"Nykypäivänä naisten työssäkäynti on vähän hyväksytympää, ja sehän johtuu osin siitäkin, että eläminen on niin kallista. Veljeni vaimo esimerkiksi on äiti ja vaimo, mutta hän käy myös töissä supermarketissa ja se on ihan hyväksyttävää." (Haastattelu 2, Italia)

"(...) Onnekseni minulla ei ole ollut meidän perheessämme näitä ongelmia ja olen aina kertonut pojalleni, ettei rakkaudessa ole mitään rajoja ja että rakkautta voi olla myös samaa sukupuolta olevien ihmisten välillä, eikä se missään tapauksessa ole syy leimata ketään. Romaniyhteisössä asiat ovat kuitenkin aika lailla päinvastoin: ihmisille nauretaan ja heidän kustannuksellaan pilailaan. Ne ovat ihan samoja mekanismeja kuin valtaväestönkin keskuudessa." (Haastattelu 11, Italia)

Samaan aikaan perhesuhteet ja sukupuolinormit näyttävät olevan muutoksessa ja suurin osa vastaajista vastustaa vanhentuneita käsityksiä rikkoessaan sääntöjä, vastustaessaan poikien ja tyttöjen välistä eriarvoisuutta, haastaessaan binaarisen sukupuolikäsityksen tai toimiesaan aktivisteina romaniyhteisöissä. Hyvin kaapeasti rakentuvat romanikuvan murtaminen ei kuitenkaan ole helppo tehtävä, etenkin kun minkäänlaisia tehtävää tukevia institutionaalisia keinoja ei ole olemassa. Sukupuolinormit koetaan rajoittavina ja naisten seksuaalisuus tabuina.

"Vanhempieni sukupolvi tapasi ajatella, että naiset tulee kasvattaa säädyllyiksi: naisten tulee esimerkiksi mennä naimisiin sen miehen kanssa, jolle he menettävät neitsyytensä. Minä olen sukuni ensimmäinen nainen, joka ei mennyt naimisiin sen kanssa, jolle menetti neitsyytensä." (Haastattelu 10, Italia)

"Kunmenin romaninaisten kanssa hallituksen kokoukseen tai tapaamaan kunnanjohtajaa, he aina käskivät meidän odottaa tai joskus he pu-

huivat kanssamme ovensuussa, ja kun menimme hallituksen kokoukseen, he istuivat, mutta meidän annettiin seistä." (Haastattelu 6, Romania)

"Romaniperheeni suhtautui ihan hyvin homoseksuaalisuuteeni, koska he olivat niin iloisia nähdessään minut, tavatessaan minut uudelleen niin, ettei heitä kiinnostanut minun homoseksuaalisuuteni, eivät he siitä välittäneet. (...) Monetkaan romaniryhmät eivät kuitenkaan hyväksy homoseksuaalisuutta. Tiedän, että suurin osa romaneista ei hyväksy sitä. Olen kuitenkin varma siitä, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen tilanne romaniyhteisössä tulee kohelemaan jollain tapaa." (Haastattelu 13, Italia)

"Tunnistin tuon patriarkaalisuuden muodon perheessäni, jossa miehiä pidettiin tulevaisuuden menestyvinä liikemiehinä, jotka kantavat perheen nimeä, kun naiset puolestaan ovat niitä, jotka lähtevät pois vanhempiensa kodista." (Haastattelu 2, Romania)

Näissä olosuhteissa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista romaneista ja romaninaisista tulee se ääni, joka haastaa ne valtaapitävät tekijät, joilla on symbolinen valta tehdä naisten kokemukset tyhjäksi. Patriarkaalinen kulttuuri, aivan kuin mikä tahansa muukin historiallinen ilmiö, ei perustu identiteettien moninaisuuteen ja osallisuuteen, vaan pikemminkin pönkittää omaa vihamielisyyden, kulttuurisen ylivalan ja alistamisen järjestelmäänsä.

"Seksuaalisesta suuntautumisesta ei puhuttu paljoakaan siihen aikaan, kun minä olin nuori, ei perheessäni, eikä kovin paljoa yhteiskunnassa muutenkaan, sillä ajat olivat sellaiset. Tulin tietoiseksi omasta identiteetistäni ja avauduin siitä hienovaraisesti perheelleni vasta paljon myöhemmin, kun olin jo aikuinen. Sukulaiseni ovat olleet kannustavia, mutta täytyy sanoa, että romaniyhteisö on hyvin tiukka ja perinteinen mitä tulee sukupuoleen ja seksuaalisuuteen." (Haastattelu 2, Suomi)

Johtopäätökset

Tässä luvussa olemme yhdessä romaninaisten kanssa tutkineet miten identiteetti- ja -kokemukset muotoutuvat vuorovaikutuksessa perheen, yhteisön/naapuruston ja gadjemaailman kanssa. Naisten kanssa käydyissä keskusteluissa kävi ilmi, että identiteettien välillä luoviminen on haastavaa. Perhe on se paikka, missä erilaiset identiteetit ovat keskenään vuorovaikutuksessa olipa sitten kyse etnisyydestä, sukupuolesta, seksuaali-identiteetistä tai yhteiskuntaluokasta. Sen sijaan vuorovaikutuksessa gadjemaailman kanssa kokemuksista tulee vaikeita, kun naiset joutuvat joko valitsemaan identiteettiensä välillä tai heidät määritellään jo

etukäteen ihonvärinsä tai asuinpaikkansa (leirit, romaniyhteisöt) takia. Romanien identiteetit ovat hybridejä, mutta jokapäiväisessä elämässä niiden intersektionaalisuutta on lähes mahdotonta ilmentää, niin kauan kuin romanit nähdään yksipuolisesti.

Suurin osa 62:sta tutkimukseen osallistuneesta naisesta jakoi yhteisen tarinan siitä, kuinka he oppivat tuntemaan rasismia ja syrjinnän heti ensimmäisessä kohtaamisessaan gadjemaailman kanssa. Sen takia juuri koulu edustaa ensimmäistä paikkaa, jossa naiset havaitsivat, että romaniudessa on jotain kielteistä. Jatkuva etnisyyteen kohdistuva syrjintä vaikuttaa kaikkiin muihinkin identiteetin osa-alueisiin ja saa aikaan koko elämän mittaisen alistumisen ja epäluulon gadjeinstituutioiden edessä. Ihonväri, romanivaatteet, romanikieli ja asuinpaikka (leirit tai romaniyhteisö) ovat seikkoja, jotka määräävät saavatko romanit julkisessa tilassa myönteistä vai kielteistä palautetta. Vuorovaikutus gadjemaailman kanssa on tyyppillisesti kielteistä, eikä se kunnioita romanien historiaa, kulttuuria ja moninaisuutta, ja siksi ylpeys etnisestä identiteetistä ja sen vaaliminen jää romaniperheiden itsensä vastuulle. Kun valtio ei osoita välittämistä tai tukea, identiteetistä tulee yksityisasiasia, johon liittyvät traumakokemukset rasismista sortoon välitetään sukupolvelta toiselle. Naiset jakavat ylisukupolvisen trauman ja käsittelevät sitä kollektiivisesti perheissään. Lesbojen ja transsukupuolisten naisten on vaikeampi saada tukea, koska perheissä esiintyy lesbo- ja transfobiaa.

Valtion poliittinen ympäristö saa entistä enemmän merkitystä silloin kun naiset muuttavat maasta toiseen mukanaan tarinat karkotuksista, perheiden kärsimistä vainoista holokaustin/Samudaripenin aikana, Jugoslavian sodasta, kommunismista, Romanian diktatuurista ja elämästä eristetyillä leireillä tai epävirallisilla asuinalueilla. Nämä kokemukset eivät näy päällellepäin ja naisten täytyy tunnustaa selviytymiskeinoja, joilla parantaa omaa ja perheidensä elämää. Lähtö- ja kohdemaissa identiteetti- luokkiin suhtaudutaan eri tavoin, mutta etenkin ihonvärin merkitys on ilmiö, johon ei Euroopassa juurikaan ole kiinnitetty huomiota tutkimuksessa varsinkaan vähemmistöryhmien kohdalla. Tummaihoiset romaninaiset todistavat, että vaikka he eivät mitenkään ilmentäisi etnistä tai seksuaalista identiteettiään, heitä kiusataan ja syrjitään heidän ihonvärinsä takia. Naisten kokemukset ihonväriin perustuvasta erottelusta osoittavat, että on enemmän kuin tarpeellista huomioida ihonväri käsiteltäessä intersektionaalisuutta.

Naisilla on esittää syrjintäkokemuksistaan pitkä lista, sillä he kohtaavat toistuvia mikroaggressioita ja häirintää koulussa, kaduilla, työpaikalla, palveluissa ja myös perheessä ainakin erilaisen

seksuaalisen suuntautumisen tapauksissa. Siksi naiset ovat joutuneet kehittämään itsepuolustukseen selviytymiskeinoja ja -tapoja saavuttaakseen tavoitteensa silloin kun lainsäädäntö epäonnistuu heidän huomioimisessaan. Identiteetin piilottaminen ja kieltäminen onnistuu silloin kun ihonväri on vaalea, ja lisäksi voi aina vältellä syrjintää ja häirintää aiheuttavia tilanteita ja konflikteja, mutta kaikki tämä vain vahvistaa sitä ylisukupolvista traumaa, jonka he ovat perineet vainoilta perheiltään.

Poliittisten toimenpiteiden puute pakottaa naiset luopumaan vuorovaikutustilanteissa osasta identiteettiään tai ilmentämään vain valittua osaa identiteetistään, ja se tekee lähes mahdottomaksi sen, että intersektionaalisuutta käsittelevää keskustelua kehitettäisiin tietoisesti ja vietäisiin käytäntöön. Yhä edelleen romaninaisen sallitut identiteetit määritellään ulkopuolelta ja naiset itsekin käsittelevät niitä eri tavoin, jolloin sukupuolinormit jäävät rajoittaviksi ja kyseenalaistamatta. Tässä mielessä juuri romaninaiset, lesbot ja transsukupuoliset ihmiset muodostavat sen tärkeän äänen, joka voi haastaa vallitsevan romaninarratiivin, heteronormatiivisuuden, naisen aseman ja gadjemaailman.

Siksi erilaisten "maailmojen" välisten vuorovaikutusten tarkastelu on ratkaisevan tärkeää, jotta voidaan ymmärtää miten intersektionaalisuus ilmenee romaninaisten, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ja vähemmistöryhmien tapauksissa. Siirtyminen yhdestä tilasta toiseen sellaiseen tilaan, jossa identiteetit ymmärretään ja käsitellään yksiuolotteisesti, kuten tässä luvussa on osoitettu, ei jätä romaninaisille tilaa kehittää intersektionaalisuutta. Poliittiset suositukset ja toimenpiteet intersektionaalisuudesta voidaan ymmärtää ja panna käytäntöön vasta, kun elämänvaiheita, toimintaympäristöjä ja identiteettejä on tutkittu ja käsitteellistetty huomioiden eri maailmojen välinen vuorovaikutus.

"Seksuaalisesta suuntautumisesta ei puhuttu paljoakaan siihen aikaan, kun minä olin nuori, ei perheessäni, eikä kovin paljoa yhteiskunnassa muutenkaan, sillä ajat olivat sellaiset. Tulin tietoiseksi omasta identiteetistäni ja avauduin siitä hienovaraisesti perheelleni vasta paljon myöhemmin, kun olin jo aikuinen. Sukulaiseni ovat olleet kannustavia, mutta täytyy sanoa, että romaniyhteisö on hyvin tiukka ja perinteinen mitä tulee sukupuoleen ja seksuaalisuuteen."

4. ASUMINEN JA INFRASTRUKTUURI

Romaninaisten identiteetin muodostavat roolit perheenjäsenenä, äitinä ja kotitalouden huolenpitäjänä. Kuten seuraavassa käy ilmi, useimmat romanitytöt ja -naiset on kasvatettu sukupuolittuneiden mallien mukaisesti, jolloin jokaisella on tiukasti rajattu asema vaimona, äitinä ja tyttärenä. Heidät kasvatetaan pienestä pitäen perheenjäsentensä ensisijaisiksi huolenpitäjiksi ja vastuullisiksi sellaisista kotitaloustöistä, kuten siivous ja nuoremmista sisaruksista huolehtiminen.

Kun romaninaisilta kysyttiin heidän asumisolostaan, useimmat sen sijaan pohtivat pikemminkin sitä, miten elinolot mahdollistivat heidän roolinsa vaimoina, äiteinä ja tyttärinä. Silloinkin kun asumisolot eivät vastanneet heidät tarpeitaan, romaninaiset valittivat vain siitä, että he eivät siinä tilanteessa pystyneet tekemään parastaan vaimoina ja äiteinä, ja että heidän lapsensa joutuivat kärsimään elämästä köyhissä taloissa ja asuinalueilla.

"Asuinalueeni on hyvä ja myös elinolonni ovat hyvät. Jos ajattelen sitä romanileiriä, jossa romaniperheeni asuu, olot ovat täysin toiset. Se on hirveä ja todella kaukana kaupunkimaisista rakenteista, jopa bussiyhteyksistä. Viime vuosina olot ovat käyneet yhä huonommiksi, mutta jo aikaisemminkin ne olivat hirvittävät."
(Haastattelu 12, Italia)

"Romaniperheeni asuu kelvollisissa oloissa, paitsi äitini, joka on valitettavasti vakavassa asumiskriisissä."
(Haastattelu 13, Italia)

"Lapset mankuivat televisiota, eikä minulla ollut edes sähköä. Rukoilin päivin ja öin Jumalaa ja sain sähköä."
(Haastattelu 8, Romania)

"Perheessämme on seitsemän lasta ja kuten kerroin jo aiemmin, on ollut aikoja, jolloin elimme paljon vaatimattomammin kuin nyt. Meillä ei ollut vettä, mutta nyt on...mutta meille on jäänyt suru siitä, ettemme voineet tarjota parempia olosuhteita lapsillemme. Onnistuimme asentamaan keittiöön vesiputken, mutta kylpyhuoneen suhteen asiat ovat huonommin."
(Haastattelu 15, Romania)

Suurin osa romaninaisista on tyytyväinen asumisoloihinsa, joskin sellaiset sanat kuin 'pieni, mutta kodikas' ja 'pieni, mutta hyvä' toistuvat naisten kertomuksissa. Romaninaisilla ei kuitenkaan ole kovin kummoisia odotuksia asuinoloista ja -tiloista, usein riittää, että olot ovat vakaat. He pitävät tärkeänä omaa tilaa, koska heillä on aiempia kokemuksia hyvin ankarista oloista.

"Katon saaminen pään päälle oli radikaali muutos. On todella tärkeää, että on vettä, sähkö, henkilöllisyystodistus. Ennen vanhaan, kun olimme pieniä, meillä ei ollut edes henkilökortteja. Meidän yhteisöltämme puuttuivat henkilökortit. Ne, jotka eivät omista taloa, eivät voi saada henkilökorttia. Henkilökorttien puute oli kauhea asia. Ja kyllä, nyt, tunnen itseni etuoikeutetumaksi kuin ne, joilla ei ole henkilökorttia, mutta syrjinnän suhteen kaikki on samaa paskaa kuin aina ennenkin, koska mikään ei ole muuttunut."
(Haastattelu 2, Romania)

"Tässä vaiheessa olen kiitollinen Jumalalle siitä, että olen kunnossa. Muihin verrattuna minulla menee hyvin. Minulla oli kaksi huonetta ja monet kerrat – Jumala yksin tietää – jouduin nukkumaan lattialla."
(Haastattelu 7, Romania)

Ahtaat asuinalueet, ahtaat talot

Monet vastaajista asuvat syrjäytyneillä alueilla tai kortteleissa, täyteen ahdetuissa taloissa, leireissä tai hätämajoituksissa etenkin Italiassa ja Romaniassa. Vaikka Suomessa on parempi sosiaalinen asumispolitiikka, se ei tarjoa asumista romaninaisille, jotka luokitellaan "paperittomiksi maahantulijoiksi". Yhdessä alaluvussa käsitelläänkin nimenomaan romaninaisia, jotka ovat asuneet vuosia kaduilla ja hätämajoituksessa Suomessa.

Kun romaninaisilta kysyttiin, vastaavatko asuinolot heidän tarpeitaan, 12 vastaajaa totesi ne varsin epäsopiviksi. Suurin¹⁰ osa näin vastanneista asui romanien omissa yhteisöissä joko leireissä, epävirallisilla asuinalueilla tai eristetyissä yhteisöissä, tai maaseudun romaniyhteisöissä.

Vastaajien mukaan paikallisviranomaiset eivät ole tehneet juuri minkäänlaisia investointeja kohentaakseen romaniyhteisöissä ja -asuinalueilla asuvien elämää. Täyteen ahdetuissa taloissa sekä ylikansoitetuissa leireissä ja yhteisöissä naapurien suhteet ovat koetuksella ja riidat toistuvia. Siksi romaninaiset ovat käytännössä jumiutuneet tilanteisiin, joissa he saattavat jopa menettää perheidensä ja yhteisönsä tuen taistelussaan puutetta ja köyhyyttä vastaan. Toisinaan asumiseen liittyviin sopimuksiin ei laiteta naisen nimeä laisinkaan.

"Tämä leiri on paha paikka, vaikka meillä on valot ja vettä ja jopa lämmitys. Viime vuosina tilanne on pikemminkin pahentunut kuin parantunut."
(Haastattelu 1, Italia)

"Täällä leirissä kaikkien on hankala elää yhdessä ja on tavallista, että tulee kiistoja. Siksikin haluaisin muuttaa pois, mutta ennen kaikkea sen takia, että elämme täällä kuin eläimet, emme niin kuin ihmiset."
(Haastattelu 6, Italia)

"Bosnialaiset talot ovat parempia kuin meidän. Minulla on asuntovaunu ja se on kuin huone, jossa minulla on sänky, televisio ja vaatteeni. ... Haluaisin kuitenkin oikean kodin. Asuntovaunussa ei ole mukavuuksia, mutta olen tyytyväinen, koska on italialaisia, joilla ei ole edes tänäkään vertaa. ..."
(Haastattelu 7, Italia)

"Meitä on muutama, jotka jaamme asunnon. Niillä suomalaisilla, jotka löysivät minulle työpaikan, oli tämä asunto ja he laittoivat tänne asumaan enemmänkin väkeä. Se on mitä on. ..."

10 Yksitoista kahdestatoista. Kysymystä ei esitetty niille naisille, jotka asuivat kaduilla ja yöpyivät hätämajoituksessa talvisin.

Oma paikka olisi parempi, ei tarvitsisi asua moneen ihmisen kanssa samassa asunnossa, jossa on liikaa kiistoja ja josta en pidä."
(Haastattelu 5, Suomi)

".. aina kun etsin asuntoa, halusin sen sijaitsevan jossain, missä asuu romaneja, koska he ovat minun ihmisiäni. Olen aina ajatellut niin. Kerran sitten menin katsomaan taloa, jossa oli piha, mutta siellä olikin liikaa romaneja. Heitä oli niin paljon, ettei siellä voinut hengittää. Aidalla roikui tyttö, joka olisi voinut kävellä sisään talooni."
(Haastattelu 4, Romania)

"Asun anoppini kanssa ja aika ajoin hänen poikansa ja tyttärensä tulevat kyläilemään. Se on aikamoista taistelua, kun hänellä on kolme aikuista lasta. Minulla ei ole omaa taloa, eikä lapsillani ole omia makuuhuoneita. Asun anopin kanssa ja se on hankalaa."
(Haastattelu 14, Romania)

"Minulla ei ollut rahaa ostaa taloa. Halusin myydä nykyisen talon, koska meillä ei ole tarpeeksi tilaa ja on tosi ahdasta. Halusin myydä talon, mutta kukaan ei ollut kiinnostunut, koska paikka on niin pieni. Eihän täällä ole tilaa edes yhden sipulin tai minkään syötävän kasvattamiseen, joten lopetin myyntiyritykset. Meitä on tosi monta tässä talossa, mutta niin me vain elämme, mitä muitakaan vaihtoehtoja meillä olisi? Nukumme aika ahtaasti kahdessa huoneessa, yhteensä 13 ihmistä. Eikä meillä ole kuin kaksi sänkyä."
(Haastattelu 14, Romania)

Osa taloista on rakennettu ala-arvoisista rakennusmateriaaleista, mikä hankaloittaa romaninaisten elämistä ja kotitöitä. Puhuessaan kodeistaan he käyttävät usein sellaisia sanoja kuin 'pieni' tai 'pikkiriikkinen'. Romaninaiset näkevät paljon vaivaa tehdäkseen asumuksista kodikkaita ja perheen tarpeisiin soveltuvia.

"Kontti [leiri koostuu konteista ja puuröttelöistä, toim.] on hyvin pieni ja se on tehty sellaisesta materiaalista, että vähän ajan päästä tuntuu kuin tukehtuisi. Voi olla, että sellaisen aineen hengittäminen aiheuttaa syöpää, ainakin moni romani on kuollut syöpään. Siivoan usein ja olen tyytyväinen talon sisustaan, mutta sen ulkopuolella on paljon hiiriä."
(Haastattelu 14, Italia)

"Ennen vanhaan kevytbetoniharkkoja ei käytetty rakentamisessa, tai vaikka niitä olisi ollutkin, niin meillä ei ollut varaa niihin, kun ei ollut yhtään rahaa. Niinpä meidän täytyi rakentaa talomme mutatiilistä. Ja ennen kuin onnistuimme korjaamaan pienen talomme, me asuimme siellä vesijättömaalla, onnettomina ja kiusattuina. Kyllä, meillä on muistoja, mutta eivät ne kovin kauniita ole."
(Haastattelu 15, Romania)

Niille, joilla ei ole 'kattoa päänsä päällä', asuinpaikan puuttuminen tekee esimerkiksi lainan hakemisen mahdottomaksi, ja se ajaa naiset tilanteisiin, jossa he joutuvat ottamaan sekä itseään että perheitään koskevia riskejä.

"Jos haluat lainaa ostaaksesi talon tai maata, tai ylipäätään haluat henkilökohtaista lainaa, mikään pankki ei myönnä sitä ilman, että sinulla on väliaikainen henkilökortti. Tässä meitä kyllä syrjitään. Ilman henkilökorttia ihmistä ei käytännöllisesti katsoen ole edes olemassa, vaikka hänellä kuinka olisi syntymä- tai vihkitodistus." (Haastattelu 3, Romania)

"Talomme on rakennettu tontille... En tiedä kuinka selittäisin tämän... meidän ei olisi pitänyt rakentaa sinne, koska se on tulva-alue... Ensimmäisessä anoppini luona, mutta siellä majaili väkeä ihan tungokseen asti. Niinpä me raadoimme saadaksemme rakennetuksi tämän pienen talon vesijättömaalle. Mutta juuri kun ilmoitimme siitä, että olimme onnistuneet rakentamaan oman talon - meillä oli kaksi lastakin, tyttö ja poika - tuli tulva ja vei koko talon mennessään ja meidän täytyi palata anopin luokse." (Haastattelu 15, Romania)

Infrastruktuuri ja asuinalueen palvelut

Infrastruktuurin puutteet ja olemattomat tai heikot asuinalueen palvelut ovat ehkä tärkein romaniperheiden elämään vaikuttava tekijä niissä yhteisöissä ja leireissä, joissa asuu pääosin romaneja. Riittävien yhteiskunnallisten rakenteiden ja palveluiden puute asettaa tytöt ja naiset haavoittuvaan asemaan koko heidän elämänsä ajaksi ja rajoittaa heidän pääsyään kelpoiseen koulutukseen, terveyspalveluihin ja työmarkkinoille. Valituksen aiheet liittyvät pääosin viemäriin, mutta myös romaniyhteisöjen ja -leirien ala-arvoisiin puhtaanapalveluihin.

"Tällä asuinalueella on kyllä kauppoja ja busseja, mutta eläminen leirissä on huonoa ja leiri on sitä paitsi mennyt viime vuosina yhä huonompaan kuntoon, se on likaisempi ja siellä on enemmän talonröstellöitä. ...Siellä haisee ja rotat ovat ottaneet vallan. Vettä siellä kyllä on ja sähköäkin, mutta maaperä on likainen. Viemäriputket ovat hajalla, eikä jätehuolto hae roskaa. Vähän aikaa sitten pyysimme työmiehiä korjamaan viemärit." (Haastattelu 4, Italia)

"Täällä leirissä ei ole juomavettä, eikä sähköä. Kerran pesin itseni juomakelvottomalla vedellä ja päädyin sairaalaan. Leirissä asuminen on tosi huono juttu. Niillä, joilla ei ole autoa, asiat ovat vielä huonommin, koska leiri on tosi kaukana kaikesta, siellä ei ole busseja ja postinkulkukin on ongelma, kun posti ei koskaan tule, vaan häviää matkalla."

(Haastattelu 6, Italia)

"Meidän kodeissamme ei ole vessoja täällä leirissä, vaikka leirin toisella puolella [siinä osassa, jossa Bosnian romanit elävät, toim.] on kontit ja jokaisessa kontissa on vessa. ... Kunnan työntekijät kävivät asentamassa tänne sähköt monta vuotta sitten, mutta nyt kun vessa on hajomaisillaan [asuinalueen keskellä sijaitseva yleinen vessa, jota kaikki leirin asukkaat käyttävät, toim.], heitä ei vielääkään ole näkynyt." (Haastattelu 7, Italia)

Toinen romaninaisten asumisoloihin liittyvä harminaihe ovat kelvottomat tiet ja riittämättömät julkisen liikenteen yhteydet. Eläminen köyhyydessä ilman romaniyhteisöä palvelevaa julkista liikennettä pakottaa naiset elinikäiseen toimettomuuteen ja syrjäytymiseen.

"Bussit, jos kerron teille totuuden, ne ovat kyllä olemassa, mutta eivät kulje kovin usein. Joskus pitää odottaa tuntikin. Itseasiassa kävelen melkein aina." (Haastattelu 14, Italia)

"He tekivät pienen tien (häntä naurattaa), allekirjoitin viemäritilauksenkin. Saadessani talon haltuuni, siellä ei ollut minkäänlaisia elinolosuhteita, ei vettä, ei sähköä." (Haastattelu 8, Romania)

"Tilanne on oikein paha. Olen taistellut vuosia viemärijärjestelmän ja katuvalaistuksen puolesta. Minua käskettiin maksamaan niistä. He kehottivat meitä päällystämään kadun itse. Se kuuluu kuitenkin kunnalle, eikö kuulukin? Onko se muka minun katuni? Ei kyllä ole. ... Kunnanjohtaja ei halua puhuttavankaan tästä asuinalueesta. Me emme voi peseytyä tai käyttää pesukonetta, kun meillä ei ole viemärijärjestelmää. Hän sanoi, ettei katua voi päällystää, kun se on vain kujanpahanen. Vaan menepä ja katso romanialaisten asuinalueita. Isot tiet, jotka hän rakennutti, ovat ilo silmälle. Siellä leikataan ruoho ja pensaat, ja täällä on kuin kauhuelokuvasa. Ja kunnanjohtaja sanoi meille: 'Teidän asuinalueenne ei kaunistu niin kauan kuin minä olen kunnanjohtaja'." (Haastattelu 9, Romania)

Asuinpaikan salailu

Köyhä yhteisö ja alhainen sosioekonominen tausta altistaa lapset ja nuoret ankaralle elämälle, mutta myös yhteiskuntaluokkaan perustavalle hyväksikäytölle, eriarvoistavalle kohtelulle ja syrjinnälle. Etnisyys, suuri perhekoko ja köyhyys saattaisivat jo kukin yksistään, mutta vielä enemmän yhtäaikaaisesti tai toisiinsa yhdistyneinä toimia laukaisevina tekijöinä syrjinnälle, traumaalille ja nöyryyksille.

"Lapsena asuin alueella, jossa oli halpoja kau-

pungin vuokra-asuntoja. Se tarkoitti sitä, että meitä pidettiin 'köyhinä' ja sillä oli enemmän tekemistä sosioekonomisen aseman kuin etnisen identiteettimme kanssa. Mutta epäilemättä nämä kaksi näkökulmaa yhdessä vaikuttivat siihen, miten meitä kohdeltiin. Tunsin itseni erilaiseksi, kun menin kouluun, mutta en oikeastaan enää sen jälkeen."
(Haastattelu 17, Suomi)

"En häpeä sitä, että olen mustalainen, mutta joskus kylläkin sitä, että asun leirissä. Joskus minua hävettää, kun ihmiset ajattelevat minusta pahasti, että olen likainen niin kuin muut leirissä asuvat, tai että varastan niin kuin muut leirissä asuvat. ...Kun käyn muilla alueilla, yritän olla kertomatta, että asun leirissä. Kerron asuinalueesta, mutta en leiristä."
(Haastattelu 14, Italia)

"Minun ei ole koskaan tarvinnut piilotella asuinalueeni nimeä, mutta olen pitänyt parempana jättää mainitsematta erikseen, että romani-perheeni tulee leiristä. Olen aina tiennyt, että se voisi olla ongelma: ei siis se, että on romani, mutta se, että on romani, joka asuu romanileirissä."
(Haastattelu 12, Italia)

Jotkut haastatelluista romaniniaisista salasivat asuinpaikkansa hakiessaan työpaikkaa, jotta he välttyisivät köyhään yhteisöön liittyvältä leimaamiselta.

"En ole koskaan hakenut sellaista työtä, mihin tarvittaisiin työsopimus, mutta lapsilleni on käynyt niin, että kun he menivät työhaastatteluun, kaikki oli hyvin, mutta kun he kertoivat missä he asuvat, kun he sanoivat 'leiri', johtaja ei antanutkaan heille työtä."
(Haastattelu 6, Italia)

Oikeus vuokrata ja ostaa asuntoja

Hakeutuminen omat ja perheen tarpeet täyttävään asumiseen on romaniniaisille haastavaa. Kaikissa kolmessa maassa haastatelluilla romaniniaisilla oli kokemuksia torjutuksi tulemisesta heidän pyrkiessään ostamaan tai vuokraamaan asuntoa, tai vähintäänkin he olivat kuulleet sellaisesta perheenjäseniltään, ystäviltään tai asiakkailtaan.

Asunnon ostaminen tai vuokraaminen yksityisiltä markkinoilta mahdollistaa syrjinnän ja hyväksikäytön. Yhdeksän naista kertoi oman tarinansa asunnon ostamiseen tai vuokraamiseen liittyvästä syrjinnästä ja lisäksi monta perheenjäsenensä tai ystävänsä tarinaa. 18 naista ei ollut edes yrittänyt ostaa tai vuokrata asuntoa, lähinnä rahavarojen puutteessa.

Romaninaisten ja heidän perheidensä kohtaamat ongelmat tarpeen mukaisen asunnon löy-

tämisessä kärjistyvät siihen rajapintaan, jossa kohtaavat etnisyys, seksuaali-identiteetti tai äitiys. Useimmat romaninaiset alleviivasivat kertomuksissaan sitä, että heillä oli tarvittavat rahavarat, mutta silti heidän pääsyään asumiseen vaikeutettiin tai rajoitettiin. Joidenkin naisten oli jopa maksettava enemmän saadakseen lopulta vuokrata asunnon.

"Se tapahtui minulle silloin kun lähdin leiristä. Minulle kieltäydyttiin vuokraamasta taloa, vaikka minulla oli rahaa. Olen varma, että omistajat olivat rasisteja."
(Haastattelu 10, Italia)

"Kyllä, se tapahtui minulle monta kertaa sen jälkeen, kun saavuin Italiaan. Kukaan ei suostunut vuokraamaan minulle taloan, ei vaikka minulla oli paljon käteistä rahaa, koska olin juuri myynyt ison talon, ja minulla oli työpaikka ja kaikki. Kesti kuusi kuukautta ennen kuin sain vuokratua talon, koska omistaja tiesivät romanitautani ja kieltäytyivät siksi vuokraamasta minulle."
(Haastattelu 18, Italia)

"Olen kuullut sellaisista tapauksista, että on joi-tain osakehuoneistoja tai asunto-osakeyhtiöitä, yksityisiä, joihin ei vain yksinkertaisesti hyväksyttyä romaniperheitä asumaan. Se voidaan sanoa aivan avoimesti, jopa erilaisissa asiakirjoissa... Täällä on edelleen sellainen stereotyyppinen käsitys, että jos romanit muuttavat asuntoon, siellä asuu kohta koko suku ja heitä on mahdotonta saada sieltä ulos. Ja on monia muitakin stereotyyppioita, kuten 'miksi te romanit pesette niin paljon pyykkiä?'"
(Haastattelu 18, Suomi)

"Evakuoinnin aikana aloin soitella ja moni puhelimeen vastanneista kysyi ensimmäisenä: 'oletko romani?' ja minä sanoin 'kyllä'. He löivät luurin korvaan saman tien sen sijaan, että olisivat sanoneet 'olen pahoillani, ei ole enempää puhuttavaa'. Tai sitten he kysyivät minulta kaikenlaista ja kieltäytyivät vuokraamasta kahdesta syystä: Ensinnäkin minulla oli pienet lapset ja he eivät hyväksyneet vuokralaista, jolla on pieniä lapsia, ja toinen syy oli se, että olin romani. Niinpä yksiä siis vaivasi se, että olin romani ja toisia se, että minulla oli pieniä lapsia."
(Haastattelu 3, Romania)

"Ihmiset eivät halua vuokrata asuntoaan, kun he näkevät, että kyseessä on transsukupuolinen nainen. Ehkä he voisivat lopulta hyväksyä sen tosiasian, että joku on romani, mutta eivät sitä, että on transsukupuolinen. Joko pitää maksaa tuplavuokraa, kuten minä teen täällä, pitää maksaa tarpeeksi ja tukkia hänen turpansa, jotta hän ei enää välitä siitä, mikä olet."
(Haastattelu 2, Romania)

"Ennen kuin muutin tänne, soittelin ihmisille sopiakseni asuntonäytöstä, mutta sillä hetkellä,

kun he näkivät minut, he väittivät olevansa sairaita tai kiireisiä, eivätkä he voineetkaan näyttää minulle paikkaa, ja tämä ei tapahtunut vain yhden vaan monta kertaa ...”
(Haastattelu 5, Romania)

Toisinaan gadjenaiset tai -miehet tekevät rasis-tisia päätöksiä, jotka eivät ole edes taloudellisesti järkeviä – vain saadakseen kieltäytyä talon myynnistä romaniperheelle.

”Ennen kuin rakensin taloni tänne, halusin ostaa yhdestä toisesta paikasta, mutta romanialainen nainen kieltäytyi myymästä sitä. Hän sanoi minulle ‘En halua myydä sitä mustalaisille’. Sitten se vanha mies kuoli ja jatkoin soitteluja leskelle. Rukoilin häntä myymään talon meille, koska meillä oli kaksi lasta, enkä halunnut asua appivanhempieni kanssa. Mutta hän sanoi, ‘En myy sitä mustalaisille. Annan talon mieluummin romahtaa kasaan, kuin myyn sen mustalaisille’. ... Eikä hän ole edelleenkään saanut myytyä taloa. Joka kerta kun kuljen talon ohi, sanon: ‘Katso, tuossa se talo on edelleen.’”
(Haastattelu 17, Romania)

Jos romaninaista ei tunnista romaniksi (hän on valkoinen tai maahanmuuttaja), se ‘auttaa’ romaninaista löytämään kelvollisia asuinpaikkoja hyviltä asuinalueelta ja tarpeet täyttyviä asuntoja. Jotkut naiset, jotka olivat onnistuneet vuokraamaan asunnon, olivat tietoisia, tai tulivat tietoisiksi, että heitä kohdeltiin silloin kuin valtaväestöä.

”Ei, eivät he koskaan kieltäytyneet, mutta eivät-pä he kyllä tienneetkään, että olemme romaneja. Ajatelkaapa, jopa ne, jotka eivät tiedä, että olemme romaneja, itseasiassa tietävät, että olemme ulkomaalaisia ja tulemme entisestä Jugoslaviasta.”
(Haastattelu 8, Italia)

”Vuokrasin viiden vuoden ajan taloa henkilöltä, jonka kanssa minulla oli loistava suhde, eikä hän tiennyt etnisestä taustastani, ei siksi, että olisin halunnut piilottaa sen, vaan koska minulle ei koskaan tullut tilaisuutta kertoa sitä. Sitten kun minun piti muuttaa talosta pois ...hän sanoi minulle: ‘En koskaan suostuisi vuokraamaan taloani mustalaisille tai neekereille.’ Silloin sanoin hänelle: ‘Talossasi on asunut mustalainen viisi vuotta’. Hän ei uskonut sitä. Voisin kirjoittaa kirjan kaikista tahdittomien ihmisten möläytyksistä.”
(Haastattelu 11, Italia)

”Minua naurattaa, koska kerran veljeni ja minä menimme vuokraamaan yhtä paikkaa ja he alkoivat kertoa meille kuinka kauheita heidän romaninaapurinsa ovat. Minä ja veljeni olimme ihan niin kuin: ‘Mutta rouva, katsokaa meitä. Ettekö huomaa, että mekin olemme mustalaisia?’ Enpä tiedä, luulen etten minä eikä veljenikään

oikein sovi yhteiskunnan stereotyyppioihin. Me näytämme arabeilta tai persialaisista tai miksi kukakin haluaa sanoa. Emme näytä mustalaisilta ja siksi ihmiset eivät syrji meitä. (pilkkallisesti) Mikä minusta onkaan tullut!”
(Haastattelu 1, Romania)

”Ulkomaalaisiksi oletettuja autetaan helpommin kuin niitä, jotka oletetaan romanialaisiksi tai romaneiksi. Okei, siitä syystä en ole antanut hiusteni kasvaa, ja siitä onkin seurannut kaikkea yllättävää.”
(Haastattelu 5, Romania)

Romaninaisten ja heidän perheidensä vaikeutuneet mahdollisuudet löytää tarpeenmukaisia asumisvaihtoehtoja ostamalla tai vuokraamalla pakottavat heidän pääosin romanien asuttamille asuinalueille tai yhteisöihin, mikä entisestään lisää eriarvoisuutta ja alueellista eriytymistä. Joissain tapauksissa romaninaiset ja heidän perheensä on käytännössä pakotettu elämään kelvottomissa asuinolosuhteissa, jotka eivät mitenkään vastaa perheiden tarpeita. Elämä köyhällä asuinalueella tai yhteisössä vaikuttaa naisten elämään ja kotitöihin, sillä he köyhtyvät entisestään joutuessaan raatamaan kodin ja perheen velvollisuuksien eteen, eikä heillä ole pääsyä koulutukseen, terveyteen, työhön ja riittäviin tuloihin ja sosiaaliturvaan.

”Minulla ei ollut rahaa ostaa taloa. Halusin myydä nykyisen talon, koska meillä ei ole tarpeeksi tilaa ja on tosi ahdasta. Halusin myydä talon, mutta kukaan ei ollut kiinnostunut, koska paikka on niin pieni. Eihän täällä ole tilaa edes yhden sipulin tai minkään syötävän kasvattamiseen, joten lopetin myyntiyritykset. Meitä on tosi monta tässä talossa, mutta niin me vain elämme, mitä muitakaan vaihtoehtoja meillä olisi? Nukumme aika ahtaasti kahdessa huoneessa, yhteensä 13 ihmistä. Eikä meillä ole kuin kaksi sänkyä.”
(Haastattelu 14, Romania)

Muuttaminen pois asunnosta tai asuinalueelta

Asuminen sellaisella asuinalueella tai yhteisössä, jossa asuu vain romaneja tai vain gadjeja, ovat molemmat ongelmallisia romaninaisille. Muuttopäätös asunnosta tai yhteisöstä voi yhtäältä liittyä tarpeeseen löytää itselle ja lapsille paremmat asuinolosuhteet ja sosiaalipalvelut, mutta toisaalta se voi myös liittyä turvallisuuskäsitteeseen ja gadjejen aiheuttamiin häirintä- ja syrjintätapauksiin.

Yhdeksän naista kertoi ajatelleensa poismuuttoa asunnostaan, koska heillä oli huonot välit naapureihin, jotka häiritsivät heitä. Kun ainoastaan pieni osa haastatelluista romaninaisista asui vuokralla, yhdeksän naista on aika suuri määrä. Asuinpaikkoihin liittyvä häirintä ja syrjintä ovat seuranneet joitain romaninaisia läpi koko heidän elämänsä ja jotkut heistä muista-

vat joutuneensa muuttamaan paikasta toiseen lapsuudesta lähtien.

”Yhdessä paikassa ihmiset valittivat, että jätän autoni parkkiin toisten ihmisten oven eteen ja pidän hirveää meteliä koko ajan. Se oli outoa, koska siihen aikaan minulla ei edes ollut autoa, enkä ollut juuri koskaan kotonakaan, koska tein niin paljon töitä – ja silloinkin kun olin, olin ihan hissukseen ja enimmäkseen yksin. Siinä tapauksessa en nähnyt mitään muuta syytä kuin sen, että he halusivat potkaista romanin pellolle asunnostaan. Lähdin itse, koska ilmapiiri oli niin vihamielinen ja epäkunnioittava.”
(Haastattelu 18, Suomi)

”Mutta eihän se ollut niin, että olisimme sitä halunneet, vaan he heittivät meidät ulos. Olemme kiertäneet monissa taloissa. Äitini joutui kulkemaan meidän lasten kanssa talosta taloon, koska meidät potkaistiin pellolle. Syytä oli se, että ’emme halua mustalaisia’
(Haastattelu 2, Romania)

Poliittinen ympäristö ja äärioikeistolaisten liikkeiden nousu on tehnyt romaninaisten elämän yhteisöissä hyvin vaikeaksi ja naisten fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen kohdistuvat riskit pakottavat heidän jättämään asuntonsa ja asuinalueensa. Eniten viharikoksille ovat altistuneet romanilesbot ja -transnaiset.

”Silloin, vuonna 2014, kun Casa Poundin [äärioikeistolainen poliittinen liike, toim.] järjestämät mielenosoitukset alkoivat, alkoivat myös uhkailut minua kohtaan. Aluksi uhkailu oli kevyttä, sitten otteet kovenivat. Sen jälkeen lähdin asuinalueelta pois seitsemäksi kuukaudeksi... Kun tilanne oli tasaantunut, palasin asuinalueelle. ... Hetken kaikki oli rauhallista, mutta 2018, kun Roomassa olivat kaikki ne romaneihin kohdistuneet väkivaltatapaukset [eräs tyttö haavoittui luodista; erään romaniperheen kimppeun käytiin, koska heille oli myönnetty kunnan vuokra-asunto; romaniperheiden kimppeun hyökättiin, koska heidät oli sijoitettu vastaanottokeskukseen], tilanne kävi uudelleen kestämättömäksi. Siksi yksi niistä syistä, joiden takia päätin muuttaa, on myös tämä: en voi asua asuinalueella, jossa minut joskus hyväksytään ja toisinaan taas ei.”
(Haastattelu 9, Italia)

”Muutin pois vuokraamastani paikasta kaksi vuotta sitten, koska naapurissani oli vanhempia ihmisiä, jotka käyttivät kaikkea mitä tein. Ja koska olen nuori, en voi elää kuin luostarissa (hän nauraa). Luonani kävi usein vieraita, emmekä me olleet edes erityisen äänekkäitä, mutta ystäviä tuli ja meni, ja he käyttivät, kuka oli kenenkin kanssa, näkivät homoparin suutelevan meidän ovella, ja sitten kuulin kaikenlaisia puheita, joten sanoin, ’meidän on paras häipyä, ei tässä ole mitään järkeä’. Ja niin me muutim-

me pois. En pidä riitelystä, muutan mieluummin pois ja pidän huolta omista asioistani.”
(Haastattelu 10, Romania)

”Naapurustossani on kaksi homofobista perheä. He härnäisivät ystäviäni; he härnäisivät minua. Tilanne kärjistyi fyysiseksi yhteenotoksi. Ja sitten, kyllä, ajattelin muuttavani jonnekin toisaalle. Mutta miksi minun pitäisi muuttaa? ...Annahan kun kerron sinulle jotakin: kun minut pahoinpideltiin, yksi naapureistani hakkasi minut, ja minäkin olisin voinut olla aggressiivinen, mutta en ollut ja olen ylpeä itsestäni. Juuri se voi olla voimavara, jolla suojelen itseäni, ja se on juuri se mitä tein. Nostin kanteen, koska minua oli hakattu, loukattu ja niin edelleen, ja tällä hetkellä tekemäni kanne on vireillä.”
(Haastattelu 5, Romania)

Romaninaiset ja heidän perheensä joutuvat kohtaamaan häirintää, uhkailua ja vihaa yksin ja tuntevat joskus turvattomuutta asuinympäristössään. Kukaan ei luota heihin, eivät naapurit, omistajat, eivätkä edes viranomaiset.

”Henkilökohtaisesti uskon, että jos naapurini haluaisi häätää minut mistä tahansa syystä, se kävisi helposti, koska olen romani. Mikä tahansa syy olisi uskottava. Se tarkoittaa sitä, että emme voi tehdä yhtään virhettä, emme pienintäkään.”
(Haastattelu 18, Suomi)

”Olen suunnitellut toisen asuinpaikan etsimistä, koska tällä hetkellä kaikki ihmiset eivät ole ystävällisiä. Usein he haluavat aiheuttaa meille harmia, vaikka me emme ole tehneet mitään pahaa.”
(Haastattelu 14, Romania)

Sosiaalisen vuokra-asumisen saatavuus

Asunnottomuus on yksi sosiaalisen syrjäytymisen vakavimmista muodoista, ja asuntojen saatavuus ja tarpeenmukaisuus olisi epäilemättä keino torjua köyhyyttä, syrjäytymistä ja huono-osaisuutta. Euroopan Unionin tilasto-toimisto Eurostatin (ILC_MDHO06A) mukaan keskimäärin 4 prosenttia eurooppalaisista oli asunnottomia vuonna 2019¹¹. Romaniassa asunnottomuus on Euroopan korkeinta tasoa, joskin se on laskenut tasaisesti viimeisen vuosikymmenen ajan vuoden 2010 noin 25,3 prosentista 14,2 prosenttiin vuonna 2019. Siihen verrattuna Suomessa oli vuonna 2019 alhaisin asunnottomuus, vain 0,9 %, kun taas Italiassa asunnot-

11 Eurostatin mukaan vakava asumisdeprivatio määritellään prosentuaalisena osuutena väestöstä, joka asuu ahtaasti ja jonka asunnossa on vähintään yksi seuraavista puutteista: kosteushaitta, sisä-wc:n ja peseytymistilan

puuttuminen ja riittämätön päivänvalo. Kts. määritelmä: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Severe_housing_deprivation_rate

tomuus oli vuonna 2019 noin 5 prosenttia eli hieman eurooppalaisen keskitason yläpuolella. 2012 Housing Europe Review -raportin¹²(CE-CODHAS Housing Europe, 2011) mukaan sosiaalinen vuokra-asuminen muodosti Romanias- sa vain 2,3 prosenttia asuntokannasta, mikä on yksi kaikkein alhaisimpia osuuksia siitäkin huolimatta, ettei sosiaalinen vuokra-asuminen tyypillisesti ole ollut kovin suurta Itä-Euroo- pan siirtymätalouksissa. Suomessa sosiaalisen vuokra-asumisen osuus (16 %) on kaikkein kor- keimpia, kun Italia puolestaan edustaa euroop- palaista keskitasoa 5,3 prosentin osuudellaan.

Kansallinen asuntopolitiikka vaikuttaa aivan keskeisesti siihen, miten haavoittuvien ryhmien tarpeisiin vastataan yhteisöjen tasolla. Maa- hanmuuttajat kuuluvat kaikkein haavoittuvm- piin ryhmiin kaikkialla Euroopassa ja he jäävät järjestelmällisesti syrjään sosiaalisesta vuok- ra-asumisesta (EWSI, 2016).

Vaikka Euroopan maissa on laadittu sosiaalisen vuokra-asumisen ohjelmia ja hintasäännöstely- järjestelmiä, maahanmuuttaja-asemassa olevat romaninaiset jäävät sosiaalisen asumisen ulko- puolelle.

Romaniassa siirtymätalouksien tutkijat ovat perehtyneet asuntopolitiikan uudistuksiin, kut- ten valtio-omisteisen asuntokannan myynti, kaupunkisuunnittelu, joka jättää huomioimatta valtio-omisteisissa asunnoissa asuvat ihmiset, valtio-omisteisten asuntojen palauttaminen yksityisiksi, ja paikalliset politiikat, jotka tukevat yksityisten yritysten tai pankkien asuntoraken- tamista ja asuntolainanantaa. (Florea & Dumit- riu 2019, Vincze 2017) Uudistusten seurauksena maassa on nyt pulaa julkisen asuntotuotannon investointiohjelmista, mikä puolestaan aiheut- taa eniten haittaa köyhyysriskissä elävälle väes- tölle, mukaan lukien romanit.

Vuonna 1990 valtio-omisteisen asuntokannan osuus valtion omaisuudesta oli 30 prosenttia ja siihen verrattuna osuus on romahtanut suo- rastaan hätkähdyttävästi 1,24 prosenttiin vuon- na 2018¹³. Romanian tapauksessa sosiaalisen vuokra-asumisen tilanteen tekee epäselväksi se, että valtio ei tee eroa mihin tarkoitukseen asunnot on tarkoitettu ja mihin ryhmään haki- jat kuuluvat. Siksi vuokra-asuntoa hakevien jo- notusajat voivat venyä kolmesta vuodesta jopa

12 Tutkimuksessa hyödynnetään käytettä- vissä olevia tietoja vuosilta 2007 ja 2008, mutta voidaan olettaa, että sosiaalisen vuokra-asumi- sen osuus on pienentynyt viime vuosikymme- nen aikana.

13 Romanian kansallisen tilastoviraston tie- doista laatineet Block in Housing -järjestön ak- tivistit. <https://bloculpentrulocuire.ro>

kymmeneen vuoteen¹⁴.

Sosiaaliseen vuokra-asumiseen hakeutuminen

Haastatelluista romaninaisista ja heidän per- heistään 11 oli hakenut joskus elämänsä aika- na sosiaaliseen vuokra-asumiseen, mutta vain harvat itse asiassa asuivat sellaisessa haastat- telujen tekohetkellä.

Romaniperheillä, jotka olisivat olleet oikeutet- tuja sosiaaliseen vuokra-asumiseen, oli lukuisia syitä, joiden takia he eivät olleet koskaan edes harkinneet hakemista: tiedon puute omista oi- keuksista, maahanmuuttaja-asema tai byrokra- tia, tai että sosiaalisen vuokra-asumisen ehdot eivät täyttyneet heidän kohdallaan tai asun- totarjonta ei ollut romaniperheiden tarpeiden mukaista.

"Emme ole koskaan hakeneet kunnan vuok- ra-asuntoa. Mutta koska olemme ulkomaalai- sia, ei sitä meiltä evättäisikään."
(Haastattelu 8, Italia)

"En ole koskaan hakenut kunnan vuokra-asun- toa. Jos sellainen myönnettäisiin, se sijaitsisi sellaisella asuinalueella, joka on tosi kaukana ja jota en edes tunne, ja asunnot olisivat pieniä."
(Haastattelu 10, Italia)

"En ole koskaan asunut sellaisessa. En ole edes hakenut kunnan vuokra-asuntoa, koska en tie- dä, miten se pitäisi tehdä."
(Haastattelu 4, Italia)

"Koska emme tienneet, että sellaista mahdolli- suutta on edes olemassa. Tarkoittaako se, että asumisesta tarvitsee maksaa vähemmän? ... Tämä on ensimmäinen kerta, kun kuulen sellai- sesta."
(Haastattelu 19, Suomi)

Vaikka Itä-Euroopasta lähtöisin olevien haas- tateltujen romaninaisten lukumäärä oli pieni ja sosiaalista vuokra-asumista hakeneiden määrä vielä sitäkin pienempi, ei silti jäänyt epäselväksi, että syyt, joiden takia romaninaiset eivät kos- kaan edes harkinneet sosiaaliseen vuokra-asu- miseen hakeutumista olivat ylitsepääsemätön byrokraatia ja hakukriteerit, jotka syrjivät kaik- kein haavoittuvimpia ryhmiä (esim. vaatimus työllisyydestä, ikärajat jne.) Romaninaisten ha- keutuminen sosiaaliseen vuokra-asumiseen lannistetaan jo heti alkuunsa.

"Kävin kaupungintalolla kysymässä tietoja erälle toiselle henkilölle, ja se oli hyvin hanka- laa. He edellyttävät valtavan kasan asiakirjoja ja sen sellaista, ja se on kaikki turhaa, koska ei- vät he päätä yhtään mistään."

14 Block of Housing -järjestön (epävirallii- nen aktivistiverkosto, joka taistelee asumisoi- keuksien puolesta) tutkimuksen mukaan.

(Haastattelu 10, Romania)

"Olisin hakenut, mutta mieheni on 43 ja minä olen 36-vuotias. Kunnan vuokra-asunnon yläkäräjä on 35, joten me olimme liian vanhoja. Se on yksi kriteereistä, kun hakee asuntoa tai tonttia talon rakentamiseen. Sillä tavalla asiat ovat kaupungintalolla."

(Haastattelu 14, Romania)

"Ei mitään mahdollisuutta; pitää olla työpaikka ja ... heillä on paljon vaatimuksia. Minulla ei ole koskaan ollut taloa – kertoakseni totuuden – todellakaan minulla ei koskaan ole ollut mitään omaa paikka, jonka tietäisin olevan minun omiani."

(Haastattelu 22, Suomi, koskee kokemusta Bulgariasta)

Yksikään Romaniassa kunnan vuokra-asuntoa hakeneista naisista ei ollut saanut vastausta toimitettuaan vaaditun asiakirja-aineiston, yksi heistä oli jättänyt ne käsittelyyn jo kymmenen vuotta aiemmin ja kokenut elämänsä aikana hädönkin.

"Toimitin sosiaalista vuokra-asumista varten tarvittavat asiakirjat kolmannen piirin kaupungintalolle vuonna 2008 jo ennen kuin sain hädön, koska tiesin ongelmasta. Arvelin, että meidät potkaistaan pellolle jossain vaiheessa, vaikka en tarkalleen tiennyt milloin, mutta elimme hätöuhan alla. Ja valitettavasti meidät sitten heitettiin ulos."

(Haastattelu 3, Romania)

"Minä olen hakenut. Olen hakenut yli 10 vuotta, mutta vieläkin ei ole tullut tulosta, valitettavasti. Viimeisen kahden vuoden aikana en ole edes päivittänyt asiakirjoja. Ne pitää päivittää joka vuosi pisteiden laskemista varten, mutta viime aikoina en ole tehnyt sitä, koska on mennyt jo niin kauan aikaa, eikä minulle varmaankaan myönnetä mitään kunnan vuokra-asuntoa. Juuri viime vuonna suunnittelin hakemukseni päivittämistä tänä vuonna, mutta mahdollisuudet saada asunto ovat hyvin vähäiset."

(Haastattelu 5, Romania)

Käsitykset ja kokemukset siitä, kuinka viranomaiset käsittelevät sosiaalisen vuokra-asumisen hakemuksia ovat hyvin erilaisia eri maissa. Romanin naisilla Italiassa ja Romaniassa on haku-prosessista lähes päinvastaiset kokemukset.

"Minulla on ollut vakituinen asunto siitä lähtien kun olin 15-vuotias. Sitä ennen me asuimme leireissä, vastaanottokeskuksissa... Olin vain 15-vuotias, kun muutimme tänne, mutta en oikeastaan usko, että viranomaiset olisivat silloin kohdelleet vanhempiani jotenkin huonosti."

"En ole koskaan hakenut kunnan vuokra-asun-

toa, mutta isäni ja sisareni kylläkin. Julkiset palvelut toimivat hyvin ja viranomaiset kohtelivat heitä hyvin jopa leirissä, jossa heidän tilanteensa käytiin tarkistamassa."

(Haastattelu 5, Italia)

"Asun kunnan vuokra-asunnossa ja viranomaiset ovat kohdelleet minua hyvin."

(Haastattelu 15, Italia)

"Muistaakseni 2009 tai 2010 kunnan asumispalveluissa oli eräs ylitarkastaja ... Vaikka nimi olisi ollut ensimmäisenä listalla, mutta jos kyseessä oli romani, niin asuntoa ei annettu. Hän sanoi, että vielä miljoonankaan vuoden kuluttua hän ei myöntäisi asuntoja romaneille. Hänen mielestään romaniväestö ei ansaitse asuntoa."

(Haastattelija 3, Romania)

"Ja sitten kävi niin, että kun minut hädettiin ja menin kunnan kirjaamon jättämään hakemusasiakirjoja vuokra-asuntoa varten... Ja tämä [toim. miesvirkailija], kun hän näki minut jättämässä hakemusta, purskahti nauruun ja huusi kovalla äänellä työtovereilleen: 'Katsokaapas tyttöä, joka haluaa saada vuokra-asunnon. Hahaha!' Ja me, jotka teemme töitä kuin hullut, emme kehtaa hakea asuntoa, vaikka paiskimme töitä aamusta iltaan ja maksamme sääntillisesti laskumme joka kuukausi."

(Haastattelu 3, Romania)

Sosiaalisen vuokra-asumisen piiriin päässeet naiset olivat tyytyväisiä asumisen laatuun. He olivat hyvinkin tietoisia siitä, sosiaalinen vuokra-asuminen voi muuttaa haavoittuvassa asemassa olevan perheen elämän suunnan paremmaksi.

"Asun kunnan vuokra-asunnossa, joka on mukava. Joten se on okei, mutta haluaisin asua omillani [vastaaja asuu yhdessä sisarensa ja isänsä kanssa, toim.]."

(Haastattelu 2, Italia)

"Minulla on talo, jossa olen asunut siitä asti, kun olin 15-vuotias, ja se on kaunis koti. Vaikka se on kunnan vuokra-asunto, jonka kunta on meille osoittanut, ei meiltä asumisen suhteen puutu mitään."

(Haastattelu 9, Italia)

Elämää hätämajoituksessa

Kuten jo aiemmin on todettu, asunnottomuus on yksi keskeisimmistä haasteista, joita naiset voivat kohdata elämänsä aikana. Erityisen haavoittuvassa asemassa olevat naiset (kuten kerräläiset tai pullonkerääjät) ja maahanmuuttajat ovat sellaisia ryhmiä, jotka ovat oikeutettuja yöpymään Suomessa kansalaisjärjestön ylläpitämässä hätämajoituksessa. Hätämajoitus tarjoaa tarpeellisen suojan yöaikaan, mutta se ei kuitenkaan pysty vastaamaan haastateltujen

perheiden tarpeisiin. Vaikka perustarpeet tyydytetään hätämajoituksessa, päivittäinen elämä ja työtehtävät altistavat romanit merkittäville terveyshaitoille. Kaduilla asuvat naiset eivät voi kuvitellakaan tuovansa lapsiaan mukanaan kohdemaahan, ja heidän äitiytensä vaurioituu pysyvästi. Naiset puhuvat kotimaahan jääneistä lapsistaan ja perheistään hyvin hellästi ja ovat huolissaan lastensa koulunkäynnistä ja elinolosuhteista.

"Aamulla nousemme ylös, peseydymme ja poistumme. Otamme kassimme ja lähdemme etsimään tyhjiä pulloja ja jos löydämme... .. Mene omalle alueelleni, jossa istun yhden ruokakaupan edessä, etteivät pahat ihmiset voi häiritä minua, asetan kuppini lähelleni ja kerjään, ja ne, joilla on hyvä sydän, heittävät minulle muutamana kolikon. Sitten mene kauppaan ja ostan rahoillani ruokaa ja kun on aika, palaan hätämajoitukseen. Joskus me kerjäämme ja joskus keräämme pulloja yhdessä mieheni kanssa. Näin me selviydymme päivästä päivään."

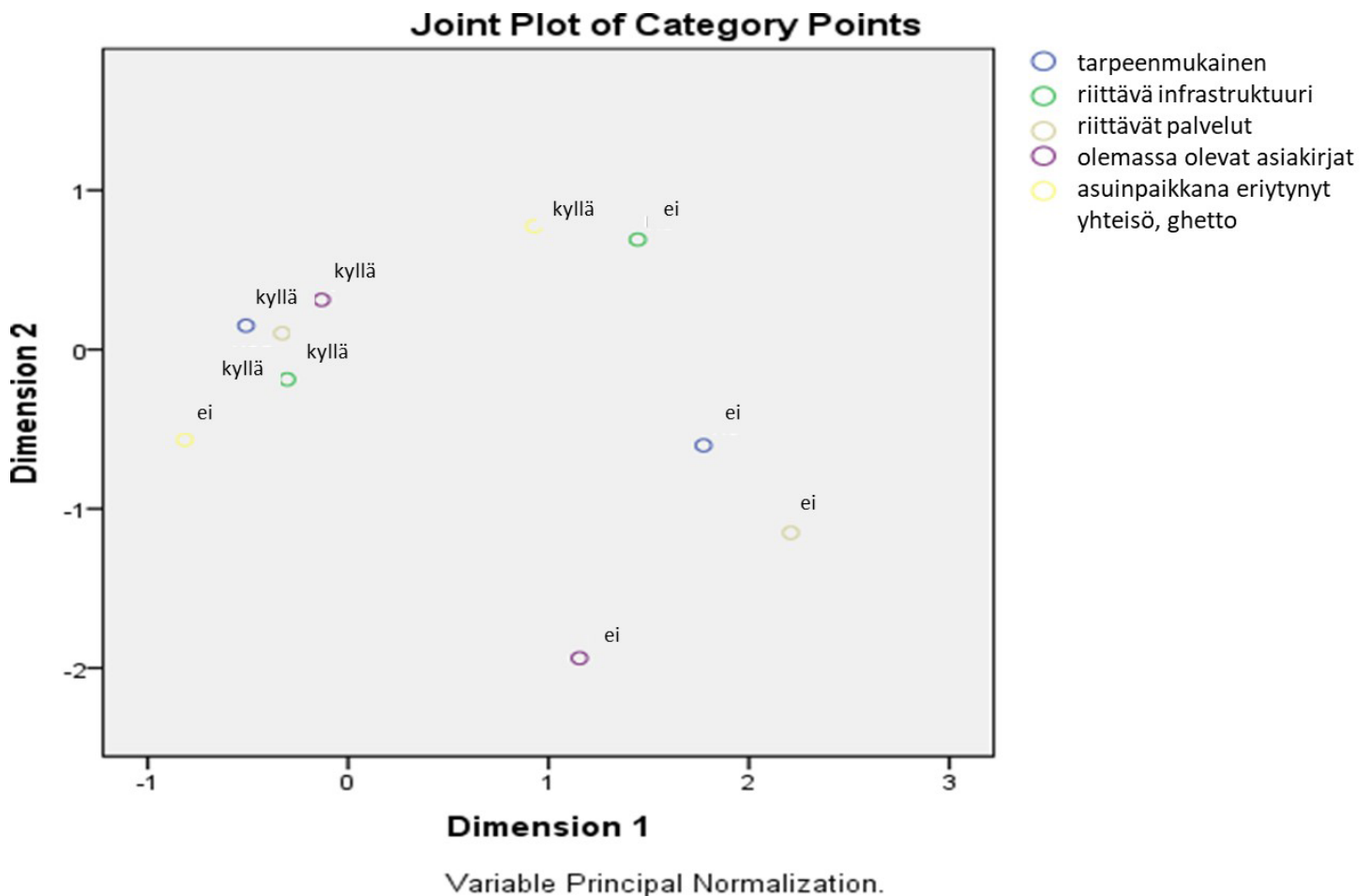
(Haastattelu 22, Suomi)

"[Öiden viettämisestä ennen hätämajoitusta] Siltojen alla, puistoissa..."
(Haastattelu 20, Suomi)

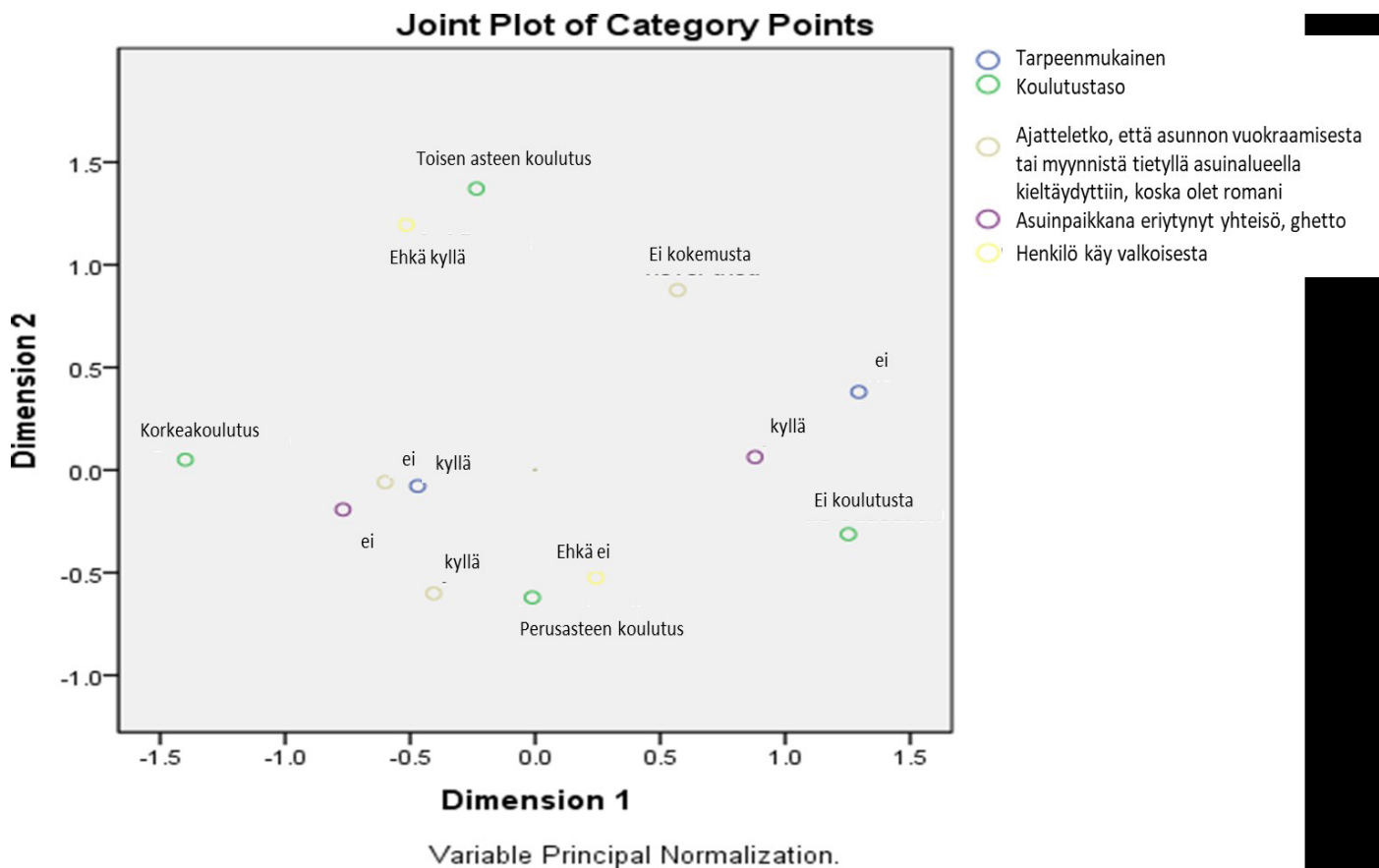
"Meillä on elinolosuhteet, koska meillä paikka, jossa pestä vaatteemme, lämmittää ruoka, mikroaaltouuni, aamulla on kahvia ja illalla teetä, keksejä, kaikkea mitä tarvitsemme, maitoa, sokeria... meillä on paikka, jossa nukkua, tarkoitan, että emme nuku ulkona, emme nuku metsässä, emme nuku teltoissa ulkona kylmässä. Meillä on elinolosuhteet. Sillä silloin kun nukuimme metsässä, poliisi saattoi pidättää meidät. Mutta niin kuin tämä... kiitän heitä niin paljon siitä, että meillä on paikka, jossa olla ja yöpyä, täällä on niin hyvä ja kiitän heitä tosi paljon. Ja siitä että voimme pestä vaatteet, koska on tärkeää, että on paikka, jossa voi käydä suihkussa. Jos nukkuisimme teltoissa, missä me voisimme pestä?"

(Haastattelu 3, Suomi)

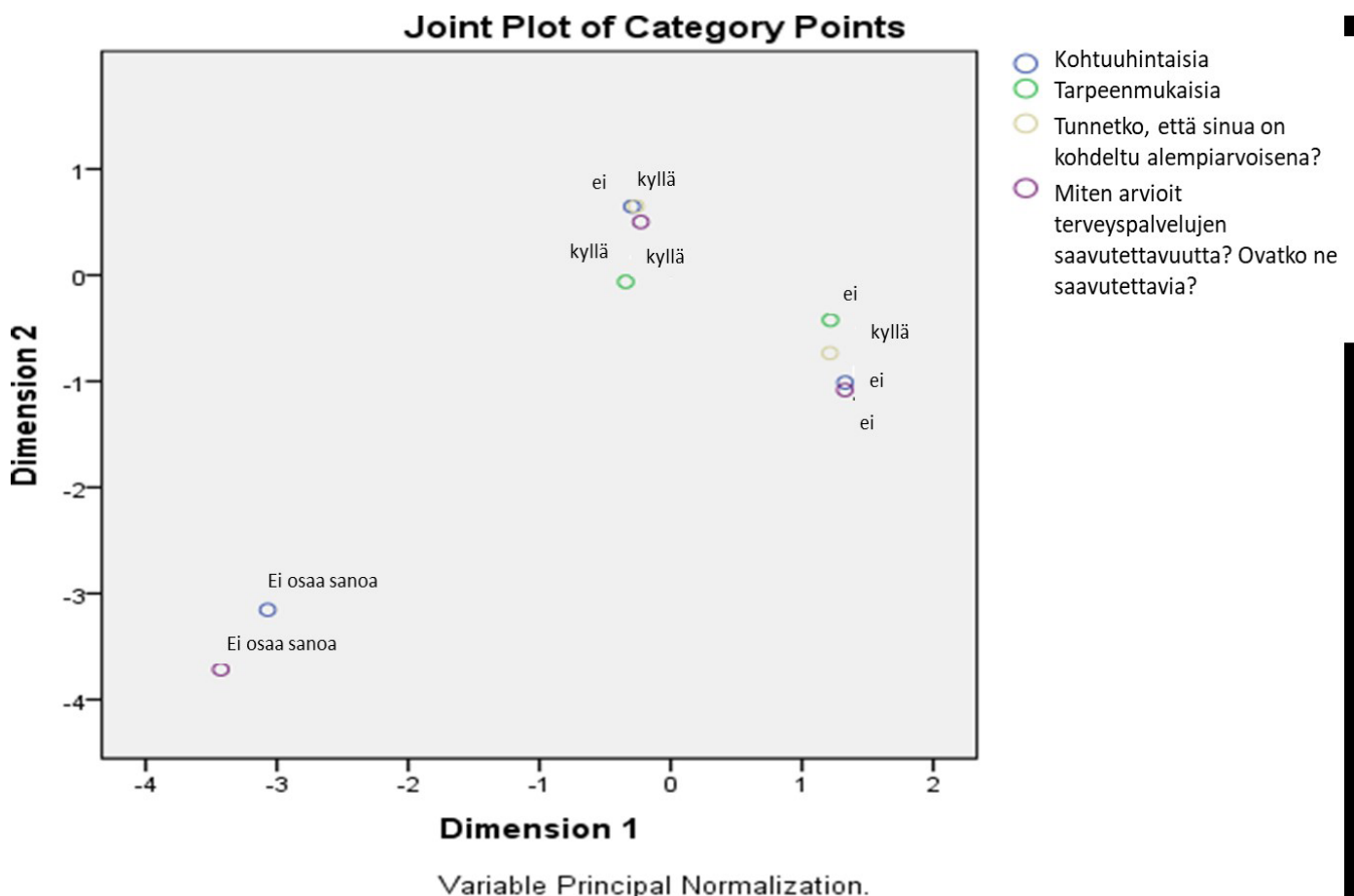
Kuva 1. Korrespondenssianalyysi asuinolojen ja eriytyneissä yhteisöissä (ml. epäviralliset asuinalueet) asumisen välillä

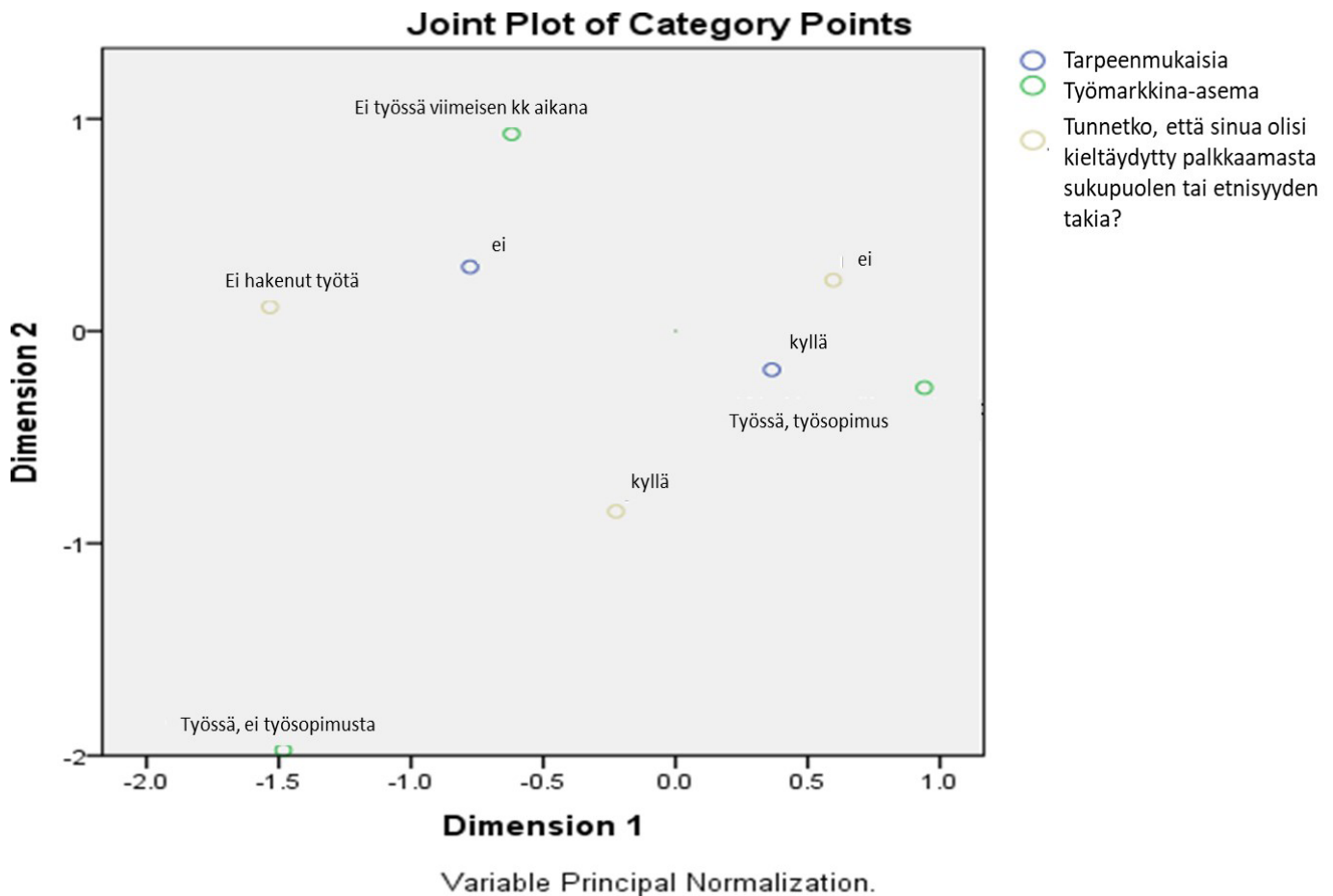
Kuva 2. Korrespondenssianalyysi asuinolojen ja kelvollisten asuntojen osto- ja myyntimahdollisuuksien välillä

Kuva 3. Korrespondenssianalyysi asuinolojen, terveyspalvelujen saatavuuden ja terveyspalveluissa koetun syrjinnän välillä

Kuva 4. Korrespondenssianalyysi asuinolojen ja työnsaannin välillä

"Aiempaan verrattuna asiat ovat hyvin. Voi hyvänen aika, ennen me asuimme metsissä, puistoissa, hylätyissä rakennuksissa..."
(Haastattelu 7, Suomi)

Tarpeenmukaisen asumisen, terveyspalveluiden ja työn saatavuuden muodot

Seuraavassa tarkastelemme ensin asumisoloja sen mukaan minkä tyyppisissä asumismuodoissa romaninaiset asuvat. Sen jälkeen tutkimme, millainen yhteys asuinoloilla on terveyspalveluiden ja työn saatavuuteen. Vaikka haastatteluisa nousi esille myös asuinolojen ja koulutuksen laadun ja saatavuuden välinen yhteys, jätetään se tässä luvussa tarkastelun ulkopuolelle. Kuten metodologialuvussa esiteltiin, korrespondenssianalyysiä käytetään todentamaan asumisoloja kuvaavien muuttujien välinen yhteys. Yhteydet on helppo havaita ja tulkita: mitä lähempänä ympyrät ovat kuvassa toisiaan, sitä vahvempi on niiden välinen yhteys.

Kuten haastatteluissa kävi ilmi, eriytyneissä yhteisöissä, epävirallisilla asuinalueilla tai perinteissä yhteisöissä asuvilla romaneilla on tyypillisesti huonommat asuinolot kuin gadjeväestöllä. Siksi tutkimme aluksi asumismuotojen (joita edustaa romaneille tyypillisten asumismuotojen, kuten leirien ja eriytyneiden yhteisöjen summamuuttuja) välistä yhteyttä kelpollista elintasoa kuvaaviin muuttajiin.

Edellä olevasta kuvasta käy ilmi selkeä yhteys romaneille tyypillisten asuinmuotojen yhteys huonoksi koettuun infrastruktuuriin (tiet, liikenneyhteydet, katuvalaistus jne.). Vaikka jotkut haastatteluista naisista kertoivat myös asuinalueen puuttuvista palveluista ja epäselvyyksistä laillisissa asiakirjoissa (omistusoikeudet tai vuokrasopimukset), ainoastaan kelpollisen infrastruktuurin puutteet nousivat esiin silmiinpistävästi. Puutteellinen infrastruktuuri tarkoittaa samanaikaisesti myös sosiaalista integraatiota edistävien keinojen, kuten koulutuksen, terveyspalveluiden ja työn heikkoa saatavuutta. Kun infrastruktuuri, kuten tiet ja liikenneyhteydet, on heikko, kasvaa syrjäytymisen riski suureksi, samoin puuttuvat myös kaikki kelpolliseen elintasoon tarvittavat palvelut. Lisäksi infrastruktuurin puutteet passivoivat romaninaisia, kun mahdollisuudet yhdistää työ- ja perhevelvollisuudet käyvät lähes olemattomiksi. Toisaalta haastateltujen romaninaisten asuessa muualla kuin eriytyneissä yhteisöissä tai leireissä löytyy selkeä yhteys tarpeenmukaisten asuinolojen kanssa.

Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin yhteyttä asunnon osto- ja vuokrausoikeuden epäämisen (jonka havaittiin olevan romaninaisia yhdistävä kokemus kaikissa kolmessa maassa), nykyisten asuinolojen ja sellaisten henkilöä ja yhteisöä kuvaavien tekijöiden välillä, joita voidaan käyttää romani-identiteetin korvikemuuttuja-

na, kuten ihonväri, koulutustaso ja asuminen eriytyneessä yhteisössä. Alla oleva kuva auttaa ymmärtämään ja todentamaan eri tekijät, jotka lisäävät riskiä tulla sivuutetuksi asuntojen ostaja- ja vuokrausyrityksissä.

Eriytyneillä asuinalueilla (mukaan luettuna leirit) asuvat romaninaiset asuvat todennäköisemmin asumuksissa, jotka eivät vastaa heidän tarpeitaan, eikä heillä todennäköisemmin ole mitään koulutusta. Tämä tarkoittaa sitä, että eriytyneissä yhteisöissä haittatekijät kumuloituvat, kun heikko infrastruktuuri, kelvottomat asunnot ja koulutuksen puute vaikeuttavat itseasiassa kaikkia romaninaisten pyrkimyksiä päästä irti huono-osaisuuden, köyhyyden ja syrjäytymisen noidankehästä.

Lisäksi on havaittavissa yhteys tummemman ihonvärin, alhaisen koulutustason ja asunnon ostaja- ja vuokrausoikeuden epäamiskokemusten välillä.

Ne romaninaiset, joiden oikeutta ostaa tai vuokrata asunto ei ole koskaan kyseenalaistettu, asuvat todennäköisemmin gadjealueilla tai -yhteisöissä ja heidän asuntonsa täyttävät heidän vaatimuksensa. Itse asiassa alla oleva kuva esittää kahden eri maailman olemassaolon: gadje-maailmassa on tyydyttävät asuinolot, romani-maailmassa (yhteisöissä) asuinolot ovat heikot. Elämä asumuksessa, jossa edes perustarpeet eivät tule tyydytetyiksi, on yhteydessä terveyspalveluiden saatavuuteen ja maksuttomien terveyspalveluiden puutteeseen. Lisäksi köyhistä yhteisöstä tulevat romaninaiset tulevat todennäköisemmin kohdelluksi terveyspalveluissa huonommin. Asuinolot voivat siis palvella korvikemuuttujana, joka kuvaa yhteiskuntaluokkaa, ja siten etnisyyttä ja yhteiskuntaluokka vaikuttavat siihen, ovatko terveyspalvelut saatavilla ja onko niiden käyttöön varaa.

Vastaavasti tutkimuksessa tarkasteltiin yhteyttä asuinolojen ja työn saatavuuden välillä. Ne romaninaiset, joilla oli työsopimus, eivät olleet kokeneet syrjintää työnhaussa ja lisäksi heillä oli tyydyttävät asuinolot. Toisaalta romaninaisilla, jotka asuivat köyhillä alueilla kelvottomissa asuinoloissa, ei ollut työtä, eivätkä he olleet koskaan edes hakeneet töitä.

Alla oleva analyysi osoittaa kuinka haitat kumuloituvat: kelvollisen asumisen puute vähentää mahdollisuuksia muuttaa pois köyhästä yhteisöstä, vaikeuttaa pääsyä terveyspalveluihin ja johtaa elämänpituisen passivoitumiseen. Romaninaisilla, joilla ei ole kelvollista asumismuotoa, ei todennäköisemmin ole koulutusta, tai se on hyvin alhainen, ja lisäksi heillä on tummempi ihonväri.

Johtopäätökset

Kuten jo aiemmin on todettu, kelvollisten asui-

nolojen puute on yksi suurimmista haasteista, jonka romaninaiset kohtaavat elämänsä aikana ja se on myös yksi keskeisimmistä syistä maastamuttoon. Se vaikuttaa sekä heidän henkilökohtaiseen elämäänsä, ihmisuhteisiinsa ja ajankäyttöön, että heidän julkiseen elämänsä eli koulutuksen, työllisyyden ja terveyspalveluiden saatavuuteen. Ylipäätään se tekee heidän elinympäristöstään turvattoman. Asuinolot ovat tässä luvussa viitanneet myös päivittäisiin kotitalouden velvollisuuksiin, kuten siivoamiseen, pienen tilan järjestämiseen niukoilla resursseilla sekä suhteiden ylläpitämiseen perheenjäsenten ja naapureiden kanssa.

Maahanmuuttotilanteissa naisten äitiys kokee korvaamatonta vahinkoa, kun yhteys lapsiin katkeaa, heidän terveytensä romahtaa, kun he asuvat leireissä (kuten Italiassa), nukkuvat hätämajoituksessa (kuten Suomessa) tai asuinalueilla, joille valtio ei ole osoittanut riittäviä investointeja (kuten Romaniassa). Suurin osa vastaajista Romaniassa ja Italiassa asuu eriytyneillä asuinalueilla tai romanialueilla, ylikansoitetuissa taloissa tai leireissä. Suomessa suurin osa haastatelluista oli kiertäviä siirtolaisia, jotka elivät pääosin kaduilla ja yöpyivät hätämajoituksessa ja siksi vertailuja ei heidän osaltaan voitu tehdä. Elämään epävirallisilla asuinalueilla liittyvät ala-arvoiset asuinolot, kyseenalaiset rakennusmateriaalit, rekisteröimättömät kiinteistöt ja epäselvät omistussuhteet sekä perusinfrastruktuurin ja palveluiden (jäte, vesi, sähkö, liikenneyhteydet) puute.

Syrjäytymisen todennäköisyys kasvaa, kun yhteiskunnan palvelut eivät ole saatavilla. Samoin lisääntyy romaninaisten passiivisuus työmarkkinoilla ja koulutuksessa. Tässä luvussa on osoitettu (ks. Kuva 1) romanien eriytyneiden asuinalueiden elintason selkeä yhteys yhtäältä heikkoon infrastruktuuriin ja toisaalta valtaväestön asuttamien alueiden elinoloihin.

Naiset kokevat syrjintää ja nöyryytyksiä etnisyytensä, asuinpaikkansa, sosiaalisen asemansa ja sukupuolensa takia. Vastaajat, joilla on vakituinen työ, myönsivät salaavansa asuinpaikkansa, eivätkä he koulussakaan olleet kertoneet tulevansa romanileiristä. Romaninaisten kertomukset todentavat selvästi, että he kohtaavat syrjintää pyrkiessään ostamaan tai vuokraamaan asuntoa. Ongelmaa syventävät erilaiset sukupuoleen, etnisyyteen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja äitiyteen liittyvät ominaisuudet, joiden takia vuokratyöntekijä korotetaan tai yksinkertaisesti ja törkeästi kieltäydytään myymästä tai vuokraamasta asuntoa. Valkoisista käyvillä romaneilla tällaisia kokemuksia oli vähemmän, vuokranantajat luottavat heihin enemmän, mutta silti hekin joutuvat tekemiseen kiinteistönomistajien stereotyyppien kanssa.

Muutammat vastaajat mainitsivat myös Suomen ja

Italian poliittisen ilmapiirin, jossa erilaiset äärioikeistolaiset liikkeet ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin vihamielisesti suhtautuvat ryhmät ovat lisänneet naisten turvattomuutta. Eniten viharikosten uhalle altistuvat lesbot ja transsukupuoliset romanit.

Luvun viimeisessä osassa käsiteltiin sosiaalisen vuokra-asumisen tilannetta ja tavoitteena oli vertailla järjestelmiä kolmessa eri maassa. Valtiollisella politiikalla on vaikutus siihen, miten heikoimmassa asemassa olevien ryhmien tarpeisiin vastataan, lisätäänkö vai vähennetäänkö sosiaalisen vuokra-asumisen saatavuutta. Vaikka sosiaalisen vuokra-asumisen saatavuus Suomessa ja Italiassa on paljon korkeammalla tasolla kuin Romaniassa, maahanmuuttajien on sielläkin hyvin vaikea saada asuntoa.

Vaikka Euroopan maissa on laajennettu sosiaalisen vuokra-asumisen ohjelmia ja asetettu vuokra-asunnoille hintakattoja, maahanmuuttajaromaninaiset jäävät järjestelmän ulkopuolelle. Suurin osa tutkimuksen romanialaisista vastaajista ei ollut koskaan hakenut sosiaaliseen vuokra-asumiseen ja jos he olivatkin niin tehneet, jonot olivat 3-10 vuotta pitkiä. Hakematta jättämisen syitä olivat tiedon puute omista oikeuksista, jäykkä byrokratia, ulosrajaavat kelpoisuusehdot ja maahanmuuttajille tarkoitetun asuntotarjonnan puute.

Niin kauan kuin järjestelmää ei muuteta vastaamaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ryhmien tarpeisiin, eikä siltä vaadita kelpoisuus-kriteerien ja vähimmäisvaatimusten asettamista hyväosaisemmille ihmisille, romaninaisilla ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöillä ei tule olemaan pääsyä kelvolliseen asumiseen.

***“Minun ei ole koskaan tarvinnut piilotella
asuinalueeni nimeä,
mutta olen pitänyt parempana jättää mainitsematta
erikseen,
että romaniperheeni tulee leiristä.
Olen aina tiennyt, että se voisi olla ongelma:
ei siis se, että on romani,
mutta se, että on romani,
joka asuu romanileirissä.”***

5. ROMANITYTTÖ- JEN JA -NAISTEN KOULUTUS

Koulutukseen liittyviä syrjäntäkokemuksia kerättiin ja tarkasteltiin romanityttöjen ja -nuorten silmin. He olivat siis itse koululaisia tai opiskelijoita, mutta lisäksi asiaan porauduttiin myös äitien ja isoäitien näkemysten avulla, sillä he pystyivät osoittamaan, miten julkinen koulutus on kehittynyt osallistavammaksi vuosien varrella.

Jotta kerättyjä kokemuksia voisi ymmärtää, täytyy tietää se tosiasia, että romanityttöjen saama koulutus on usein huonompilaatuista kuin valtaväestön oppilaiden oli sitten kyse tytöistä tai pojista. Suomi on tässä suhteessa poikkeus (eurooppalaisella ja kansainvälisellä tasolla), sillä se kunnioittaa kaikkien oppilaiden tasa-arvoista oikeutta laadukkaaseen opetukseen riippumatta oppilaiden sosioekonomisesta taustasta. Romanityttöjen ja -naisten kokemuksia tulee lisäksi tarkastella intersektionaalisesta näkökulmasta. Romanityttöjen tapauksessa iän ja etnisyyden välillä on yhteys ja vastaavasti romaninaisten tapauksessa yhteys on äitiyden (lasten kasvattamiseen ja koulusaavutusten merkitykseen liittyvät erilaiset kulttuuriset normit) ja etnisyyden välillä. Haastateltujen romaninaisten yksilöllisistä tilanteista nousi esille myös joitain lisäulottuvuuksia.

Silloinkin kuin tiettyä seikkaa ei erikseen nimeätä tai tunnisteta etniseksi syrjinnäksi, monet erilaiset tekijät kuten asuinalue, köyhyys, koulutustaso, lasten/sisarusten määrä tms., käytännössä kuitenkin viittaavat rakenteelliseen eriarvoisuuteen, joka estää romanityttöjä ja - naisia hyötymästä yhteiskunnan palveluista, mukaan lukien koulutus.

Opetuksen seuraaminen ja oppimäärän vähimmäistason omaksuminen ovat perustaitoja, jotka mahdollistavat yhteiskunnallisten ja poliit-

tisten oikeuksien käyttöönoton ja epäilemättä ne ovat myös edellytys elämänmittaiselta syrjinnältä välttymiselle, työllistymiselle ja hyötymiselle yhteiskunnan turvaverkosta ja eduista. Pitkällä aikavälillä lukemisen ja perustaitojen osaamistaso vaikuttaa myös siihen, pääsevätkö romaninaiset terveydenhuoltojärjestelmän piiriin ja osalliseksi laadukkaista palveluista. Ehkä juuri siksi koulutus on yksi niistä osa-alueista, jossa huomio kiinnittyy etniseen syrjintään itessään, kun muilla osa-alueilla (terveyspalvelut tai työmarkkinat), huomio kääntyy muihin ulottuvuuksiin kuten koulutustaso tai asuminen tietyllä asuinalueella (köyhyyden korvikemuuttajana).

Romanityttöjen kokemukset koulutuksesta ovat joskus ainoastaan ”uudelleenkuvaus” romaninaisten asemasta ja kokemuksista yhteiskunnasta, johon lisänsä tuo näkymättömyyden ja alemmuuden tunne sekä gadjeikätovereihin tehty vertailu, jossa heidän leimataan tyhmemiksi tai epärehellisemmiksi.

Tutkimusta rajattiin jättämällä osa maahanmuuttajaromaninaisten kokemuksista Italiasta ja Suomesta huomioimatta, jotta voitaisiin paremmin ymmärtää koulutusjärjestelmän syrjintää tietyssä kontekstissa. Romaninaisten kokemukset Suomesta eivät olleet edustavia, koska haastatelluista romaninaisista vain aniharva oli syntynyt Suomessa.

Kulttuuriset normit koulutuksessa

Kuten jo aiemmin on todettu, suurimmalle osalle tutkimukseen osallistuneista naisista koulun aloittaminen oli kielteinen kokemus, koska heidät leimattiin etnisyyden takia ja kiusattiin. Naisten kokemukset erilaistavasta kohtelusta ovat linjassa heidän perheidensä kokeman syr-

“En halua patistella tai valita heidän puolestaan, mutta yritän rohkaista heitä käymään koulua ja opiskelemaan, ja hankkimaan kunnollisen työpaikan, jotta he pystyvät tulevaisuudessa huolehtimaan omista perheistään. ... Kun lapseni kasvavat, en halua, että he ajattelevat uran tarkoittavan menestystä. ... Sen sijaan toivon heidän ymmärtävän, että kaikkein tärkeintä on hyvä sydän, kaikki muu tulee vasta sen jälkeen, ... Haluan rohkaista lapsiani onnelliseen elämään, etteivät he pala loppuun tässä kovassa maailmassa.”

jäyttämisen ja traumojen kanssa. Koulutukselle annettu arvo muodostuu yhteydessä naisten kielteisiin kokemuksiin ja naisille asetettuihin sukupuolinormeihin. Siksi, kuten naiset kertovat, perheissä romanitytöt kasvatetaan ja koulutetaan ottamaan vastuuta perheistään ja tulemaan vaimoiksi ja äideiksi. Koulutusta arvioidaan ensisijaisesti suhteessa naisille ennalta määriteltuihin rooleihin perheessä ja yhteiskunnassa. Perheiden suhtautuminen tyttöjen koulutuksellisiin saavutuksiin on monissa tapauksissa vähäistä tai olematonta, ja siksi täysin päinvastaista kuin naisten oma kokemus koulutuksen merkityksestä elämää ja työtä varten tarvittavien taitojen kehittämisessä. Sen seurauksena suurimmalla osalla haastatelluista naisista on korkeampi koulutus kuin heidän vanhemmillaan, mikä osoittaa, että naiset ovat murtautuneet ulos perheiden koulutuksellisista malleista.

Haastateltujen naisten ja heidän perheidensä koulutukseen liittämät arvot eroavat toisistaan, koska romaniperheetkin eroavat toisistaan sukulaisuutensa, sosioekonomisen taustansa, uskontonsa tai jopa kansalaisuutensa ja maahanmuuttohistoriansa osalta. Joissain tapauksissa naisten koulutusta on pidetty tärkeänä, kun taas toisissa naisten koulutuksen tarkoitukselliseksi on rajautunut perustaitojen kuten lukemisen ja laskemisen opettelu. Kun vanhemmat eivät patista lapsiaan opiskelemaan, sen voidaan ajatella johtavan passiivisuuteen muillakin elämän aloilla ja esimerkiksi matalapalkka-aloille ja epävirallisiin työtehtäviin.

“Perheelläni ei ollut mitään odotuksia koulutukseni suhteen. Tietysti jos olisin jatkanut, he olisivat olleet iloisia, mutta he eivät koskaan painostaneet minua. Kukaan vanhempi leirissä ei patistanut lapsiaan käymään koulua, varsinkin

kaan ala-asteen jälkeen.”
(Haastattelu 5, Italia)

“Pidin huolta, että kaikki lapseni kävivät koulua kahdeksanteen luokkaan asti, sillä onhan tärkeää osata lukea ja kirjoittaa, olla fiksu.”
(Haastattelu 10, Italia)

“Minulla ei ollut sellaista oloa, koska koulu ei koskaan ollut äidilleni mikään ykkösjuttu. Vanhemmilleni riitti se, että osasi lukea, kirjoittaa ja suoriutua peruslaskutoimituksista. He sanoivat: ‘se riittää, kun osaa lukea ja kertotaulun, koska ei ole tarkoitus, että sinusta tulee jotain erityistä elämässä’ ... Vasta nyt äitini on alkanut sanoa: ‘sinun pitäisi käydä koulusi loppuun. On tärkeää, että on joku koulutus.’ Ajan myötä hän on oppinut ymmärtämään koulun merkityksen.”
(Haastattelu 3, Romania)

“Mistä sitä löytäisi työtä? Koska mihin tahansa menee, aina kysytään koulutustasoa. Jos ei ole käynyt kuin peruskoulun, ei kukaan palkkaa. Täytyy vähintään jatkaa toisen asteen koulutukseen, ja täytyy tietää, miten kirjoitetaan hyvin, miten luetaan ja miten puhutaan ihmisille.”
(Haastattelu 13, Romania)

Tutkimus osoitti mitä suurimmassa määrin mallin, jossa koulutuksen arvo nähdään siinä, että se valmistaa romaninaisia työelämään, koska perinteiset romaniammatit ovat hävinneet tai niistä ei ole perheen elättämiseen. Vanhemmat ja isovanhemmat kannustavat ja tukevat romanityttöjä hankkimaan koulutuksen, jotta nämä voisivat välttää köyhän elämän, lasten kasvattamisen hankaluudet ja syrjäytymisen. Tämä koskee erityisesti yksinhuoltajaäitejä, joille lasten elättäminen on hyvin vaikeaa.

“Perheeni halusi meidän käyvän koulua ja opis-

kelevan, mikä oli aika outoa yhteisössä, koska romanien keskuudessa, kuten aiemmin kerroin, naiset eivät yleensä opiskele. Miehet voivat sen tehdä, mutta eivät naiset.”
(Haastattelu 2, Italia)

”... tai isälleni, jolle olin lempitytär ja siksi hän ei ollut kovin tarkka minun kanssani, itse asiassa hän jopa lähetti minut kouluun, vaikka halusi minun myös menevän naimisiin. Se on ihan normaalia. Se on myös paha, jos naisella ei ole lapsia tai aviomiestä. Romaniyhteisö haluaa, että nuoret menevät naimisiin ja saavat lapsia. Meille perhe on kaikkein tärkein asia.”
(Haastattelu 10, Italia)

”Sanoin hänelle, ‘Menet naimisiin vasta kun olet 30, siis opiskele, hanki töitä, matkusta ja pidä hauskaa tutustumalla maailmaan’. Naimisiin menolle on oma aikansa. En ole niin kuin muut äidit, jotka odottavat innolla näkevänsä hänet morsiamena. Minä olen sitä tyyppiä, joka sanoo: ‘Mene opiskelemaan niin, että saat kivan työn, pääset matkustamaan ja pitämään hauskaa.’”
(Haastattelu 19, Romania)

Joissain tapauksissa perheelle ja äitiydelle annettu arvo luo jännitteen ”opiskelun” ja ”naimisiinmenoon” välille. Osa haastatelluista naisista oli kasvatettu ajattelemaan, että opiskelu johtaa erilaiseen elämäntapaan kuin yhteisön normien seuraaminen. Suurimmassa osassa tapauksia kyse oli kuitenkin äitiyden lykkäämisestä siihen asti, kun nainen on päättänyt opintonsa ja saanut työpaikan.

”Yleensä miehet kasvatetaan vapaammin ja lopulta he voivat myös opiskella. Minun tapauksessani vanhempani kuitenkin aina halusivat minun ja sisareni opiskelevan ja toteuttavan unelmamme. Olimme poikkeustapaus. Ei meitä koskaan painostettu menemään naimisiin, emmekä itse asiassa ole vielä kukaan menneet naimisiin.”
(Haastattelu 2, Italia)

”Älä mene naimisiin, älä tee lapsia liian aikaisin, opiskele, kasva aikuiseksi. Lapsuudessani asuimme yhteisössämme.”
(Haastattelu 11, Italia)

”Äitini ei antanut minun tehdä mitään kotona [siivous, ruoanlaitto..., toim.]: Minä opiskelin ja kävin ulkona ystävieni kanssa. Mitä tulee yhteisöön, en ole koskaan elänyt romanileirissä tai romanien asuinalueella.”
(Haastattelu 19, Italia)

”Romaniperheeni ensisijainen huolenaihe oli kuitenkin minun koulutukseni. He käänsivät minun aina käydä koulua ja mennä naimisiin vasta sitten, kun olen käynyt koulut ja saanut työpaikan.”
(Haastattelu 12, Italia)

”Olen ajatellut, että koulu on jotain, joka usein,

ellei aina, kuuluu vain gadjeille. Jos tavoitteena on mennä naimisiin ja saada lapsia, on selvää, ettei koulutusta arvosteta kovinkaan korkealle.”
(Haastattelu 13, Italia)

Suurimmalla osalla haastatelluista naisista on korkeampi koulutustaso kuin heidän vanhemmillaan, mikä todistaa sosiaalisesta noususta huolimatta erityisistä kulttuurisista normeista, jotka korostavat perheen merkitystä. Romani-naisten tapauksessa ei ole harvinaista, että he tulevat perheistä, joissa ainakin toinen vanhemmista on lukutaidoton. Siitä huolimatta naiset, mukaan lukien ne, joita haastateltiin tähän tutkimukseen, patistavat jatkuvasti lapsiaan opiskelemaan pidemmälle. Se arvo, jonka he antavat koulutukselle riippuu koulutuksen pitkällä aikavälillä tuomasta hyödystä, mutta myös laajemmasta kontekstista (yhteisöstä tai kansakunnasta), jossa romanit elävät.

”Mitä tulee lukioon, niin minä kävin psykopedagogisesti painotettua lukiota. Sekä isäni että äitini halusivat minun jatkavan yliopistoon. He odottivat minun opiskelevan. Heitä ei lainkaan miellyttänyt se, että päätin lopettaa.”
(Haastattelu 9, Italia)

”Vanhempani odottivat, että me kaikki opiskelemme yliopistossa. Yhteisö ei ollut yhtä kiinnostunut koulusta kuin vanhempani. Itse asiassa me olimme ainoat, jotka menimme yliopistoon.”
(Haastattelu 15, Italia)

”Leirissä asuvat romanit eivät varmastikaan ole kovin koulutusmyönteisiä. Se ei kuitenkaan johdu heidän kulttuuristaan, vaan asumisolosta. On aivan selvää, että jos asuu leirissä, kaikki on paljon rankempaa, siksi kouluttautumiseenkaan ei niin paljon rohkaista, juuri siksi kun se tekisi kaikista vielä vaikeampaa.”
(Haastattelu 12, Italia)

”En halua patistella tai valita heidän puolestaan, mutta yritän rohkaista heitä käymään koulua ja opiskelemaan, ja hankkimaan kunnollisen työpaikan, jotta he pystyvät tulevaisuudessa huolehtimaan omista perheistään. ... Kun lapseni kasvavat, en halua, että he ajattelevat uran tarkoittavan menestystä. ... Sen sijaan toivon heidän ymmärtävän, että kaikkein tärkeintä on hyvä sydän, kaikki muu tulee vasta sen jälkeen, ... Haluan rohkaista lapsiani onnelliseen elämään, etteivät he pala loppuun tässä kovassa maailmassa.”
(Haastattelu 17, Suomi)

Koululaisten saaman opetuksen laatu

Osalle haastatelluista romaniniaisista kouluaikeiden muistelemisen palautti mieleen muistot syrjinnästä ja siitä, että heihin suhtauduttiin kielteisesti, koska he olivat romaneja tai muutoin erilaisia kuin toiset lapset. Kouluaikeiden

muistoihin kuuluivat myös rasistiset opettajat, luokkatoverit ja muut koululaiset. Kaikissa kolmessa maassa haastateltujen naisten kertomuksissa etnisen syrjinnän rinnalla esiintyy myös syrjintää, jonka syynä on maahanmuuttajatausta, haastava sosioekonominen tausta tai seksuaalinen suuntautuminen. Romaninaisten esiintuomat rasismi- ja häirintäkokemukset painottuvat heidän tarinoissaan eri tavoin, mutta kaikkein traumaattisimpia ja vahingollisimpia ne ovat silloin, kun tekijänä on opettaja.

"Muistan, että fysiikkaa opetti miesopettaja, joka oli aika rasistinen. Yläasteella oli aika monta mustalaista leiristä, ja he kaikki muistavat edelleen sen fysiikan opettajan, he muistavat, että hän oli rasisti."
(Haastattelu 5, Italia)

"Muistan naisopettajan, joka oli minulle ilkeä, hän oli rasisti. Joskus hän kohteli minua tosi pahasti, hän sanoi: 'sinähän olet mustalainen, siksi sinä et tee läksyjäsi'."
(Haastattelu 17, Italia)

"Siellä oli köyhiä tyttöjä, joiden äiti oli kuollut. Naapurilla, joka asui koulun vieressä, oli pähkinäpuu. Ja hän [opettaja] kävi poimimassa pähkinöitä ja rankaisi kahta sisarusta pakottamalla heidät polvistumaan pähkinänkuorten päälle ja hakkasi heitä kädessään olevalla viivottimella. Seuraavana päivänä he eivät pystyneet kirjoittamaan."
(Haastattelu 9, Romania)

"Kun kävimme koulua, meillä ei ollut tarpeeksi vihkoja. Meillä oli tapana kirjoittaa eri aineiden muistiinpanot yhteen ja samaan vihkoon, ja opettaja otti meidät silmätikuksi, koska meillä ei ollut vihkoja. Pidän parempana olla menemättä kouluun."
(Haastattelu 12, Romania)

"... on hyvä huomata, että minä olin kyläni ainoa romanityttö, joka kävi koulua. Joskus se oli pelottavaa. Tarkoitan sitä, että minusta tuntui pahalta olla mustalainen, koska olin kymppin oppilas. Olin tosi hyvä fysiikassa ja kemiassa. Opettajat olivat tyytyväisiä ja iloitsivat koulumenestyksestäni, mutta kun he sanoivat, että 'se mustalainen sai kymppin', minusta tuntui, etten ollut mitään, vaikka..."
(Haastattelu 15, Romania)

"Vaikka opiskeli kuinka paljon, oli aina vain mustalainen, eikä sitä pönttämistä ja paahtamista pidetty minään."
(Haastattelu 16, Romania)

"Kun olin pieni, eräällä lapsella oli syntymäpäivä. Hän toi karkkia niin kuin tapana oli ja antoi ne opettajalle, jotta tämä voisi jakaa ne lapsille. Opettaja sanoi minulle: 'Sinulle en anna, koska olet mustalainen'. Ei niin, että olisin edes pyy-

tänyt. Hän jakoi karkkia kaikille lapsille, mutta sitten hän näki minut ja sanoi: 'Sinulle en anna, koska olet mustalainen'."
(Haastattelu 19, Romania)

"Kouluvuodet olivat ihan kelvollisia, perheeni tuki minua paljon ja suurin osa opettajista käyttäytyi myös hyvin. Joskus opettajat olivat yllättyneitä, kun pärjäsin koulussa hyvin ja sain hyviä arvosanoja. Se tuntui vähän epäkunnioittavalta."
(Haastattelu 18, Suomi)

"Huomasin kyllä erilaisen kohtelun. Jos jollain oli syntymäpäivät, hän toi karkkilaatikon ja jakoi sen kaikkien kanssa. No, jos joku toi karkkia, he eivät antaneet minulle, vaan sulkivat minut porukasta, ja se oli tosi noloa, ymmärräthän, pienelle lapselle. En ollenkaan ymmärtänyt mistä oli kyse. Opettaja teeskenteli, ettei muka huomannut, mutta se kaikki vaikutti minuun. Minua itketti, mutta en itkenyt, vaikka karkki merkitsi lapselle paljon."
(Haastattelu 2, Romania)

Romanityöille muita luokkatovereita "huonompana" pitäminen aiheutti traumoja, mutta sen lisäksi nousi esille myös muita huonompilaatuiseen opetukseen ja syrjivään kohteluun liittyviä tekijöitä: opettajien antama huomio, suoritukset ja arvosanat, sekä huono kohtelu koulun opintosuunnitelman ulkopuolisessa toiminnassa (johon romanityttöjen ei yleensä ollut mahdollista edes osallistua sosioekonomisten vaikeuksiensa takia).

Silloinkin kun yrittää muistella koulun myönteisiä asioita, päällimmäiseksi nousee opettajien käytös, joka korosti romaneihin liittyviä stereotyyppioita: romaneilla on "huonot" vanhemmat, romanit eivät pidä koulunkäynnistä, romanit ovat likaisia, varastavat jne. Valkoisista käyvät romanitytöt ja -naiset kohtasivat koulutuksessaan vähemmän tai lievempää syrjintää. Kokemuksiin liittyy sivuuttamista sekä kunnioituksen ja huomion puutetta, kuten alla käy ilmi, ja on hyvä pitää mielessä, että sosioekonomiset olot ovat yhteydessä köyhyyteen ja sosiaaliseen eristämiseen.

"On ihan varmaa, että minut nähtiin vain mustalaisena leiristä, joten yksikään opettaja ei ollut kiinnostunut minusta. Kukaan ei esimerkiksi varmistanut, että ymmärsin, mitä opetettiin."
(Haastattelu 5, Italia)

"Jopa opettajat syrjivät minua, he kohtelivat minua huonosti. Jos pyysin jotain selitystä, he käskivät minun opetella ensin puhumaan [maahanmuuttaja, toim.] ja vasta sitten... Heillä oli tapana antaa minulle huonoja arvosanoja sanoa, että ne kyllä riittäisivät minulle [koska olin 'se mustalainen', toim.]"
(Haastattelu 15, Italia)

"Joissain tapauksissa sitten, jos vaikka joku romanilapsista ei ollut tehnyt läksyjään, siitä tehtiin hirveän suuri numero. Toisaalta taas ei haitannut mitään, jos Gadgélapsi ei ollut tehnyt kotitehtäviään, se ei ollut ongelma."
(Haastattelu 2, Italia)

"Muistelen, että tytöt istuivat eturivissä ja pojat takana. Sillä ei ollut väliä, mutta huomasin eron siinä, miten opettajat välittivät tietoa. Tajuan sen nyt, kun aikuisena katson taaksepäin, vaikka en silloin tajunnut, joskin tunsin jotain, mutta en tiennyt mitään. Opettajat istuivat aina romanialaisten tyttöjen edessä. Minä olin ainoa romanityttö, jota romanian kielen opettaja pyysi taululle, koska hän piti minusta, hän tiesi, että minussa on potentiaalia, ..."
(Haastattelu 1, Romania)

"Minulla on ollut ongelmia lasteni opettajien

"Kun kävimme koulua, meillä ei ollut tarpeeksi viikkoja. Meillä oli tapana kirjoittaa eri aineiden muistiinpanot yhteen ja samaan viikkoon, ja opettaja otti meidät silmätikuksi, koska meillä ei ollut viikkoja. Pidin parempana olla menemättä kouluun."

kanssa täällä Italiassa. Tyttäreni esimerkiksi on 8-vuotias, eikä osaa vielä aakkosia. Siksi herää kysymys, miten opettaja kohtelee häntä. Miten hän opettaa? Lisäksi tyttäreni kertoi, että jos hän kertoo opettajalle toisten lasten pilailevan hänen kustannuksellaan, opettaja ei sano tai tee mitään. Oikeastaan haluaisin siirtää hänet toiseen kouluun."
(Haastattelu 16, Italia)

Köyhyys rajoittaa romanityttöjen mahdollisuuksia osallistua opintosuunnitelman ulkopuolisiin aktiviteetteihin, kuten retkiin. Esille nostetut kokemukset ovat ainoastaan Italiasta, mutta ne ovat yleistettävissä, vaikka romanitytöt Romaniassa harvemmin saavat mahdollistua osallistua tällaiseen toimintaan kouluvuosiensa aikana.

"Olin kahdeksannella luokalla ja kouluretkellä kohtasin syrjintää, kun meidän piti päättää, miten jakaudumme makuuhuoneisiin. Jopa paras ystäväni, joka oli romani, mutta salasi sen, ei halunnut nukkua samassa huoneessa minun kanssani. Itse ajattelen olevani ruskeaihoinen nainen."
(Haastattelu 18, Italia)

*"Äitini ei halunnut maksaa koulun retkistä, joi-
ta tehtiin kaupungin ulkopuolelle, joten en olisi voinut osallistua, mutta tämä opettaja tarjoutui maksamaan puolestani, niin että pääsin mu-*

kaan. Samalla tavalla yläasteella opettajilla oli tapana maksaa minun matkani aina, jos vain halusin lähteä mukaan. He sanoivat: 'Ei mitään hätää, kyllä me sinut maksamme'."
(Haastattelu 20, Italia)

Lannistaminen koulutuksessa

Erityinen romanityttöjen koulutukseen liittyvä syrjintämuoto on lannistaminen jatko-opintoihin liittyvissä kysymyksissä. Opinto-ohjauksessa romanitytöt ohjattiin ammatilliseen koulutukseen tai heidän jatkoaikeensa yliopistoon nujerrettiin silloinkin, kun heillä oli hyvä koulumenestys. Joissain tapauksissa pinnan alla vaikutti myös sukupuoli, minkä seurauksena romaninaiset toimivat sukupuolittuneissa ammateissa. Mitä pidemmälle opinnot etenivät, esimerkiksi oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen, sitä todennäköisemmin naisten kokemuksissa se-

koittuivat sekä lannistamisen että rohkaisemisen ja tukemisen elementit.

Koulutuksessa esiintyvää lannistamista ei usein koeta eikä pidetä syrjintänä, mutta se on sitäkin läpitunkevampaa, sillä opettajien tehtävänä on neuvoa oppilaita jatko-opintoihin oppilaan mielenkiinnon mukaan ilman stereotyyppioita. Ohjauksen vaikutus oppilaan koko elämänsäkaareen voi olla valtava, kuten tulemme huomamaan seuraavista tarinoista: osa romanitytöistä ja -nuorista päätti olla toteuttamatta unelmiaan, taitojaan ja kykyjään, tai pitkitti siirtymistään seuraavalle koulutusasteelle.

"Mutta oli siellä yksi, joka oli todella rasisti: hän kohteli minua huonosti ja kaikkia muitakin romaneja hän kohteli huonosti ...Se opettaja [se rasistinen, toim.] sanoi, ettei romanien koulunkäynnistä ole mitään hyötyä, ei koulu ole heitä varten."
(Haastattelu 6, Italia)

"Yläasteella, sikäli kun muistan, minulle suositeltiin ammattikouluun hakeutumista, koska ajateltiin, ettei minulla ole lahjoja mihinkään muuhun. Itse asiassa meninkin ensin ammattikouluun, mutta suoritin lopulta tohtorintutkinnon. Valmistuttuani yliopistosta tapasin sen opettajan, joka oli ohjannut minua ammatillisessa instituutissa, ja minusta oli juttu sanomalehdessä otsikolla 'Ensimmäinen irtolainen val-

mistui yliopistosta'. Hän sanoi minulle: 'En olisi koskaan voinut sanoa noin.'"
(Haastattelu 11, Italia)

"Tämä tapahtui minulle yhden kouluttajan kanssa, joka vastasi romaninuorten ohjaamisesta työhön. Kerroin hänelle haluavani yliopistoon, mutta hän kehotti minua pohtimaan jotain käytännöllisempää. Olin 17-18-vuotias. Muistan, että suutuin ja kohtelin häntä huonosti."
(Haastattelu 12, Italia)

"Olin 11. luokka-asteella, kun romanian kielen opettaja kysyi 'mikä sinusta tulee isona?'. Olen koko ikäni halunnut täyttää isoisäni pakkomiellestä päästä oikeustieteelliseen. Olin alkanut valmistautua siihen ja luin jo 11. luokalla kansantaloustiedettä, mutta opettaja sanoi minulle: 'Enpä usko sinulla olevan mahdollisuuksia, kun minulla opettajanakaan ei ole juuri keinoja saada omaa tytärtäni oikeustieteelliseen, niin miten sinä muka siihen pystyisit? Se on vaikeaa. Jos pääsisitkin sisään ja suorittaisit tutkinnon, niin ymmärrätkö ollenkaan mitä se edellyttää, että sen jälkeen suorittaa lakimiestentin? Tajuatko, millaisiin vaikeuksiin joudut? Löydätkö muka jonkun asianajotoimiston? Kuka sinua edes auttaisi?' Ja minä en ollenkaan tajunnut mistä oli kyse, koska luulin, että ihmisille on sydämen asia ajatella minun parastani..."
(Haastattelu 1, Romania)

"Halusin mennä kielipainotteiseen lukioon, mutta maantiedon opettajani kehotti minua hakeutumaan maatalouspainotteiseen lukioon ja erikoistumaan kirjanpitoon, koska maatalouspainotteinen lukio ei ole yhtä kilpailuhenkinen kuin se toinen lukio. Niinpä minun kannattaisi mennä sinne. Jos menisin toiseen lukioon, en ehkä pärjäisi siellä. Ja minä tein niin kuin hän neuvoi. Ollakseni rehellinen, en usko, että hänellä oli pahat aikeet, mutta se tosiasia, ettei laskentatoimesta ollut minulle koskaan mitään hyötyä, vaikutti minuun. Sen jälkeen menin yliopiston kielitieteelliseen, koska halusin opiskella filologiaa."
(Haastattelu 20, Romania)

"Tästäpä juontuukin mieleeni se tosiasia, etteivät koulut noin ylipäättään rohkaise romanilapsia: kun siellä pohditaan ammatinvalintaa, opettajat ehdottavat aina niitä ammatteja, joissa on alin mahdollinen koulutus ja vähiten mahdollisuuksia. Se on niin väärin. Lapsemme ovat yksilöitä, heillä on oikeus tulla lääkäreiksi ja opettajiksi, jos he haluavat. En tarkoita, että kaikkien pitäisi olla korkeakoulutettuja, arvostan kyllä kaikenlaista työtä, mutta kannatan mahdollisuuksien tasa-arvoa... Ei minulle ole kukaan suoraan päin naamaa sanonut, etten ole kyvykäs tekemään jotain, mutta onhan siitä seurannut kaikenlaista epärointiä, kun olen ker-tonut heille unelmistani ja päämääristäni."
(Haastattelu 18, Suomi)

Opintoihin liittyvät sosiaalietuudet

Koulutusasteesta riippumatta ainoastaan pieni vähemmistö romanityöstä sai taloudellista tukea opintojen jatkamiseen (julkinen tai yksityinen apuraha). Suurin osa vastaajista lopetti koulunkäynnin lyhyeen, kun toiset taas eivät olleet tietoisia sellaisten tukimuotojen olemassaolosta. On kylläkin totta, että esimerkiksi Romaniassa tukiohjelmia on otettu käyttöön vasta aivan viime aikoina. Tukien saatavuutta tulee tarkastella osana laajempaa yhdenvertaisen koulutuksen saatavuutta pitäen mielessä se, että Romaniassa koulutusjärjestelmän eriarvoisuus on PISA-tutkimukseen osallistuneiden maiden korkeinta, kun se Suomessa on alhaisinta (OECD, 2019). Koulutuksen järjestäminen ja ylläpitäminen toteutetaan eri maissa hyvin eri tavoin ja Romaniassa (tutkittujen maiden joukossa) on kaikkein kiireellisintä tarve luontoisluotoisille ja taloudellisille tukijärjestelmille.

Vaikka tukia teoriassa on saatavilla, käytännössä saatavuus on kuitenkin heikkoa, sillä koulutamattomat vanhemmat eivät ole tietoisia tukimuodoista tai hakuehdot eivät täyty. Tukien hakemiseen liittyvä byrokratia yhdessä syrjinnän kanssa estävät oppilaita ja heidän vanhempiaan saamasta tukia.

"Sain kaksi apurahaa, yhden julkisen ja toisen Open Society Foundation -säätiöstä. Olin hyvin perillä asioista."
(Haastattelu 15, Italia)

"Ne pirulaiset todella panivat minut taistelemaan! Tajuan miksi – koska tilanteeni oli epäselvä vanhempieni avioeron takia. Mitäpä isoäitini olisi voinut minulle antaa eläkkeestään? Isälläni oli palkkatuloja ja siksi en täyttänyt kelpoisuuskriteerejä. Ja koska isä oli huoltajani, ei isoäitini... Mutta tiedätkös minkä stipendin sain? (hän kysyy ylpeänä) Sain ansioituneen opiskelijan stipendit 11. ja 12. luokka-asteella."
(Haastattelu 1, Romania)

"Koska hän käy lukiota, kävin koululla vain ker-ran, silloin kun pyysin hänelle opiskelijatodistusta, koska sihteeri valehteli lähettäneensä apurahaa varten tarvittavat asiakirjat, vaikka hän ei ollut tehnyt sitä. Ja minä menin sinne hakemaan opiskelijatodistusta. Ja se nainen sai minut raivostumaan, kun hän kysyi minulta: 'Rahaako sinä haluat?'. Silloin minä sanoin hänelle: 'Varopa kieltäsi nainen, koska se on hänen oikeutensa! Käykö hän lukiota? Kyllä. Onko hän läsnä oleva? Kyllä. Onko hän 12. luokka-asteella? Kyllä. Joten kuinka kehtaat loukata minua kysymällä, haluanko minä rahaa? Tulinko minä muka pyrkimään osille sinun palkastasi?'"
(Haastattelu 9, Romania)

"Muistan saaneeni vaatteita, ruokaa. Ennen ei ollut stipendejä, me saimme vain humanitaarista apua. Kyllä, muistan iloinneeni joistain

saamistani kauniista villapuseroista. Muistan, että ihastuin niihin villapuseroihin, jotka sain... Ja muistan, että isäni kävi hakemassa kunnan maksusitoumuksella ruokaa ja vaatteita.” (Haastattelu 14, Romania)

”Kuljetin aina mukanani oikeuden päätöstä siitä, että minut oli määrätty isäni huollettavaksi – isä kun ei koskaan ollut paikalla allekirjoittamassa papereita [toim. isä työskenteli ulkomail-la]. Ja sitten oli sellaisia aikoja, jolloin en saanut stipendiä. Kun hän oli kotona, raahasin hänet heti maistraattiin allekirjoittamaan paperit niin, että voisin saada stipendin.” (Haastattelu 20, Romania)

Koulu turvattomana paikkana

Lähes puolet vastaajista kuvaili koulun turvattomaksi paikaksi. Syrjinnän lisäksi he kohtasivat häirintää ja väkivaltaa, jota harjoittivat sekä opettajat, luokkatoverit että muut koulun oppilaat. Etninen syrjintä yhdistettynä sosioekonomiseen taustaan (mukaan lukien asuinalueet, joilla asui lähinnä romaneja tai maahanmuuttajien leirit) lisäsi häirinnän ja kiusaamisen määrää ja vakavuutta. Romaninaisten valituissa kertomuksissa kokemuksiin yhdistyvät lisäksi rasismi ja alempaan yhteiskuntaluokkaan kohdistuvat ennakkoluulot.

Romaninaiset muistavat luokkatovereiden ja muiden oppilaiden harjoittaman rasismien paljon paremmin kuin opettajien taholta tulleen rasismien, mutta itse asiassa juuri opettajien rassistinen käytös johtaa siihen, että myös luokkatoverit ja muut oppilaat alkavat käyttäytyä rassistisesti. Pääosa niistä romaninaisista, jotka muistivat opettajiensa olleen rassistisia, muistivat myös luokkatovereiden ja muiden oppilaiden kiusanneen heitä.

”Muistan opettajan, joka laittoi meidät romanilapset riisumaan kengät ja sukat, jotta hän saattoi tarkistaa ovatko jalkamme puhtaat... Joskus opettaja pieksi meidät – romanilapset – läimäyttämällä. ...Minua on kiusattu koulussa monet kerrat. Kun esimerkiksi menin vessaan ja seisoin jonossa, toiset lapset etuillivat, koska ’mustalainen voi odottaa’ tai kuten jo aiemmin kerroinkin, he mulkoilivat minua ja naureskelsivat minulle.” (Haastattelu 2, Italia)

”Minua kiusattiin, toiset lapset jopa löivät minua. Suunnittelin koulun kesken jättämistä, mutta perheeni ansiosta en tehnyt sitä. Kotona minulle korostettiin aina, että opiskelu on todella tärkeää. Koulussa minua sanottiin ’mustalaiseksi’ ja minua revittiin hiuksista. Eräänä päivänä minua lyötiin ja hakattiin niin, että menin kotiin verta vuotaen.” (Haastattelu 15, Italia)

”Jos menin poikien vessaan, he kysyivät mitä minä siellä teen. Jos menin tyttöjen vessaan, siellä oli sama juttu. Mihin helvettiin minun sitten olisi pitänyt mennä? Ja liikuntatunneilla koin suuria hankaluuksia, koska opettaja oli tunnettu naistenvihaaja ja hän halusi minun pelaavan jalkapalloa niin kuin Hagi, mutta eihän minulla ollut mitään tajua jalkapallosta.” (Haastattelu 2, Romania)

”...lukuvuoden lopussa tämä äiti kysyi minulta, ’onko tyttärenne kertonut, että rehtori löi häntä?’ Hän oli lyönyt tytärtäni suulle. Hän oli halkaissut tytön huulen niin, että veri valui. (...) Ja minun tyttäreni ei halunnut kertoa minulle, koska häntä pelotti. Hän sanoi ’Äiti, luulin olevani syypää’. Kotona kysyin mitä koulussa oli tapahtunut ja hän sanoi, ’katsos äiti, kun luokassa oli poika, joka kiusasi minua, hän nimitteli minua, haukkui minua varikseksi.’ Minä kysyin, ’Okei, jos hän solvasi sinua niin mikset kertonut rehtorille?’. Minä kerroinkin, äiti, mutta hänkin kiusasi minua, hän löi minua ja halkaisi huuleni.” (Haastattelu 13, Romania)

”Monet kerrat minulla oli ongelmia romanialaisten poikien ja tyttöjen kanssa. He kohtelivat minua pahasti, ’Sinä olet mustalainen! Mitä siitä, jos opettajat kehuvat sinua? Me tiedämme kyllä, että olet mustalainen!’ Muistan kerran talvella, kun melkein menetin näköni yhden romanialaisen tytön takia, jonka äiti oli sairaanhoitaja. Hän oli kateellinen, koska menestyin koulussa. Hänellä oli sellainen väärä käsitys, että opettajat antoivat minulle arvosanoja, joita en ansainnut ja että en ollut teräväpäinen. Niinpä hän laittoi kivenlohkareen lumipallon sisään ja löi minua silmään. Hän teki sen siitä huolimatta, että olin hyvä koulussa. Hän ei ollut saanut onnentoivouksia ja rohkaisua opettajilta.” (Haastattelu 15, Romania)

”Yläasteella muistan tunteneeni itseni erilaiseksi kuin muut eli joskus 10–15-vuotiaana. Minua kiusattiin koulussa aamusta iltaan, joka ainoa päivä viiden vuoden ajan, joten olin todellakin tietoinen erilaisuudestani, toiset lapset opetivat sen minulle. En saanut mitään apua siinä tilanteessa; lasten annettiin jatkaa kiusaamista ja ärsyttämistä. Kotona kysyin, mitä se oikein tarkoittaa. Kun minua sanotaan koulussa ’mustalaiseksi’ – se oli sellaista aikaa, ettei romanisanaa vielä käytetty Suomessa, vaan ainoa sana oli mustalainen – ja sitten perheeni yritti selittää minulle – mutta siihen mennessä olin jo ymmärtänyt, että olin jotenkin vääränlainen, muiden lasten mielestä minussa oli jotain vikaa.” (Haastattelu 1, Suomi)

Kuten jo aiemmin todettiin, koulupäivät ja aivan erityisesti kaikkein ensimmäiset koulupäivät ovat niitä hetkiä, jolloin romanitytöt huomasivat, että romani-identiteetissä on jotain ”vääriä”. Tunne siitä, että oli jollain kielteisellä tavalla erilainen, tuli esille piilotettuina eleinä ja

pieninä kommentteina, mutta myös opettajan suosituksina siitä, kuinka tulisi muuttua ja käyttäytyä. Kokemuksille oli yhteistä se, että kouluissa romanitytöt havaitsivat, että romaniyhteisöön kuulumisen ei ollut turvallista.

"... kävi niin, että kolme tyttöä minun luokaltani pysäytti minut ja kysyi: 'mutta sinun sukunimesi... et kai sinä vain ole mustalainen?' Silloin minä sanoin, että 'kyllä, minä olen mustalainen'. Päätin, että en enää piilottele romani-identiteettiäni. Koululaiset eivät minua juuri sietäneet. Minua pidettiin 'luuserina'."
(Haastattelu 9, Italia)

"Tulin tietoisesti romaniudestani vasta kun jäitin yhteisöni mennäkseni lukioon. Vannon! Ymmärsin sen vasta silloin, kun johtajatar tuli sanomaan minulle, että minulla on tietynlainen aksentti ja siitä on päästävää eroon. ... Sen välikohtauksen jälkeen en ole puhunut romanikieltä. Minulla ei ole sen jälkeen ollut aksenttia, koska en ole puhunut romanikieltä kenenkään kanssa neljään vuoteen. Puhun romanikieltä ainoastaan silloin kun menen käymään kotona, ja sitten kun isoäitini ei enää tunnistanut aksenttiani, hän alkoi puhua minulle romaniaa. Ja nyt minä puhun hänelle romanikieltä ja hän vastaa minulle romaniaksi."
(Haastattelu 1, Romania)

"Koulussa jotkut lapset solvasivat ystävättäriäni. Puolustin heitä. Hekin olivat romaneja, mutta he olivat vielä erilaisempia ja minä tappelin romanialaisten kanssa heidän puolestaan. Ja romanialaisilla oli tapana sanoa: 'Miksi ihmeessä sekaannut tähän? Ethän sinä ole mustalainen!' 'Mutta mistäs te tiedätte, etten minäkin ole mustalainen?' Minä uskalsin vastustaa heitä ja puhuin heidän kanssaan tasa-arvoisessa asetelmassa, koska me olimme siistimpiä."
(Haastattelu 17, Romania)

"En muista mitään erityistä tilannetta, jolloin tajusin romani-identiteettiäni, mutta luulen, että ajatus 'iski minuun' teini-ikäisenä koulussa. Ja juuri siihen aikaan aloin pukeutua kevytversioon romanipuvusta – nykyään käytän perinteistä pukua – ja ilmennän muutenkin romani-identiteettiäni. Epäilemättä identiteettiäni vahvistui, kun elin valtaväestön keskellä. Silloin huomasin, etten ollut niin kuin kaikki muut."
(Haastattelu 18, Suomi)

Kun romaniniaisilta kysyttiin heidän lastensa koulunkäynnin merkityksestä, he painottivat, että rasismia esiintyy kouluissa edelleen ja että lapsia kohdellaan epäkunnioittavasti niin kuin heillä ei olisi merkitystä yhteiskunnassa.

"Uskon, että lapset ovat turvassa koulussa. Opettajien ei tietenkään tarvitsisi lyödä heitä, mutta jos he lyövät, niin ei se ole niin vakavaa, ettenkö silti lähettäisi lapsia kouluun. On kui-

tenkin tärkeää kieltää opettajia lyömästä heitä."
(Haastattelu 1, Italia)

"Uskon, että koulu on turvallinen paikka ja romanien pitäisi käydä koulua. Vaikka siellä joutuisi kiusatuksi, koulunkäynti on silti tärkeää."
(Haastattelu 20, Italia)

Vastaajat kehittivät jopa selviytymiskeinoja sietääkseen rasismia ja syrjintää ja ajattelivat, että syrjinnän kohtaaminen tekee ihmisestä vahvemman. Jotkut romaninaiset, jotka muistavat kohdanneensa syrjintää ja rasismia ajattelivat, että se oli kuitenkin sivuseikka verrattuna mahdollisuuteen saada koulutus ja todistus.

"Luulenpa, että koulussa esiintyy rasismia, mutta jos joutuu rasismin uhriksi, se vain tekee vahemmaksi. Ei siinä paljon voi tehdä, voihan sitä suuttua opettajille, mutta lasten täytyy mennä kouluun siitä huolimatta."
(Haastattelu 6, Italia)

"Voin sanoa, että koulu ei ole turvallinen paikka romanilapsille, koska he kohtaavat paljon rasismia ja kiusaamista...joissain koulussa oli jopa tapana suihkuttaa romanilapset aamulla, kun he tulivat kouluun."
(Haastattelu 13, Italia)

"... siellä oli luokkatovereita, jotka kohottivat itseluottamustani. Kun he sanoivat minua mustalaiseksi, kunnianhimoni vain kasvoi entisestään, koska halusin näyttää heille, että vaikka olen mustalainen, pystyn oppimaan ja saamaan hyviä arvosanoja."
(Haastattelu 15, Italia)

Koska Italiassa on hyvä koulukuljetuspalvelu, koulumatka ei vaikuta tyttöjen turvallisuuteen, mutta Romaniassa julkisen koulukuljetuksen puute altistaa tytöt koulumatkalla häirinnälle ja turvattomuudelle sekä romaniyhteisössä että sen ulkopuolella.

"...minulle kävi niin, mutta ei koulussa. Yksi poika yhteisöstäni ahdisteli minua. Hän oli perinteinen romani, joka kuului spoitoriryhmään. Hän piti minusta. Mitä arvellette, että hänellä oli tapana tehdä? Aamuisin, kun menin kouluun, hän tuli perässäni yhtä matkaa kouluun. Hän käveli perässäni sanomatta sanaakaan. Hän odotti minua joko koulun pihalla tai ulkopuolella. Kun palasin kotiin, hän tuli taas jäljessäni. Yhdessä vaiheessa hän yritti kiinnittää huomioni, ottaa kädestä, pidellä minua, seurata minua, sanoa, että hän pitää minusta ja että hän haluaa olla poikaystäväni. Olin kahdeksannella luokalla. ... Vähän ajan päästä kerroin siitä äidilleni: 'katso, tämä poika saattaa minut kouluun ja takaisin koulusta'. Ja äitini tuli ulos luudan kanssa ja jättäsi häntä koko matkan."
(Haastattelu 3, Romania)

Koulu turvapaikkana

Vaikka romaninaiset vain muutamissa tapauksissa kuvailivat koulua turvalliseksi paikaksi, nämä myönteiset muistot itse asiassa alleviivaavat, miten tärkeä on kohentaa opettajien tietoisuutta romaneista ja romanien moninaisuudesta, historiasta, kulttuurista ja perinteistä. Romaninaiset korostivat, että on erityisen tärkeää suhtautua asianmukaisella kunnioituksella ja vakavuudella romanien kokemaan historialliseen traumaan.

"Kun opettajani saivat selville, että olen romani, kerroin sen heille itse, suhteemme muuttuikin entistä kauniimmaksi. Kerroin heille olevani romani silloin, kun matkustimme tutustumiskäynnille Birkenauhun. Halusin ehdottomasti mennä ja he ottivat minut mukaan. Tullessani keskitysleirille, tunsin palan kurkussani ja aloin vapista. (...) Kun opettajat näkivät minun itkevän kovaan ääneen, sydäntä särkevästi, he tulivat luokseni ja kerroin heille: 'Minäkin olen romani'. Muistan, että hekin alkoivat itkeä. Me itkimme kaikki." (Haastattelu 9, Italia)

"Ihan niin kuin minullekin oli käynyt, myös poikani sai 'mustalainen' -sanan merkityksen tietoonsa ala-asteella. ... (...) Hän kertoi, että opettaja oli vastannut, ettei se ole paha sana. Mutta poikani oli eri mieltä. Kun näin hänen kirjoittaneen vihkoon sanan 'mustalainen', puhkesin kyyneliin: en tiennyt pitäisikö itkeä vai suuttua. Se oli turhauttavaa; onko mahdollista, että asiat eivät ikinä muutu? Seuraavana päivänä menin kouluun ja opettaja tuli heti luokseni ja sanoi: 'Anteeksi, en tiennyt, että te olette romaneja'. Hän pyysi anteeksi ja sai minut vakuutettua siitä, ettei kyse ollut pahantahtoisesta käytöksestä, vaan ainoastaan tiedon puutteesta." (Haastattelu 11, Italia)

"Ajattelen, että koulua on käytävä. Ainakin lukioon asti on käytävä koulua. Koulu on kyllä hyvä ympäristö. Tietysti se riippuu opettajista, mutta luulen, että jos opettajat uskovat oppilaaseen ja seuraavat häntä, oppilas jatkaa koulun käymistä, vaikka koulukaverit olisivat paskamaisia: niin minulle kävi." (Haastattelu 9, Italia)

Rasismi ja koulupudokkuus

Koulupudokkuuden syyt ovat moninaiset ja niitä on tutkittu laajasti alan tutkimuksissa. Haastatteluissa koulupudokkuuden syiksi nousivat odotetusti esille köyhyys ja saadun koulutuksen huono laatu, sekä perheeltä saadun tuen puute ja avioerot.

Koulussa rasismi ilmenee erilaistavana kohteluna, mutta myös epäreiluna ja epämiellyttävänä vaatimuksena joutua jatkuvasti todistamaan

olevansa jotain muuta kuin se yhteisö, johon kuuluu.

"Mitä sitten, jos olenkin mustalainen? Halusin näyttää heille, ettei mustalainen ole koskaan typerä, että kyllä mustalainenkin pystyy opiskelamaan. Kun teknologiakurssin opettaja avasi opintosuoritusotteeni, hän huomasi, että minulla oli vain hyviä arvosanoja ja kun hän katsoi minuun, hän tajusi, että olen mustalainen, ja hän sanoi, 'Tulepas liitutaululle niin nähdään, osaatko yhtä hyvin kuin opintosuoritusotteesi osoittaa', ja kun hän huomasi, että pärjäsin hienosti, hän oli todella yllättynyt." (Haastattelu 13, Romania)

"Matematiikan opettajani lannisti minut ala-asteella, koska en tykännyt matikasta pätkän vertaa (...) Ja minä sanoin, 'En pidä siitä, minulle riittää, että pääsen läpi, olen ihan ok, se on varma'. Ja sitten hän sanoi, 'Sinä, siellä teidän yhteisössänne, sinä menet kuitenkin naimisiin 8. luokan jälkeen, et sinä tarvitse lukiota, et tarvitse mitään' ja minä sanoin, 'Saatpa nähdä, että minä en mene naimisiin, minulla ei ole sellaisia suunnitelmia, ainakaan nyt' ja hän sanoi, 'kaikki tytöt teidän yhteisössänne menevät naimisiin.'" (Haastattelu 10, Romania)

Rasismi voi johtaa koulupudokkuuteen silloin kun se esiintyy yhdessä luottamuksen puutteen, lannistamisen tai jopa häirinnän ja väkivallan kanssa, kuten naiset kertomuksissaan osoittavat. Yleensä naiset eivät pysty osoittamaan mitään tiettyä yhtä tapahtumaa, vaan kyse on lannistavasta tapahtumaketjusta. Sen takia koulupudokkuudelle ei voida osoittaa vain yhtä syytä, vaan se on seurausta useista eri tapahtumista, kokemuksista ja olosuhteista.

"Totta tosiaan, se seikka, ettei minulla ollut hyvä olla [toim. tuntunut hyvältä] koulussa, johti siihen, etten enää halunnut mennä sinne, sehän on normaalia. Itse asiassa, vaikka pidin opiskelemisesta, lopetin opinnot juuri sen takia, että en pitänyt koulunkäynnistä." (Haastattelu 5, Italia)

"Sellainenkin ilmiö on olemassa, että joitain romanilapsia kiusataan niin paljon, että he eivät enää halua käydä koulua... he ovat väsyneitä ja syy on tämä: 'He eivät halua minua kouluun, en siis mene kouluun'. Ja kouluillehan se sopii oikein hyvin. Jos siellä ei ole romaneja, niin on taas yksi ongelma vähemmän." (Haastattelu 13, Italia)

"Niin kuin jo kerroin, lopetin koulunkäynnin, mutta en siksi, että ne sanoivat minua 'mustalaiseksi', vaan siksi, että aloin tehdä kotitöitä." (Haastattelu 9, Romania)

"Minulle jäi huonot muistot, koska tunsin itseni syrjäytyneeksi. Minulla ei ollut voimia jatkaa

eteenpäin. Sanoin itselleni, että vaikka opiskelisin kuinka ahkerasti, minua pilkattaisiin ja minut leimattaisiin jatkuvasti mustalaiseksi, joten miksi jatkaisin koulunkäyntiä romanialaisten kanssa? On parempi pitää vain huoli omista asioistaan ja sillä sipuli. Naiset päätyvät joka tapauksessa kotiäideiksi. Niin minä silloin ajattelin. Nyt harmittaa, etten ollut optimistinen. Olen pahoillani siitä, etten ollut taistelija.” (Haastattelu 15, Romania)

”Enpä tiedä, ehkä kyse oli siitä, että... nyt kun olen vanhempi, ymmärrän, että jotkut lapset alkavat vihaamaan koulua ja opettajia, koska... Katsokaa mitä tapahtui kälyni lapselle, poika inhoaa koulua tosi paljon, koska ne kutsuvat häntä siellä mus-

[toim. kotoutumiskoulutuksessa] me opimme laskemaan, opimme värit, viikonpäivät maanantaista sunnuntaihin, opimme sanomaan 'maanantai, sunnuntai' [luettelee suomeksi, suom. huom.] ja niin edelleen, opimme suomen kieltä ja niin edelleen. Se on kurssi ulkomaalaisille. Tämä koulu on lukutaidottomille ulkomaalaisille, jotka eivät osaa kieltä. Olen käynyt siellä kuukauden ajan. Tänä on kuukausi siitä, kun aloitin. Tuntuu ihmeelliseltä. Tunnen itseni uudistuneeksi. Olen onnellinen.” (Haastattelu 7, Suomi)

Koululaisen äitinä ja isoäitinä

”Ajattelen, että koulua on käytävä. Ainakin lukioon asti on käytävä koulua. Koulu on kyllä hyvä ympäristö. Tietysti se riippuu opettajista, mutta luulen, että jos opettajat uskovat oppilaaseen ja seuraavat häntä, oppilas jatkaa koulun käymistä, vaikka koulukaverit olisivat paskamaisia: niin minulle kävi.”

talaiseksi ja pilailevat hänen kustannuksellaan. Uskon, että tämä oli juuri se syy, miksi minäkään en pitänyt siitä.” (Haastattelu 19, Romania)

Kesken jääneiden opintojen loppuun saattaminen

Jotkut haastatelluista naisista ilmaisivat halunsa palata takaisin kouluun. Esimerkiksi Romaniassa on ”Toinen mahdollisuus” -ohjelma, johon koulunsa kesken jättäneillä aikuisilla on mahdollisuus kirjautua ja suorittaa peruskoulu loppuun tai hankkia jopa tutkinto. Kurssien aikataulut eivät kuitenkaan juuri tue romaninaisten toivetta opintojen loppuun saattamisesta.

”Lopetin koulunkäynnin kahdeksanteen luokkaan, koska vanhempieni mielestä se riitti. Heille oli tärkeää, että pääsen läpi loppukokeesta. Jos vain läpäisisin kokeen, se riittäisi. Mentyäni naimisiin ilmoittaudivin avoimen koulun tunneille, eivätkä he [vanhemmat] vastustaneet sitä. (...) En halunnut lopettaa koulua vain kahdeksanteen luokkaan. Ja isänikin oli sitä mieltä. Hänen mielestään oli turvallisempaa, etten käynyt koulussa joka päivä ja vietin koulussa vähemmän aikaa.” (Haastattelu 3, Romania)

Suomessa asuvat maahanmuuttajaromanit, jotka suunnittelevat suomalaista koulutusta, ovat hyvin erilaisessa tilanteessa. Myös sellaiset romaninaiset, joilla ei ole aiempaa koulutusta, osallistuvat kotoutumiskoulutukseen tai suomen kielen kursseille.

Naiset kertovat, että romaniyhteisössä koulutuksen merkitys on muuttunut sukupolvien myötä ja muutosta on tukenut romaninaisten alati nouseva koulutustaso. Romaninaiset patistavat lapsiaan seuraamaan opetusta ja osoittavat heille koulutuksen merkityksen töitä haettaessa. Vastuu lasten opiskelusta on naisilla ja yhdessä opettajien kanssa he tukevat ja rohkaisevat lapsia opiskelemaan pidemmälle.

Koulutuksen merkitystä romanintytöille korostaa myös ymmärrys siitä, että ilman koulutusta tarjolla on ainoastaan epävirallisia töitä tai päivätöitä, eikä niistä saatavilla tuloilla pysty elättämään perhettä. Toinen naisten mainitsema tärkeä tekijä liittyy rasmin aiheuttamiin traumakokemuksiin koulussa ja koko elämän ajan. Näin onkin muodostunut yhteinen käsitys siitä, että opetukseen osallistuminen vahvistaa lapsia torjumaan valtaväestön rasistisia asenteita ja nostaa perheen yhteiskunnallista asemaa.

”Kyllä, olisin pitänyt siitä [toim. koulunkäynnistä]. Tietysti se on minulle vaikeaa. Otan tämän paperin käteeni, enkä tiedä mitä siinä sanotaan. Ja jos saan kirjeen, minun pitää mennä jonkun luokse, ja ehkä tulen huijatuksi. (...). Miten minä voisin tietää mitä paperiin on kirjoitettu? Minä vain allekirjoitan. Sellaista on sattunut, ja minä kadun, kadun todellakin sitä, etten käynyt koulua. Olen ylpeä työstäni, koska hän käy koulua. Tiedättehän, minäkin olen sanonut hänelle 'Älä mene! ja sitten myöhemmin 'Mene kouluun'.” (Haastattelu 8, Romania)

”Isäni ja äitini sanoivat meille aina, että koulu

on tärkeä. He halusivat meidän saavan hyvät työpaikat. Romaninaiset pystyvät kyllä olemaan sekä kotiäitejä että työntekijöitä.” (Haastattelu 3, Italia,)

”Se on toisenlainen mentaliteetti. Ennen, jos joku solvasi ja haukkui mustalaiseksi, romani nainen meni kotiin itkemään ja kieltäytyi menemästä ulos tai edes kadulle. Nyt näen asioiden olevan toisin – jos he jatkavat koulunkäyntiä, se tarkoittaa, että heillä on erilainen mentaliteetti, erilainen ajattelutapa. Annan esimerkin: ennemmin tai myöhemmin tyttö menee naimisiin, eikä hän enää kärsi ja tule nöyryytetyksi niin kuin mustalaisnaiset ennen.” (Haastattelu 9, Romania)

”Opettajaparit yrittävät puhua minulle: ‘Hei, olet suorittanut 10. luokan. Miksi et laita lapsiasi kouluun?’ Minä saan syyt päälleni. Eivätkä he usko, miten huonoja kokemuksia ja äidinsurua kannan, kun olen tajunnut, etteivät lapseni halua käydä koulua.” (Haastattelu 15, Romania)

Romaninaisten emansipatoriset arvot ja koulutuksen merkitys elävät rinnakkain perinteisempien arvojen kanssa, ja siksi keskiöön nousee naisten rooli vaimoina ja kotiäiteinä.

Romaninaiset opettavat yhä useammin lapsensa tuomitsemaan syrjinnän, puhumaan siitä ja taistelemaan sitä vastaan, eivätkä anna sen vaikuttaa heidän elämäänsä, ja tämä koskee myös koulutuksessa esiintyvää syrjintää. Haastateltujen romaninaisten mukaan koulutus ei ole muuttunut kovinkaan paljoa heidän omien kouluvuosiensa jälkeen, mutta he jaksavat silti toivoa paremman ja vähemmän rasistisen koulutuksen puolesta.

”Ehkä pari opettajaa oli pahoja ja muutama lapsi, mutta ne ovat tavallisia asioita, sellaista sattuu. Kun lapseni joskus kertoivat minulle, että opettaja tai jotkut lapset olivat olleet ilkeitä, käskin heidän suuttua ja puolustaa itseään ja kerroin, että heidän täytyy sietää näitä typeryyksiä, koska maailma on niistä tehty. Mutta he joutuivat kärsimään vain vähän syrjintää, eivät kovin paljoa.” (Haastattelu 6, Italia)

”En usko, että asiat ovat juurikaan muuttuneet, luulen, että aina tulee olemaan hyviä ihmisiä ja pahoja ihmisiä niin koulussa kuin kaikissa muissakin paikoissa. Minä olin onnekas poikani koulun suhteen, kaikilla luokilla opettajat kohtelivat häntä hyvin. He tiesivät, että hän oli mustalainen, mutta siitä huolimatta he kohtelivat häntä hyvin, eivätkä olleet rasisteja.” (Haastattelu 17, Italia)

”Olen aina laittanut lapseni kouluun; koulu on hieno, vaikka jotkut opettajat voivatkin olla pa-

hoja. Jotkut lapseni saivat opettajilta selkäänsä, kun he olivat pieniä. Menin silloin puhumaan heidän kanssaan ja opettajat kertoivat, että lapseni olivat liian hävyttömiä. Silloin suutuin. Käskin opettajia lopettamaan lyömisen siihen paikkaan. Mutta siitä huolimatta lähetin lapseni aina kouluun.” (Haastattelu 1, Italia)

”(..) Koulussa on yksi opettaja 30 lasta kohden. (..) Joten hän keskittyy viiteen ja loput lapset ovat vain ilmaa. Lastentarhassa pojallani oli paljon osaamisvajeita. Ja kyllä vain, tunnistin poikani kohdalla erilaisuuden ja syrjinnän. Häntä syrjitään, koska hänellä on tumma iho. Opettaja ei kiinnitä häneen riittävästi huomiota. Sellainen on järjestelmä – opettaja keskittyy korkeintaan viiteen lapseen.” (Haastattelu 3, Romania)

”Lastentarhassa opettaja tukisti poikaani. Luulen, että se tapahtui yläasteella. Pojalla oli vähän pidemmät hiukset ja hän oli vähän tuhma, ja opettaja yritti piilottaa lapselta oman aggressiivisen käytöksensä ja sanoi ‘Pidän sinun tukastasi’ ja samalla hän tukisti tätä rajusti. (..). Kerran, kahdesti, kolmesti, kunnes lopulta lapsi tuli kotiin ja uskaltautui kertomaan minulle, ‘Äiti, opettaja sanoo tykkävänsä tukastani ja hän tekee minulle näin.’ (Haastattelu 3, Romania)

Maahanmuuttajaromanit, joiden lapset käyvät koulua Suomessa, ovat tyytyväisiä sekä lastensa saaman opetuksen laatuun että vuorovaikutukseen opettajien kanssa. Lisäksi he kertovat, etteivät ainakaan tähän asti ole kohdanneet suomalaisissa kouluissa rasismia.

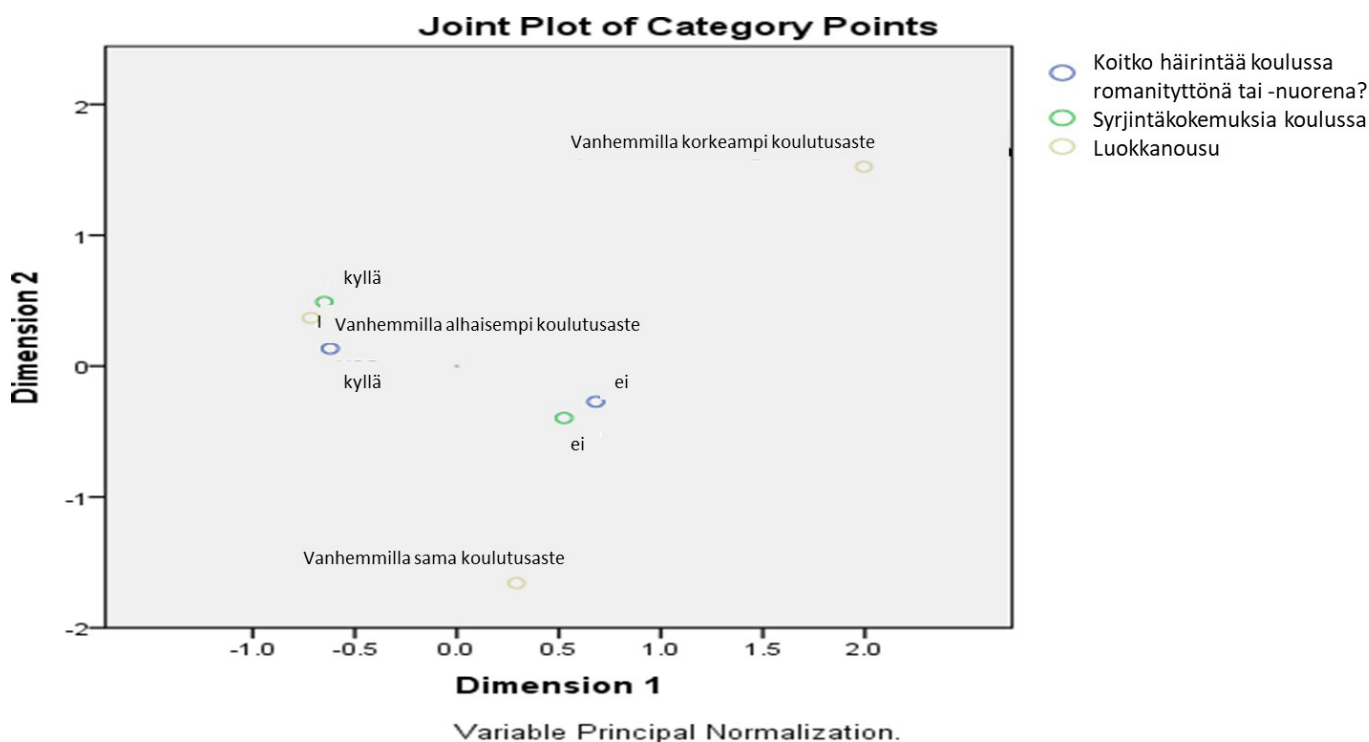
”...tytär matkusti Romaniaan, mutta hän ei oikein oppinut lukemaan, hän osasi vain vähän ... täällä hän oppi paremmin kuin Romaniassa. Täällä hän oppi lukemaan. Ja poika, hän ei ole vielä edes lastentarhassa ja hänkin osaa jo lukea.” (Haastattelu 15, Suomi)

”He ovat huippuopettajia ja todella kultaisia, kun käyn tapaamisissa heitä. Tuntuu, etten ole edes Suomessa. Ihan kuin olisin jossain muualla. Sanat ja tapa puhua ovat niin ihanat, että niinä hetkinä en voi uskoa, kuinka erilaista kaikki voikaan olla.” (Haastattelu 11, Suomi)

Syrjinnän muodot koulutuksessa

Haastateltujen naisten omasta koulunkäynnistä oli jo aikaa, ja osa oli opiskellut eri maassa, jossa haastattelu tehtiin, joten ei ollut mahdollista arvioida suoraan heidän saamansa koulutuksen suhdetta heidän lapsuuden perheensä sosioekonomiseen taustaan.

Kuva 5. Korrespondenssianalyysi syrjintä- ja häirintätapausten ja perheiden sosioekonomisen taustan välillä.

Lapsuuden perheen sosioekonomisen aseman ja koulussa koetun syrjinnän ja häirinnän välistä korrelaatiota pyrittiin todentamaan mittarilla, joka kuvaa liikkumista yhteiskunnan hierarkiassa (vertailemalla vastaajien koulutustasoa heidän vanhempiensa korkeimpaan koulutustasoon). Mittari vertaa kahta koulutustasoa perustuen haastattelussa saatuihin tietoihin ja käy ilmi, että vanhemmat olivat harvemmin suorittaneet edes perus- tai toisen asteen koulutusta.

Kuten alla oleva kuva osoittaa, syrjintä- ja häirintätapausten ja perheiden sosioekonomisen taustan välillä on vahva yhteys. Kuten jo aiemmin todettiin, naiset itse nimesivät opettajien kielteisen käytöksen syrjinnäksi, kun samanikäisten (luokkatovereiden tai muiden oppilaiden) käytöstä puolestaan kuvattiin häirinnäksi. Syrjintää harjoitettiin siis opettajan auktoriteetilla, mutta myös oppilaat osallistuivat häirintään. Sekä syrjintää että häirintää esiintyi todennäköisemmin silloin kun romanioppilaan vanhemmilla oli alhainen koulutustaso. Alhaista koulutustasoa käytettiin alhaisen sosioekonomisen taustan korvikemuuttujana.

Johtopäätökset

Tässä luvussa on kuunneltu romaninaisten ajatuksia kouluun pääsystä, kohtelusta koulussa, osallisuudesta, turvallisuudesta ja tukijärjestelmistä. Kuten yllä on käynyt ilmi, koulu oli monille ensimmäisen tilaisuus olla vuorovaikutuksessa gadjemaaailman kanssa ja siksi monilla oli siitä elävät muistot. Ylivoimaisesti eniten näitä

ensikohtaamisia leimasivat opettajien ja luokkatovereiden kielteiset asenteet. Koulunkäynnin muistelu tarkoitti sitä, että mieleen palautui syrjintä ja oivallus siitä, että romaneihin suhtauduttiin kielteisesti tai heitä pidettiin erilaisina. Suurimmalle osalle romanityttöistä koulu ei ollut turvallinen paikka, koska juuri siellä he huomasivat, että oli huono asia olla romani. Ihonväri osoittautui merkitykselliseksi monille naisille, jotka eivät käy valkoisista, sillä heitä häirittiin ja kiusattiin heti ensimmäisestä koulupäivästä alkaen. Koulussa etninen syrjintä yhdistyi maahanmuuttajataustaan, sukupuoleen, yhteiskunnalliseen asemaan (mukaan luettuna asuinalue: romaniyhteisö tai maahanmuuttajien leiri) ja seksuaaliseen suuntautumiseen.

Opettajilla on tärkeä rooli ja monet vastaajista muistelevat heidän toistaneen romaneihin liitettyjä etnisiä stereotyyppioita: romanit eivät ole hyviä vanhempia, romanit eivät pidä koulusta, he ovat likaisia, varastavat jne. Luokkatoverit alkavat toistaa opettajan antamaa käyttäytymismallia. Esiin nousi joitain tapauksia, joissa romanien historiaa ja kulttuuria ei kunnioitettu tai romanioppilaat suljettiin ryhmän ulkopuolelle, ja vain hyvin harvoin vastaajat kertoivat, että opettaja olisi rankaissut luokkatovereita syrjivistä asenteista tai kiusaamisesta. Nämä kokemukset vähentävät kiinnostusta koulutukseen, eivätkä naiset yleensä osoita syypääksi vain yhtä tiettyä hetkeä. Koulupudokkuus on pidemminkin ymmärrettävä pitkään jatkuneena tapahtumaketjuna, jonka myötä koulujärjestelmä lanistaa romanioppilaat. Koulupudokkuutta lisää

myös se, että vanhemmat eivät pysty tukemaan lastensa koulunkäyntiä ja tyttäret joutuvat vastaamaan kotitöistä. Romaninaiset ovat kärsineet koko elämänsä pituisesta lannistamisesta, joka on vaikuttanut myös heidän mahdollisuuksiinsa päästä työmarkkinoille, ja he ovat joutuneet tyytymään epävirallisiin töihin. Kun kuvaan lisätään vielä asuinolot (leirissä tai romaniyhteisössä) ja infrastruktuuri (liikenneyhteyksien puute on yleisintä Romaniassa), jatkuva lannistaminen vähentää mahdollisuuksia tehdä myöhempää elämää koskevia valintoja. Siitä huolimatta suurin osa haastatelluista naisista on saanut korkeamman koulutuksen kuin heidän vanhempansa, mikä osoittaa koulutuksellisten esikuvien murtamisen mahdolliseksi.

Kouluihin tarvittaisiin sovittelua asian ratkaisemiseksi, koska kuvatus tyypistä lannistamista ei tunnisteta syrjinnäksi ja se on paljon läpitunkevampaa kuin varsinainen syrjintä. Opettajien tehtävänä on neuvoa oppilaita jatko-opintoihin ja työurille, mutta romanityöille ei tosiasiallisesti anneta ohjausta, minkä lisäksi heidän tulevaisuuden näkymiään arvioidaan stereotyyppisesti. Vain pieni vähemmistö naisista oli saanut koulunkäynnin jatkamiseen taloudellista tukea tai muita koulun myöntämiä etuisuuksia. Syy-

nä tähän olivat tiedon, neuvojen ja tuen puute sekä vanhempien alhainen koulutustaso, hakumenettelyihin liittyvä byrokratia ja rasismi. Toisin sanoen, mitä alhaisempi koulutustaso vanhemmilla oli, sitä vähemmän palveluja oli saatavilla ja sitä suurempi oli todennäköisyys tulla syrjityksi.

Naiset ymmärtävät täysin koulutuksen hankkimisen tarpeellisuuden, mutta kiinnostavasti he eivät ole niinkään halukkaita "integroitumaan" olemassa olevaan järjestelmään kuin voimavaistumaan ja taistelemaan rassistisia asenteita vastaan. Heidän lastensa koulukokemukset muistuttavat heidän omiaan, mutta tällä kertaa he reagoivat, taistelevat ja opettavat lapsiaan suojatumaan ja tuomitsemaan syrjinnän ja kiusaamisen.

Näin ollen koulutusjärjestelmää ei ole muutettu vastaamaan niihin tarpeisiin, joita on syrjäytetyillä ja monien risteävien ominaisuuksiensa takia haavoittuvassa asemassa olevilla. Keskittymällä vain yhteen ominaisuuteen koulujärjestelmä pakottaa salaamaan oman identiteetin ja uskon siihen, että romanit voisivat ylittää heille asetetut rajat.

"Kun opettajani saivat selville, että olen romani, kerroin sen heille itse, suhteemme muuttuikin entistä kauniimmaksi. Kerroin heille olevani romani silloin, kun matkustimme tutustumiskäynnille Birkenauhun. Halusin ehdottomasti mennä ja he ottivat minut mukaan. Tullessani keskitysleirille, tunsin palan kurkussani ja aloin vapista. (..) Kun opettajat näkivät minun itkevän kovaan ääneen, sydäntä särkevästi, he tulivat luokseni ja kerroin heille: 'Minäkin olen romani'. Muistan, että hekin alkoivat itkeä. Me itkimme kaikki."

6. ROMANINAISET TERVEYS- PALVELUISSA

Tutkimuksessa tarkastellut kolmen maan terveydenhuoltojärjestelmät eroavat toisistaan, sillä ne on järjestetty ja rahoitettu eri tavoin ja niiden palvelujen laatutaso on erilainen. Kolmen eri järjestelmän kattavuuden ja toimintamuotojen ymmärtäminen on tärkeää, jotta voidaan tulkita romaninaisten kertomusten eroja Suomessa, Italiassa ja Romaniassa.

Italian terveydenhuoltojärjestelmä on universaali eli kaikille maan kansalaisille ja asukkaille on tarjolla yhdistelmä julkisia ja yksityisiä palveluja. Palvelut ovat ilmaisia tai niistä peritään pieni lisämaksu. Samoin Suomessa terveydenhuoltojärjestelmä on suurelta osin julki-rahoitettu ja tarjottavat palvelut ja hoito ovat pääosin ilmaisia. Palvelut ovat tarjolla kaikille kansalaisille ja vakituisille asukkaille, mutta joissain tutkimuksissa painotetaan, että maahanmuuttajat yleensä hyötyvät terveyspalveluista vähemmän kuin muut (Weiste-Paakkanen ym. 2013). "Paperittomilla" maahantulijoilla on hyvin rajoitettu pääsy terveydenhuoltoon, lähinnä hätätapauksissa tai vapaaehtois pohjalta järjestettyihin palveluihin. (Keskimäki ym. 2014).

Romanian terveydenhuoltojärjestelmä on päinvastoin rahoitettu lähinnä käyttömaksuilla, ja valtionbudjetista tulevilla siirroilla on vähäisempi merkitys. Romaniassakin julkinen terveydenhuolto on tarjolla julkisten sairaaloiden päivystyksessä kaikille kansalaisille ja asukkaille riippumatta heidän maksukyvystään.

Kaikissa kolmessa maassa on tarjolla myös yksityisiä terveyspalveluita ja käyttäjä maksaa palveluista itse joko kokonaan tai osittain tai vakuutusyhtiöiden kautta. Yksityisten terveyspalvelujen merkitys on vielä vähäinen, mutta trendi on kasvava.

Suomessa ja Italiassa terveydenhuollon käytömenot suhteessa bruttokansantuotteeseen ovat suuret, noin 9 prosenttia bruttokansan-

tuotteesta (Suomessa vähän suuremmat) verrattuna Romaniaan, joka itse asiassa on kaikista Euroopan maista viimeisellä tilalla, vain 5 prosentin osuudella. (Eurostat, 2020a). Voidaan siis olettaa, että terveyspalveluiden laatu on Romaniassa merkittävästi alhaisempi kuin muissa maissa.

Eurooppalaisessa Special Eurobarometer 411 -tutkimuksessa (European Commission 2014), 94 % vastaajista ilmoitti olevansa tyytyväinen Suomessa tarjolla oleviin terveydenhuollon palveluihin, ja Italiassa vain 56 % vastaajista. Mutta Romaniassa vain vähemmistö vastaajista, 25 % - Euroopan maiden alhaisin osuus - arvioi maan terveydenhuoltojärjestelmää arvosanalla "hyvä+".

Romaninaisten haastatteluista kävi ilmi, että terveyspalveluiden saatavuuteen ei liittynyt häirintää tai negatiivisia kokemuksia silloin kun kyse oli kansalaisista ja työssä käyvistä henkilöistä (paitsi transnaisten tapauksessa). Syrjinnän muodot olivat kuitenkin ilmiselviä silloin kun ensiapuun pyrki paperiton maahantulija, transsukupuolinen nainen, tai työtön tai epävirallisia töitä tekevä nainen.

Romaninaisten terveysongelmien ja terveyspalveluiden saatavuuden tutkiminen osoittautui melko haastavaksi tehtäväksi. Haastatteluohjeet naisten terveyskysymyksiin suunniteltiin sukupuolinäkökulmasta ja teemoina olivat kokemukset lisääntymisterveydestä, määräaikaistarkastuksista, huollettavien hoidosta, raskaudesta ja synnytyksestä. Joillekin haastatelluista naisista terveyskysymykset olivat kuitenkin tabu.

"Minulla ei ole koskaan ollut mitään ongelmia, mutta yleisesti ottaen terveys on tabuaihe. Kaikkein viimeisimmäksi puhutaan terveysasioista." (Haastattelu 11, Italia)

Romaninaiset iloitsivat raskaudesta ja synnyt-

tämisestä (huolimatta rasistisista olosuhteista, kuten käy myöhemmin ilmi) sekä äitiydestä ja nämä kokemukset tulivat runsain muodoin esiin kaikissa haastatteluissa. Asiakokonaisuus muodostui myös haastattelihoita ja romaninaisia yhdistäväksi tekijäksi ja mahdollisti vilkkaan tiedonvaihdon.

Suurimmassa osassa haastatteluista romaninaiset vähätelivät terveysongelmiaan (vaikka he olivat hyvin heikossa asemassa) ja korostivat niin omaa kuin lastensakin hyvää terveyttä.

Vastaajat itse pitivät naisten terveyttä vähämerkityksellisenä asiana. Heillä oli tapana laittaa perheensä hyvinvointi ja terveys etusijalle, huolehtia muista – puolisoista, vanhemmista, lapsista – eivätkä he useinkaan maininneet itsehoitoa.

”Minun on vaikea huolehtia terveydestäni, koska minulla on niin paljon tekemistä perheeni kanssa, että joudun lykkäämään omia tarpeitani.”
(Haastattelu 16, Italia)

Naisten kokemuksiin terveydenhuoltojärjestelmästä vaikutti suuresti kunkin maan terveydenhuoltojärjestelmän laatu. EU-maiden vertailevissa tutkimuksissa Suomi ja Italia nousivat yleensä niiden maiden joukkoon, jotka pystyvät tarjoamaan suurimmalle osalle kansalaisistaan ja asukkaistaan korkealaatuisia palveluja. Toisaalta Romanian terveydenhuoltojärjestelmä kärsii historiallisesta rahoitusvajeesta, jatkuvista uudistuksista, hajauttamisesta, pätevän työvoiman puutteesta ja matalista palkoista. Se on epäonnistunut tarjoamaan kohtuullista hoitoa kaikille kansalaisilleen ja etenkin haavoittuvassa asemassa olevat jäivät vaille riittävää terveydenhuoltoa. Kerätyt tiedot osoittavat, että rasismi yhdistyy sosioekonomiseen taustaan (jonka korvikemuuttujana on käytetty koulutustasoa) ja muokkaa romaninaisten kokemuksia terveyspalveluiden saatavuudesta.

Terveyspalveluiden saatavuus

Odotetusti suurin osa vastanneista romaninaisia Italiassa ja Suomessa arvioi terveyspalveluiden saatavuuden melko hyväksi. Mutta Romaniassa romaninaisten voi olla hyvinkin vaikea päästä olemassa olevien palveluiden piiriin. Ainakin haastateltujen romaninaisten kertomuksissa Suomen ja Italian terveydenhuoltojärjestelmät onnistuvat mitä suurimmassa määrin vastaamaan yhteiskunnan kaikkein heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten tarpeisiin, kun tilanne Romaniassa sen sijaan on lähes päinvastainen. Valitut sitaatit osoittavat missä määrin terveydenhuoltojärjestelmät onnistuvat vastaamaan niiden romaninaisten tarpeisiin, jotka ovat kunkin yhteiskunnan kaikkein haavoittuvimpia ja huono-osaisimpia jäseniä.

”Terveyspalveluihin on varaa jopa niillä, joilla ei

muuten ole kovin kummoisia taloudellisia mahdollisuuksia.”
(Haastattelu 2, Italia)

”Minulle se on suhteellisen helppoa, koska käyn töissä. Perheelläni on hankalampaa, koska heistä kukaan ei ole töissä ja he tarvitsevat vakuutuksen, ja jos vakuutusta ei ole, joutuu maksamaan itse, ja jos joutuu maksamaan itse, rahat loppuvat, joten vaikeaksi menee.”
(Haastattelu 6, Romania)

”Täällä missä me nukumme [viittaa hätämajoitukseen H:ssa, joka tarjoaa myös lääkäreiden ja sairaanhoitajien vastaanoton paperittomille], lääkärit tulevat tänne ja kirjoittavat minulle noita juttuja [...], ja toisella viikolla menin K:hon [viittaa läheiseen terveyskeskukseen] lääkärinvastaanotolle ja siellä minulle kirjoitettiin resepti ja käskettiin mennä sosiaalitoimistoon, missä minulle kirjoitettiin asiakirjat ja sain lääkkeet, joita minun tulee ottaa.”
(Haastattelu 20, Suomi)

Vaikka terveyspalvelut ovat teoreettisesti kaikkien saatavilla, saattavat jonotusajat joskus lannistaa. Vastaavasti pandemia on vaikuttanut mahdollisuuksiin päästä terveydenhuoltojärjestelmän piiriin, ainakin Romaniassa ja Italiassa.
”En pidä julkisista terveydenhoitopalveluista. Vastaanottoa joutuu odottamaan kuukausikaudella! Onhan se halpaa, mutta odottaa pitää. Pidän aina hyvää huolta itsestäni.”
(Haastattelu 5, Italia)

”Se on kamalaa, koska kukaan ei huomioi meitä. Minun mieheni kanssa päivystykseen ja minun piti itse ostaa Rivanolia ja sidetarpeita, koska heillä ei ollut niitä, viisi-kuusi vuotta sitten tai jotain sellaista. Kun menen [suuren sairaalan nimi B:ssä] siellä on sama juttu. Odotan tuntikausia, enkä se ole vain minä, joka siellä odotan. Nyt kriisin aikaan, meidän olisi pitänyt mennä heinäkuussa, mutta sitä lykättiin syyskuuhun ja syyskuusta se lykättiin marraskuuhun.”
(Haastattelu 19, Romania)

”... sinne kun menee, he kärkevät odottaa, ja kun pääsee sisään, he eivät löydä mitään vikaa täällä meidän sairaalassamme, tarkoitan että he eivät tiedä mikä vaivaa. Joko sieltä lähetetään pois tai sitten pitää istua ja odottaa, odottaa tuntikausia.”
(Haastattelu 8, Romania)

”Esimerkiksi, jos menisin gynekologille, hän kiskisi minun tulla klo 11 ja sitten pääsisin sieltä klo 17 ... Mieheni kannustaa minua menemään lääkäriin, sillä jos se olisi minusta kiinni, niin kävisin ainoastaan rutiinitarkastuksissa, vaikka olenkin raskaana.”
(Haastattelu 4, Romania)

”He antavat meidän odottaa, joskus he puhuvat

meille tönkeästi.”
(Haastattelu 11, Romania)

Silloinkin kun terveydenhoitoa olisi saatavilla, rasismi vaikuttaa romaninaisten elämään ja kokemuksiin. Joissain tapauksissa, joista muuttamat Italiasta, mutta paljon useammat Romaniasta, romaninaisten tai heidän huollettaviensa pääsyä hoitoon leimaavat kokemukset sosiaalisesta eristämisestä ja rasismista.

”Romanit kohtaavat sairaaloissa rasismia. Minä ja perheeni olemme onnistuneet hoitamaan itse itsemme. Romanit käyvät kuitenkin yleensä yksityislääkäreillä juuri sen takia, koska tietävät, että heitä syrjitään sairaaloissa ja julkisessa terveydenhuollossa ...Huomasin sen kun kävin sairaaloissa perinteisesti pukeutuneiden romaninaisten kanssa. Ei siellä mitään erityistä tapahtunut, mutta sen saattoi tuntea. Ei se ole sattumaa, että romaninaiset ovat yleensä yksityislääkäreiden seurannassa, koska he tietävät, että julkisissa palveluissa heitä syrjitään.”

”Minun on vaikea huolehtia terveydestäni, koska minulla on niin paljon tekemistä perheeni kanssa, että joudun lykkäämään omia tarpeitani.”

(Haastattelu 2, Italia)

Terveydenpalveluiden saatavuus on vieläkin hankalampaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluville romaninaisille, koska rasismi yhdistyy homofobiaan ja transfobiaan ja johtaa siihen, ettei potilas voi luottaa saamiensa palveluiden laatuun.

”Henkilökohtaisesti, romaninaisena, en ole koskaan kohdannut terveyspalveluissa syrjintää, koska tietoisena siitä, että niin voisi käydä, vältän aina pukeutumasta perinteisiin hameisiin, kun käytän terveyspalveluita. Olen nähnyt omin silmin, kuinka perinteisiin asuihin pukeutuneita Romanian romaneja syrjitään sairaaloissa törkeästi: jopa terveydenhuoltohenkilöstö karttaa heitä. Mitä tulee sukupuoli-identiteettiini, olen törmännyt syrjintään usein gynekologien vastaanotoilla: lääkärit eivät edes kysy oletko homoseksuaali, vaan ottavat heteroseksuaalisuuden annettuna...”
(Haastattelu 13, Italia)

”Kauheaa, hirveää, sinne ei pääse, eikä varsinkaan, jos on romani ja transihminen. Sillä sekunnilla, kun astuu sisään apteekkiin tai julkiseen laitokseen, voi aistia rasismien leijuvan ilmassa.

Ja sen lisäksi, että olen transnainen, kuten jo sanoinkin, menin sinne sormessani olevan väkivälikon takia ja nainen kysyi minulta, miksi haluan olla nainen, sehän on syntiä Jumalan silmissä...”
(Haastattelu 2, Romania)

Suomessa maahanmuuttajaromaninaiset ilmaisivat tyytyväisyytensä saamiinsa terveyspalveluihin, mutta tätä tyytyväisyyttä tulee verrata niihin traumaattisiin ja nöyryyttäviin kokemuksiin, joita he ovat elämänsä aikana kohdanneet lähtömaissaan Romaniassa ja Bulgariassa. Heitä kohdeltiin siinä mielessä kunnioittavasti, että kukaan ei huutanut, uhkaillut tai häpäissyt heitä. Mutta samanaikaisesti on todettava, että suurin osa haastatelluista maahanmuuttajaromaninaisista käytti vapaaehtoisuudelta järjestettyjä palveluita, joihin yleensä sisältyi myös tulkkauspalvelu. Tarvittaessa naiset lähetettiin edelleen julkiseen terveydenhuoltoon, mutta jotkut naisista epäilevät, mahdettiinko heitä tutkia siellä asianmukaisesti.

”[kokemuksesta isossa sairaalassa] Aika miellyttävää. En tuntenut itseäni loukatuksi, he eivät häpäisseet minua millään tavoin. He kohtelivat minua oikein mukavasti.”
(Haastattelu 1, Suomi)

”Siitä ei ole mitään hyötyä, jos menen isoon sairaalaan K:ssa (...) eivät he anna minulle mitään, vain särkylääkettä (...) Menköt helvettiin ibuprofeineineen. (...) Enpä tiedä. He erottelevat ihmisiä.”
(Haastattelu 5, Suomi)

”...iso sairaala on Kalasatamassa. Ja kun menemme sinne, siellä on erilaista. Joskus sitä löytää hyviä ihmisiä, jotka opastavat. Mutta siellä on paljon niitäkin, jotka eivät halua auttaa.”
(Haastattelu 9, Suomi)

”Jouduin sairaalaan viikoksi. Minua kohdeltiin sielläkin oikein hyvin. Verensiirrot, antibiootit, hyvä ruoka, puhdas ruoka, hm sairaalan ihmiset, ei mitään sanottavaa sairaalasta, vietin siellä yhden viikon, he antoivat miehenikin olla kanssani ja jopa nukkua siellä (...) koska minä en puhu englantia, mutta hän puhuu. Ja he antoivat hänen jäädä minun luokseni.”
(Haastattelu 7, Suomi)

Terveyspalveluiden maksullisuus

Terveydenhuoltojärjestelmä Romaniassa, mutta myös muissa entisissä itäblokin maissa kuten Bulgariassa ei käytettäessä olekaan ihan ilmainen. Yhteiskunnan köyhimpien ja kartetuimpien jäsenten pyrkiessä terveydenhoitoon, lääkkeet ja osa hoidoista eivät edelleenkään ole ilmaisia. "Epävirallisten maksujen" muotoon piilotetut lisäkustannukset murentavat käsitystä terveydenhoidon edullisuudesta.

Maksullisuus estää romaninaisia ja heidän lapsiaan hakeutumasta tarvitsemiinsa palveluihin, koska diagnoosin tekeminen ja hoidot aiheuttavat heille kuluja. Romaninaisten jakamat kokemukset terveyspalveluiden maksullisuudesta ovat kuitenkin melko vähäisiä, sillä he yrittävät sinnitellä ilman terveyspalveluja niin pitkään kuin mahdollista ja hakeutuvat terveydenhuoltojärjestelmän piiriin ainoastaan hätätapauksissa välttääkseen (paperilla) ilmaisten palvelujen lisämaksuilta. Romanian kaltaisissa maissa terveydenhuoltojärjestelmän riittämätön rahoitus syrjäyttää heikoimmassa asemassa olevat ja syrjäytyneet yhteisöt terveyspalveluista. Lisäksi etäisyys sairaaloista sekä hoitajan tai lääkärin toimeenpanemat "epäviralliset maksut" julkisessa terveydenhuollossa estävät heitä käyttämästä palveluita. Kun romaninaiset kaiken kukkuraksi vastaavat perheenjäsenistään ja huollettavistaan laittaen omat terveysongelmansa syrjään, ulottuvat vaikutukset raskaasti heidän terveyteensä ja työkykyynsä.

"Me olemme hyvin köyhiä. En todellakaan halunnut mennä lääkäriin ja maksaa hänelle kaksi tai kolmesataatuhatta...Sillä rahalla lapseni saisivat syödäkseen." (Haastattelu 7, Romania)
"Minulla ei ollut rahaa lääkäriin ... lääkärit ovat kuin vampyyrejä mitä rahaan tulee." (Haastattelu 15, Romania)

"Itse asiassa Bulgarian romanien täytyy maksaa tutkimuksista [jotka terveydenhuoltohenkilöstö tekee] jos heillä ei ole sairausvakuutusta, ja suurimmassa osassa tapauksissa heidän pitää olla tosi huonossa kunnossa, että he edes menisivät lääkäriin. Yleensä se menee näin: Romanien tapauksessa heidän täytyy [olla niin sairaita] maata sängyssä voidakseen soittaa ambulanssin ja päästäkseen tutkimuksiin. Niin se on yleisesti ottaen." (Haastattelu 23, Suomi, kokemuksesta Bulgariassa)

"Ei me romanit todellakaan mennä sairaalaan. Jos on hengenhätä niin sitten soitamme ambulanssin." (Haastattelu 12, Suomi)

"...Kyllä he käyttäytyivät kauniisti, mutta se oli siksi, että sujautin rahaa heidän taskuihinsa.

Koska laitoin rahaa heidän taskuihinsa, he käyttäytyivät hyvin. Mutta jos heille ei anna rahaa, voi vain kuvitella, millaista se sitten on..." (Haastattelu 7, Romania)

"Jos on rahaa ja antaa jotain, laatu on parempaa. Jos ei ole rahaa, laatu on huonompaa. Sellaista se on meidän kohdallamme. Jos on rahaa, kohtelu on erilaista." (Haastattelu 6, Romania)

Terveyspalveluiden epääminen

Vaikka Italian ja Suomen terveydenhuoltojärjestelmätkin ovat kaukana täydellisestä, erottuu Romanian järjestelmä todella kielteisenä arvioidessa sitä romaninaisten kokemusten kautta. Useimmissa kerätyissä tarinoissa painottuivat toistuvat lannistavat tilanteet sekä romaninaisten pelko hakeutua terveydenhuoltojärjestelmän piiriin. Syitä on useita:

- Pitkät jonotusajat yhdistettynä epäluuloon hoidon laadusta

"Mieluummin etsin internetistä tai kysyn ihmisiltä, jotka tietävät paremmin, kuin päädyn odottamaan ovilla ja saan huonoa kohtelua." (Haastattelu 5, Romania)

"...koska olin mustalainen ... enpä tiedä ... he panivat minut odottamaan tuntikausia. Olin siellä, koska minulla oli ajanvaraus, mutta he antoivat minun odottaa... tai en tiedä ... ehkä he pelkäsivät, että tulini varkaksiin, joten heidän täytyi mennä piilottamaan käsilaukkujaan. No niin, minulla oli siis tällainen ongelma." (Haastattelu 5, Romania)

- Rasismi, transfobia sekä nöyryyttävä palvelu ja käytös

"... hyvin julmaa. Sairaalassa, kyllä vain, minua nöyryytettiin. Siksi en koskaan mene sairaalan yksin, vaan ainoastaan mieheni kanssa." (Haastattelu 4, Romania)

"En ikinä halua käydä Romaniassa lääkärissä, olen peloissani ja kauhuissani. Jos minulle sattuu jotain, menen Italiaan... Ensinnäkin, pelkään rasismia ja syrjintää. Koska pyysin hoitoa sormessani olevaan vaivaan, enkä koskaan enää sen jälkeen. Koska en uskalla mennä sinne. He voisivat vahingoittaa minua, koska olen transihminen, koska en halua olla mies, koska en halua olla niin kuin he haluavat minun olevan. Ei sisko, minulla oli sormeni kanssa huono kokemus. Miten voisin antaa elämäni transfobisen, rasis-tisen ja naisvihamielisen kirurgin käsiin? Hänhän voisi tappaa minut vihansa takia. Hän vain sanoisi 'yksi transvestiitti vähemmän'. Ehei, sisko! Ja ihan sama tapahtuu romaneille. Heidän mielestään on parempi hoitaa sataa romanialaista kuin yhtäkään romanialaista."

(Haastattelu 2, Romania)

- Alempiin yhteiskuntaluokkiin kohdistuvat ennakkoluulot

"Voih, ja on toinenkin tapaus, koska jos soitat 112 ja käytät vähemmän hiottua sanastoa, vähemmän akateemista, niin sinua syrjitään jo heti kättelyssä. He kutsuvat sinua 'saastaiseksi mustalaiseksi' tai jotain sellaista ja lyövät luurin korvaasi."

(Haastattelu 2, Romania).

- Pelko ja häpeä

"Sitä pelkää, kun on heidän armoillaan ja aivan erityisesti, jos on näkyvästi romani, eikä ole koulutusta, se on ihan kauheaa. Luulen, että se on sellaista pelkoa, jota ei koskaan voi ymmärtää, jos ei ole itse kokenut sitä. Se, että on jonkun armoilla, joka voisi vahingoittaa sinua, ja vain siksi, että olet romani, se on mielestäni ihan hirveää, kerta kaikkiaan, ja olen huomannut, että monilla naisilla on sellainen pelko."

(Haastattelu 20, Romania)

"Minua hävetti, anteeksi vain, kun minut tutkittiin sieltä alhaalta. Palelin ulkona vietettyjen öiden takia, vatsaani sattui ihan hirveästi, enkä voinut edes istua."

(Haastattelu 6, Suomi)

Italiassa ja Romaniassakin romaninaiset käyttävät yksityisiä terveyspalveluja terveysongelmiensa hoitoon, jos heillä vain on varaa, välttääkseen rasismia ja nöyryytykset. Naiset, jotka eivät käy valkoisesta, ovat vastahakoisempia käyttämään julkisia palveluita, koska he eivät pysty piilottamaan etnistä identiteettiään.

"Vein hänet omalääkärille ja menimme lääkärintarkastukseen yksityisklinikalle. Hän ei halunnut, häntä pelotti, johtuiko lääkärin pelko siitä, että hän oli kuullut en tiedä mitä... kyllä, on päivän selvää, että hän on romani..."

(Haastattelu 20, Romania)

"Menen mieluummin yksityisklinikalle kuin jonotan."

(Haastattelu 1, Romania)

Julkisen terveydenhuollon heikko laatu yhdistyy usein rasismiin, alempien yhteiskuntaluokkien syrjintään sekä homo- tai transfobiaan, jolloin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat romanit altistuvat kaikkein eniten syrjäytymiselle. Silloin kun seksuaali-identiteettiä ei voi peittää, vastaajat joutuvat etsimään hyväksyvämpiä järjestelmiä ja palveluita ympäri Eurooppaa saadakseen apua terveysongelmiinsa.

Omalääkäripalveluiden laatu

Omalääkäri on toimivin reitti terveydenhuolto-

järjestelmään silloin kun tarvitaan erikoistuneita palveluita. Omalääkärin kuuluu tehdä lääketieteellinen arvio ja ohjata potilas tarpeenmukaisesti tarkastuksiin, tutkimuksiin, erikoissairaanhoidon tai muihin terveyspalveluihin. Yleisesti ottaen suurin osa tutkimukseen osallistuneista romanialaisista romaninaisista arvioi kokemuksensa omalääkäristä myönteiseksi. Mutta kokemukset Romaniasta osoittavat myös, että rasismia ja alempiin yhteiskuntaluokkiin kohdentuvaa syrjintää löytyy kaikilta Romanian terveydenhuoltojärjestelmän tasoilta.

Suurin osa romaninaisten kriitikistä, joka kohdistui omalääkäripalveluihin, liittyi itse asiassa heidän lastensa terveysongelmien hoitamiseen. Vaikka tapauksia oli vain vähän, käy niistä kuitenkin selvästi ilmi, että omalääkärit saattavat korottaa ääntänsä, tehdä ylimalkaisia lääkärintarkastuksia, kommunikoida niukasti tai jättää selittämättä antamaansa lääketieteellistä tietoa potilaan vaivasta.

"Jos kerron, että lapsella on päänsärkyä ja kipua tässä kohtaa, hän sanoo 'Turpa kiinni, minä tiedän mikä hänessä on vikana'. Ja hän määrää jotain lääkettä, minä menen, maksan ja siinä kaikki."

(Haastattelu 18, Romania)

"Sosiaalietuuksien saajana minusta joskus tuntuu, että minulle määrätään huonoimmat lääkkeet. Hän käyttäytyy aivan kuin olisi tekemässä minulle palveluksen. Enpä tiedä...huomaan kyllä eron niiden välillä... koska olen käynyt yksityislääkäreillä ja he määräävät erilaisia lääkkeitä, jos niistä vain maksaa. Maksua vastaan saa erilaisia lääkityksiä ja tutkimuksia. Mutta kun menee omalääkärille, ei saa tarvitsemaansa palvelua eikä lääkitystä, koska on sosiaalietuuksien saaja."

(Haastattelu 15, Romania)

"Lannistun usein kaikkien näiden asioiden kanssa. Kerroin jopa sisarelleni ja sanoin: 'Se on eri asia, jos menee yksityislääkärille ja maksaa käynnistä, mutta jos menee tälle omalääkärille, niin häneltä ei saa tarpeenmukaista hoitoa, eikä hän selitä asioita riittävän hyvin. Miksi on tällainen musertava ero?'"

(Haastattelu 15, Romania)

"...mutta koska lääkäriellä on liikaa potilaita, en usko, että hän antaa potilaalle sitä arvonantoa, jonka tämä ansaitsisi. Vastaanottoajankin saaminen on hankalaa. Jos ei ole varannut aikaa etukäteen, ei sitä saa, vaikka olisi kuinka sairas. Jos on tänään sairas ja saa lääkärinajan kahden viikon kuluttua, kuten minulle tapahtui... Onko minulla vielä kahden viikon päästä samat oireet kuin nyt? Nykyisen järjestelmän kanssa on kyllä tosi vaikea pärjätä. Ja vaikka veisi lapsensa lääkäriin niin sinulta kysyttäisiin silti: 'Miksi tulit ilman ajanvarausta?'. Jos lapsi tuntee itsensä

sairaaksi nyt, niin miten sen ajanvarauksen voisi tehdä vasta myöhemmin?"
(Haastattelu 15, Romania)

Papakoe ja rintasyöpäseulonta

Papakokeista ja rintasyöpäseulonnoista kysyttiin vain Italiassa ja Romaniassa. Lähes puolet haastatelluista romaninaisista Italiassa oli käynyt näissä tarkastuksissa. Romaniassa vastaajat olivat käyneet papakokeessa useammin, koska se on pakollinen vuosi synnytyksen jälkeen, mutta rintasyöpäseulontaan oli osallistunut vain pieni vähemmistö naisista.

Papakokeeseen ja rintasyöpäseulontaan osallistumista rajoittivat häpeän ja kiusaantuneisuuden tunteet. Vaikka asia ei suoranaisesti tullut mainituksi, ei ole syytä olettaa, etteikö mahdollisuus valita lääkärin sukupuoli vaikuttaisi naisten halukkuuteen käyttää gynekologin palveluita.

"En käy gynekologilla. Jos minulla on kipuja, sitten käyn, mutta en muuten. Jos en ole sairas, en käy. Verikokeet otetaan kahden-kolmen vuoden välein."

(Haastattelu 10, Italia)

"En koskaan käy gynekologilla. Ei ole tarvetta."
(Haastattelu 14, Italia)

Naisten tietoisuus näiden kahden tyyppisten tarkastusten terveydellisestä merkityksestä oli molemmissa maissa suurin nuorilla naisilla ja väheni iän myötä. On mahdollista, että rasenteen ja synnytykseen liittyvät tarkastukset

saattajina. He kokevat, että heille ei selitetä riittävästi mistä on kyse, heidän tapauksiaan priorisoidaan puolueellisesti ja heidän hoidostaan puuttuu empatia.

"... mutta lääkärit ovat usein rasisteja. He näkevät, että kyse on mustalaisesta, eivätkä selitä asioita kunnolla. He puhuvat niin vaikealla tavalla, eikä heitä kiinnosta ymmärtääkö potilas mikä hänellä on tai ei ole. Minulla on aina tämä ongelma, en vain kerta kaikkiaan ymmärrä. Itse asiassa, aina jos voin, otan lapseni mukaan, koska he puhuvat italiaa paremmin kuin minä, mutta heilläkin on vaikeuksia ymmärtää. Käyn kuitenkin lääkärissä vain silloin, jos voin oikein huonosti, enkä pysty kävelemään, muussa tapauksessa otan [särkylääkettä, toim.] ja siinä kaikki."

(Haastattelu 14, Italia)

"... terveyspalveluissa syrjitään romaneja. Jos ei ole puhdas, tai jos ei ole hyvin kammattu, saa huonoa kohtelua. He eivät anna punaista koodia, joka tarkoittaa kiireellistä, vaan he antavat vihreän koodin niin, että joutuu odottamaan niin kauan kuin he haluavat. Tämä on juuri se, miten minulle kerran kävi."

(Haastattelu 7, Italia)

"Menin yksityisklinikalle testeihin ja vastaanottovirkailija kysyi minulta:

- Kirjoitanko Herra vai Rouva?

- Minähän annoin henkilökorttini.

- Kyllä, mutta luulen, että henkilökortissanne on virhe.

- Ei, rouva, kyllä se on minä, olen transsukupuol-

"Lannistun usein kaikkien näiden asioiden kanssa. Kerroin jopa sisarelle ja sanoin: 'Se on eri asia, jos menee yksityislääkärille ja maksaa käynnistä, mutta jos menee tälle omalääkärille, niin häneltä ei saa tarpeenmukaista hoitoa, eikä hän selitä asioita riittävän hyvin. Miksi on tällainen musertava ero?"

edistävät romaninaisten pääsyä terveydenhuoltojärjestelmän ennaltaehkäiseviin palveluihin. Naisten koulutustaso selittää myös romaninaisten halukkuutta käydä papakokeissa ja rintasyöpäseulonnoissa, koska tietoisuus niiden merkityksestä kasvaa koulutustason myötä.

Sairaaloiden syrjivät käytännöt

Rasismia, alempiin yhteiskuntaluokkiin kohdistuvaa syrjintää ja transfobiaa voidaan tunnistaa kaikissa terveydenhuoltojärjestelmän ammattiryhmissä vastaanottovirkailijoista sairaanhoitajiin ja lääkäreihin. Romaninaiset joutuvat niiden kohteiksi sekä potilaina että huollettaviensa

linen.

- Mitä transsukupuolinen tarkoittaa?

- Rouva, olette valmistunut sairaanhoitajakoulusta ja te sanotte, ettette tiedä mitä tarkoittaa transnainen?

- Neiti tai Herra, älkääpäs nyt!

- Hyvä rouva, se on teidän työnnne tietää näistä asioista. Tiedättekö mitä, jätetään tämä tähän ja minä menen toiselle klinikalle!"

(Haastattelu 2, Romania)

"... he olisivat käskeneet meidät ulos huoneesta siivoamista varten, vaikka emme pystyneet edes seisomaan jaloillamme. Otin tukea käytävän seinästä. He sanoivat, että heidän täytyy

siivota, pyyhkiä, he pesivät kloorilla, nenäämme pisteli, emmekä voineet jäädä sinne. Pyysimme, 'älkää peskö lattiaa kloorilla, me tulemme sairaksi'. 'Ehei, te olette sairaita, koska olette mustia' ja he huusivat meille."
(Haastattelu 18, Romania)

Yksi aivan erityinen terveydenhuoltojärjestelmän syrjinnän ja eriarvoisuuden muoto on ylimalkainen lääkärintarkastus, jolloin lääkäri ei anna potilaalle riittävästi aikaa ja huomiota ja välttelee romaninaisen tai tämän lasten koskettamista. Eniten kokemuksia puutteellisista lääkärintarkastuksista oli romanialaisilla romaninaisilla, joilla oli alin mahdollinen koulutustaso ja jotka asuivat maaseudulla. Vastaavia kokemuksia oli myös Suomeen muuttaneilla romanialaisilla naisilla, kun he vertailivat palveluiden laatua kohdemaassa siihen, millaisia ne olivat olleet kotimaassa.

"Tämä omalääkäri kohtelee meitä kovin välinpitämättömästi. En tiedä onko hän rasisti tai onko hän sairas tai kyllästynyt mustalaisiin. Kävin siellä yhtenä päivänä, koska jalkani olivat turvoksissa ja minusta tuntui kuin minulla olisi jotain täällä (osoittaa kaulaansa). 'Minä kuolen, tohtori, en saa henkeä'. En pystynyt edes kävelemään. Verenpaine oli alhainen ja sydän jyskytti. Luulin tekeväni kuolemaa. Ja hän ei halunnut edes koskea minuun, hän ei halunnut kirjoittaa minulle lääkemääräystä, koska minulla olisi pitänyt olla ajanvaraus. Minun piti maksaa reseptistä, jonka hän antoi."
(Haastattelu 7, Romania)

"Aina pitää olla rahaa maksaa heille, mutta minun omalääkäri on hyvä. Vaihdoin paikasta toiseen [paikkakunnan nimi], koska tšekäläiset lääkärit eivät ota vastaan lapsia. Kun kuvailee vaivansa, hän kirjoittaa reseptin ja siinä kaikki."
(Haastattelu 17, Romania)

"Mutta kun menee lääkärille ja tämä huomaa, että kyseessä on mustalainen, hän ei edes koske."
(Haastattelu 15, Romania)

"Romaniassa he eivät kosketa. Jos menee sairaalaan, he sanovat, 'öö, mustalainen, mikä häpeä, en koske häneen'. Kyllä. Koska he ovat romaneja, mustalaisia, 'he eivät peseydy, kuinka voisin koskea heihin'. Mutta jos heille antaa rahaa julkisessa sairaalassa, sitten he koskevat, mutta eivät muuten."
(Haastattelu 3, Suomi, kokemuksesta Romaniassa)

"[toim. Suomessa] siellä oli kolme sairaanhoitajaa, yksi pääpuolella ja kaksi jalkopäässä. Tietysti, voit kuvitella, synnyttäminen on kivuliasta ja kovaa hommaa. Mutta he kohtelivat minua hyvin, jatkoivat minun rohkaisemistani, rohkaisivat minua, vielä vähän ja lapsi tulee ulos, ihan

vähän vielä, kunnes lapsi tuli ulos terveenä... Romaniassa se oli, voit kuvitella, he eivät edes koskeneet minuun, eivät edes... He kohtelivat minua niin huonosti ensimmäisen raskauteni aikana."
(Haastattelu 7, Suomi, vertailua kokemuksista Suomessa ja Romaniassa)

Romaninaiset törmäävät rasismiin myös silloin kun saattavat terveydenhuoltojärjestelmän piiriin ystäviään tai perheenjäseniään. Romaninaisten tai heidän seuralaistensa koulutustaso vaikuttaa potilaan saaman palvelun laatuun ja joskus sitä tarvitaan paikkaamaan sitä tosiasiaa, että terveydenhuoltohenkilökuntaa ei ole koulutettu kommunikoimaan kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien kansalaisten kanssa.

"...Sairaaloissa on rasismia: esimerkiksi jos romani joutuu leikkaukseen, lääkäri saattaa sanoa tämän pojalle, 'Huomenna äitisi leikataan, mutta olkaa ystävällisiä älkääkää kokoontuko odotushuoneeseen 10 hengen joukolla ja puhukaa hiljaa'. Tämä on jo yksi rasismien muoto Puhumattakaan siitä, että valtaväestö ei halua jakaa huonetta romanipotilaiden kanssa ja pakkottavat nämä vaihtamaan huonetta. Absurdia. Kerran se todella tapahtui minullekin, että minua syrjittiin sairaalassa: Minun piti mennä ultraäänitutkimukseen, minulla oli ajanvaraus, mutta he [sairaanhoitajat, toim.] päästivät toisen naisen ennen minua. Ajatuksena oli se, että romanit voi odottaa, kun niillä ei ole mitään tekemistä."
(Haastattelu 3, Italia)

"Eivät he torju, mutta käyttävät erilaista äänensävyä. Niin kuin he itse olisivat jotain yli-ihmisiä (hän imitoi ylimielistä äänensävyä), 'Miksette tuoneet lasta ajoissa?' huutaen, saaden meidät tuntemaan kuin olisimme vihonviimeiset ihmiset maailmassa."
(Haastattelu 6, Romania)

"Isoisäni kärsi tästä kovin ja myös isoäitini, ja kun opin gadjekielen (romania), menin heidän mukaansa apteekkiin. Muuten heitä ei olisi päästetty sisään tai heille olisi huudettu. Ja sitten kun tiesin kuinka puhua kauniisti ja oikeoppisesti, he eivät enää huutaneet isoäidilleni (itkee)."
(Haastattelu 1, Romania)

"Niin on setänikin [toim. kärsii mielenterveysongelmista]. Kävin hänen kanssaan tänä vuonna lääkärissä, ja ihmiset eivät tiedä kuinka toimia sellaisen kanssa kuin hän. (...) Hänellä oli ollut kohtaus ja hän menetti tajuntansa, joku aivoihin liittyvä juttu, en tiedä, koska hän ei jäänyt tutkimuksiin. Onnistuin vakuuttamaan hänet kärsivällisyydellä, koska kärsivällisyyttä tarvitaan, ja vein hänet sairaalaan. Hän panikoi nähdessään sairaanhoitajia ja me saimme hänet lähes

vakuutettua. Sitten yksi sairaanhoitaja korotti ääntään, eikä hän enää suostunut jäämään. Hän nousi sängystä ja lähti, emmekä onnistuneet tekemään mitään hänen hyväkseen. Sanoin hoitajalle, 'rouva, hän on sairas mies. Ei sellaista ihmistä voi kohdella tuolla tavalla.'" (Haastattelu 20, Romania)

Rasismi on harvoin ainoa syy, joka vaikuttaa kielteisesti kokemuksiin terveydenhuoltopalveluista. Yleensä siihen liittyy alempaan yhteiskuntaluokkaan liittyvää syrjintää, sillä kaikkein nöyryyttävimpiä ja häpeällisimpiä kokemuksia oli maaseudun kouluttamattomilla romaninaisilla, joilla oli tumma iho ja jotka elivät toimeentulotuen varassa. Vaikka romaninaisen tai hänen huollettavansa korkea koulutustaso helpottaa asiointia, ei koulutustason intersektionaalista ulottuvuutta voida itsestään selvästi osoittaa. Suurimmalle osalle gadjeväestöä koulutustaso kuitenkin on yhteiskuntaluokan ja etnisyyden korvikemuuttuja.

Kokemuksia raskausajalta ja synnytyksestä

Kaikkein järkyttävimmät romaninaisten jakamat kokemukset liittyvät synnyttämiseen ja pahimmat tarinat tulevat jälleen Romaniasta. Jos romaninainen on köyhä, vähemmän koulutettu ja työtön, kasvaa todennäköisyys joutua kokemaan syrjintää ja jopa traumatisoitua synnytyksen yhteydessä. Näin käy myös arvostetussa yhteiskunnallisessa asemassa olevalle romaninaiselle, jos hänen ihonväriinsä on tumma. Silloin kun kyse on synnytyksestä, romaninaiset eivät voi jättää menemättä tai siirtää sairaalaan menoa myöhemmäksi, ja siksi esiin nousseet kokemukset ovat kovia ja julmia, ja empatian ja ammatillisuuden puute räikeää. Romaninaisten kokemukset eivät ole yksittäistapauksia ja vastaavaa tapahtuu myös muissa Balkanin maissa¹⁵.

"Minulla on kielteinen kokemus naisgynekologista, joka käytti alatyylisiä kieltä. Hän ei puhunut hävyttömästi vain minulle, vaan kenelle tahansa naiselle. Ja joka kerta hänen kuuli sanovan: 'kaikki mustalaisnaiset tietävät kuinka levittää jalkansa ja tehdä lapsia ja sitten he tulevat tänne valittamaan'. Puhuin hänelle kauniisti, kun hänkin teki niin, ja vastasin hänen loukkauksiinsa vastaavilla hävyttömyyksillä." (Haastattelu 9, Romania)

"Siitä astin kuin tulini tänne, se mies kohteli minua huonosti. Hän kysyi 'Miksi tulit tänne? Etkö voinut pysyä siellä [toim. asuinpaikkaa lähimpänä olevassa sairaalassa]? Mene kotiisi, eikä sinulla ole mitään syötävää?', 'Miten te voitte sanoa tuolla tavoin, tohtori?', mutta en voinut sanoa sitä, sillä vakuutin itselleni: 'Jos suon hä-

nelle yhdenkin ajatuksen, olen hänelle armollinen.'" (Haastattelu 16, Romania)

"Kun he kuulivat, että olen 40-vuotias ja minulla on kuusi lasta kotona, ja tyttö on seitsemäs lapsi, he kohtelivat minua todella huonosti. He leikkasivat minut sillä tavalla, etten pystynyt seisomaan jaloillani. En pystynyt istumaan takapuolellani tai millään tavalla. Kun menin sairaalaan tikkien poistoon, sairaanhoitaja sanoi: 'Makkaako pöydällä sika vai ihminen?' Näin pahasti he minua kohtelivat. (...) Ja minun tytärtänikin kohdeltiin siellä huonosti ja siksi ruokin hänet pullosta. Hänet otettiin minulta pois, koska he 'havaittivat' minulla tuberkuloosin. Sanoin, ettei se ollut totta, minulla ei voinut olla tuberkuloosia. 'Kenelläkään minun perheessäni ei ole ollut mitään keuhkovaivoja'. Miten minulla voisi olla tuberkuloosi? Mitään verikokeita ei otettu. Miten se muka saatiin selville? Päivä sen jälkeen, kun olivat ottaneet tyttäreni minulta pois, he toivat hänet takaisin ja sanoivat, että he olivat tehneet virheen. 'Virhe on tapahtunut, mutta katso, lapseni kieltäytyy rintaruokinnasta. Mitä minä nyt teen? Mistä saan rahaa ostaakseni äidinmaidonvastiketta?'" (Haastattelu 15, Romania)

"Minulla oli kipuja ja he huusivat kovaan ääneen, että me olemme likaisia. Tunsin oloni häväistyksi. Miksi he sanoivat, että olemme likaisia? Miten kukaan voisi mennä lääkärille likaisena? 'Koska te mustalaiset olette sellaisia! Levitätte jalkanne' – sillä tavalla se rasistinen nainen tapasi sanoa. Mutta huomasin eron – romanialaisia naisia kohdeltiin kauniisti, heidän kanssaan ei riideltä, heille ei huudettu." (Haastattelu 17, Romania)

Romanialaiset romaninaiset, jotka liikkuvat säännöllisesti Romanian ja Suomen välillä, kertoivat kokemuksistaan molemmissa maissa (Romaniaassa ja Suomessa), jolloin on helppo todentaa miten terveydenhuoltojärjestelmä voi kohdella potilaitaan arvostavasti ja kunnioittaen.

"Kun menin Romaniaan [huokaa] hän kysyi, miksi minulla ei ole omalääkärinä? Missä olet ollut tähän asti? Suomessa. Miksi et sitten synnyttänyt siellä? Jos minulla oli ongelmia täällä [Suomessa, suom.] ja minun täytyi mennä Romaniaan, niin missä muualla voisin synnyttää? [huokaa] Ja hän huusi minulle. Minä pysyin vaiti. Minun oli oltava hiljaa. [huokaa] [Moldovalaisessa kaupungissa] lääkäri, hän teki keisarileikkauksen. Hän leikkasi enemmän kuin olisi tarvinnut. Täällä sellaista ei edes näe..." (Haastattelu 15, Suomi)

"Halusin synnyttää täällä, mutta se oli omaa tyhmyyttäni. Täällä olisi ollut parempi. Koska kotona jouduin kärsimään. He eivät edes nu-

15 Tähän valittiin vain räikeimmät kokemukset, joissa intersektionaalisuus on helposti havaittavissa.

kuttaneet minua, jotta rauhoittuisin. Olin...olin kauhuissani, luulin, kuka tietää, missä lapsi syntyi, missä...Luulin, että Romaniassa olisi parempi... Minulla ei ollut asuntoa, ymmärrätkö?" (Haastattelu 14, Suomi)

Väkivalta ja väkivallan uhrien hoito

Osa romaniniaisista kertoi kokemastaan fyysisestä väkivallasta julkisilla paikoilla ja jopa lähisuhdeväkivallasta. Pahasti loukkaantuneinakin romaninaiset olivat haluttomia menemään sairaalaan saamaan välttämätöntä hoitoa ja välttelivät sitä. Jälleen kerran romaninaiset vasta todella vakavassa hädässä päättivät hakea tarpeenmukaista hoitoa sairaalasta.

"Kyllä, mies hakkasi minua kadulla. Ohikulkijat auttoivat minua. Siitä asti, kun aloin saada lapsia, hän hakkasi minua jo ennen kuin sain tytön, mutta myöhemmin hän hakkasi minut henkiveriin. Kerran tuli ambulanssi. Minut leikattiin. Olin sairaalassa puolitoista kuukautta, poika lähetettiin äidilleni Giurgiuun, hän oli hyvin pieni. [Toim. Henkilökunta] käyttäytyi hyvin." (Haastattelu 8, Romania)

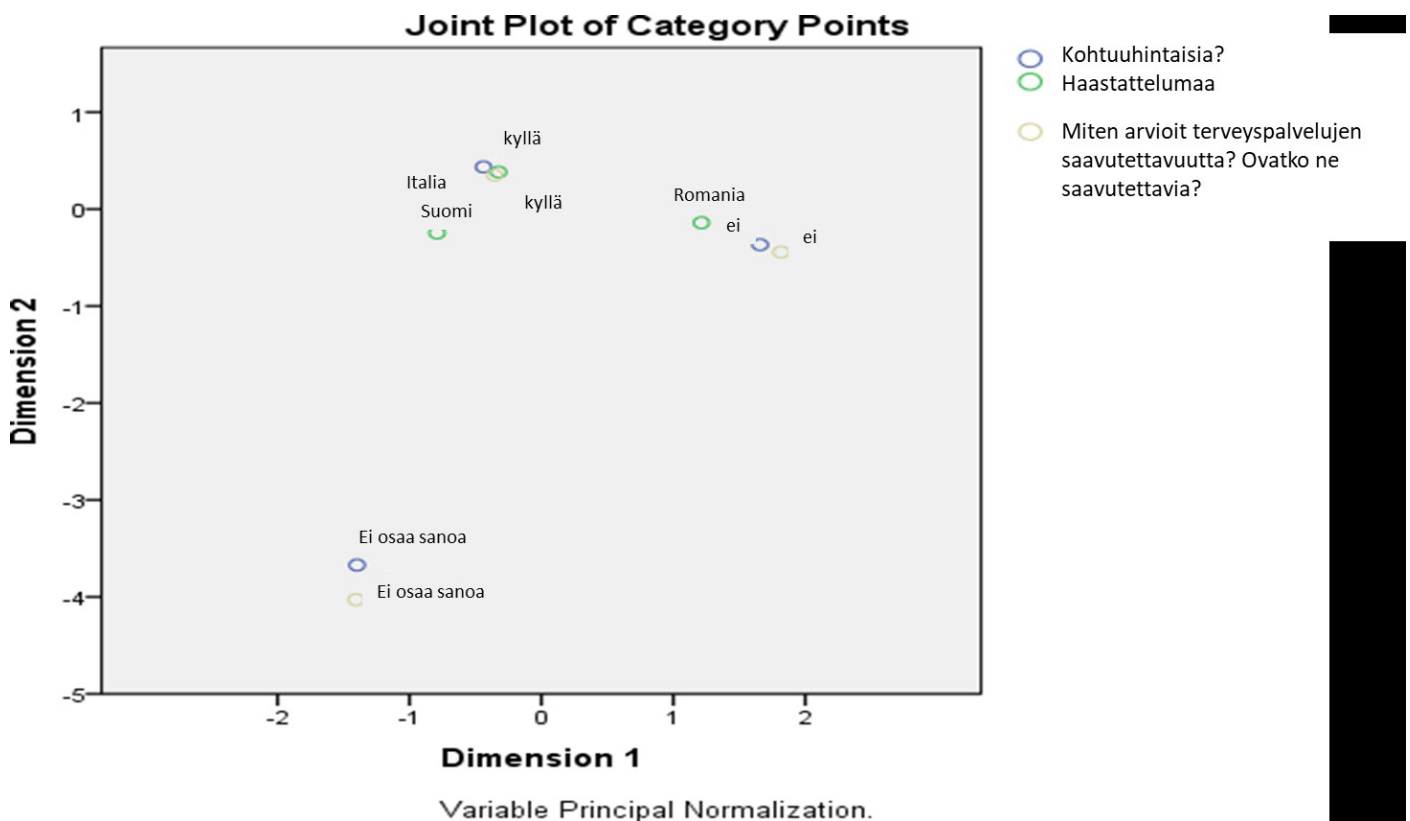
"Ehkä olisi pitänyt, mutta en mennyt. (...) Mies tuli, hän hakkasi minut, löi minua selkään ja todennäköisesti osui keuhkoihini, tai en tiedä, syljin verta ja silloin lähdin äitini luokse. Ei, saira-

laan minä en mennyt." (Haastattelu 16, Romania)

"Emme voi soittaa poliisille, koska jos soittaisimme, hänet vangittaisiin. Ja sen jälkeen hänen sukulaisensa hyökkäisivät kimppuuni. Meillä ei ole oikeutta soittaa poliisille tai sellaiselle. Joskus hänen äitinsä tai isänsä tuli, jos he olivat väleissä, ja vievät hänet pois. Mutta jos eivät, niin sitten ei ollut mitään keinoa." (Haastattelu 20, Suomi, kokemuksesta Bulgariassa)

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat romaninaiset ovat kaikkein eniten alttiina fyysisille hyökkäyksille julkisilla paikoilla ja jopa queerklubeilla. Jos he joutuvat hyökkäyksen kohteeksi, he välttävät sekä ilmoituksen tekemistä poliisille että sairaalaan menemistä, koska molemmat instituutiot ovat heidän aiempien kokemustensa myötä osoittautuneet rasistisiksi, homofobisiksi ja transfobisiksi. Julkisella paikalla pahoinpideltyjen naisten rasismien ja transfobisten asenteiden pelkoa näyttää olevan vaikeampi hyväksyä, kun sen lähteenä ovat instituutiot, joiden tulisi tarjota tukea.

Kuva 6. Moniulotteinen korrespondenssianalyysi terveyspalveluiden saatavuuden ja edullisuuden sekä haastattelumaan välillä.

"... siitä mitä minulle tapahtui, kun kävin sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen että heterojen klubeilla. Kyllä, jouduin väkivaltaisiin tilanteisiin. Yökerhon valaistus on himmeä, joten siellä ei voi huomata, jos joku on romani. [Toim. Kukaan ei tullut pelastamaan] Ei koskaan. Sen sijaan suojelin itse kolmea ystävääni, joiden kanssa olin. Kylkiluuni murtui. Toivuin. Ei, en [mennyt sairaalaan], koska tajusin, ettei se ollut niin paha. Ensin kipu oli aika kauhea, mutta myöhemmin huomasin sen helpottavan, kipu oli siedettävämpää, ja sanoin okei, minun täytyy hiljentää tahtia. Minulla oli tapana urheilla melkein joka päivä, ja siinä suhteessa vaikutukset elämäni olivat aika suuret, koska minun täytyi päättää ottaa rauhallisesti kahden kuukauden ajan."

(Haastattelu 5, Romania)

"Olen käynyt läpi monta välikohtausta... ja yökerhoissa, yksi kundi heitti minua pullolla, koska hän ei voinut sietää transsukupuolisia ihmisiä. Toinen välikohtaus tapahtui C:ssä, kun toinen kundi heitti minua pullolla... Ei, pidin parempana mennä kotiin, hoitaa itseäni, nuolla haavani kuin kissa. Ei, koska pelkään sairaaloita, kuten jo sanoin. Vaikka sinne menee uhrina, niin saa

syyt päällensä."

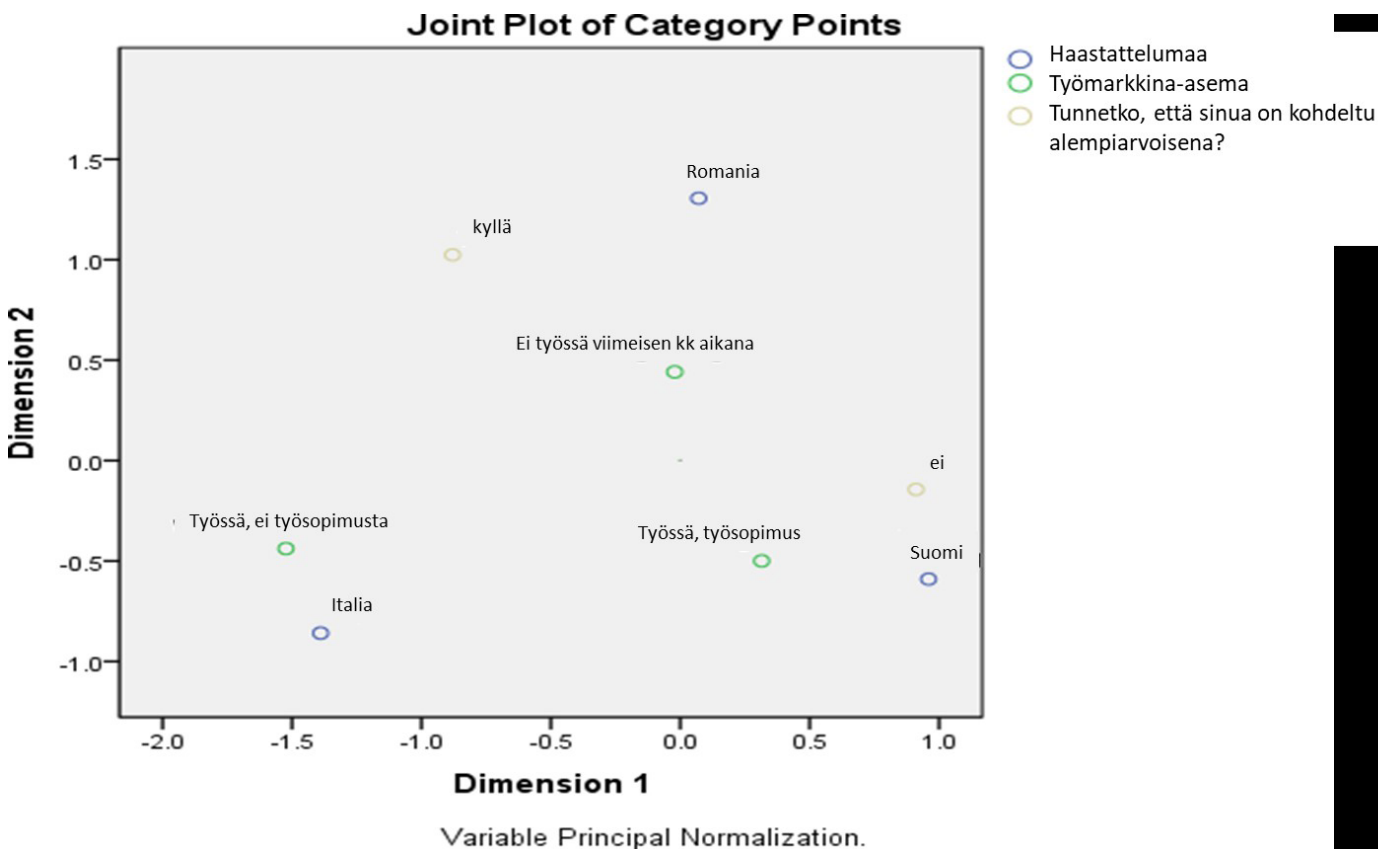
(Haastattelu 2, Romania)

Syrjinnän muodot terveystalv palveluihin hakeuttaessa

Ensisijaisesti tutkimus on pyrkinyt todentamaan korrelaation eri tyyppisten terveydenhuoltojärjestelmien ja niiden saatavuuden ja edullisuuden välillä heikoimmassa asemassa olevien naisten tapauksessa.

Kuten alla olevasta kuvasta käy ilmi, Suomen ja Italian terveydenhuoltojärjestelmillä on vahva yhteys terveystalv palveluiden saatavuuden ja edullisuuden kanssa, mutta Romanian tapauksessa yhteys on vähäisempi. Tulokset siis osoittavat, että terveydenhuoltojärjestelmän sisäisellä rakenteellisella eriarvoisuudella on vaikutusta siihen, miten terveydenhuoltojärjestelmän piiriin pääsee ja millaisia sen sisäiset käytännöt ovat. Tämä käy ilmi Romanian tapauksesta. Se, miten kussakin järjestelmässä osoitetaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevien oikeus terveystalv palveluihin, järjestetään palvelut ja budjetoidaan ne, vaikuttaa suoraan väestön halukkuuteen käyttää terveystalv palveluja.

Kuva 7. Moniulotteinen korrespondenssianalyysi terveystalv palveluasiakkaan kohtelun, haastattelumaan ja työmarkkina-aseman välillä.

Samalla tavalla tutkimuksessa analysoitiin myös terveydenhuoltojärjestelmässä asioivien kohtelua ja syrjiviä käytäntöjä, ottaen huomioon myös vastaajien työmarkkina-asema. Romanian terveydenhuoltojärjestelmän syrjivät käytännöt kohdentuvat pääasiassa romaninaisiin, jotka eivät työskentele virallisilla työmarkkinoilla, siinäkin tapauksessa, kuten yllä painotettiin, että he käyttivät terveystalvituja vain hätätapauksissa, synnyttäessään ja saattaessaan hoitoon lapsiaan. Vaikka lakiin on kirjattu universaalit terveystalvitu, niiden saatavuus osoittautui heikoksi ja laatu kehnoksi.

Parhaat talvitu puolestaan löytyivät Suomesta, jossa niitä tarjotaan kouluttamattomillekin romaninaisille ilman mitään syrjiviä käytäntöjä.

Johtopäätökset

Tässä luvussa on osoitettu, että terveystalvitu ja niiden saatavuus ovat edelleen heikolla tasolla erityisesti Romaniassa, jossa niihin liittyy järjestelmätasoisia ongelmia. Näitä ongelmia on syytä tarkastella kyseessä olevan tutkimuksen tapauksessa, koska ne antavat laajemman näkökulman siihen, miten järjestelmä kohtelee romaninaisia ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia naisia, jotka asuvat eriytyneissä yhteisöissä, usein maaseudulla, ja joilla on alhainen koulutustaso. Suomessa ja Italiassa, joissa niissäkin naiset kohtaavat huonoa kohtelua, on kuitenkin selkeät menettelytavat, joiden kautta pääsy julkisiin talvituhiin toteutuu. Yleisesti ottaen niissä maissa, joissa kehittynyt terveydenhuoltojärjestelmä tarjoaa korkealaatuisia julkisia terveystalvituja, talvitu tavoittavat todennäköisemmin myös syrjäytyneet naiset, verrattuna maihin, joissa julkinen terveydenhuoltosysteemi epäonnistuu talvitu tarjoamisessa valtaväestöllekin. Sellaisissa maissa (kuten Romania) kaikkein syrjäytyneimpien naisten pääsy hoitoon ja hoito on heikompaa.

Naisten terveydentilaa koskevat haastattelut suunniteltiin sukupuolinäkökulmasta ja ne paljastivat, miten naiset suhtautuvat terveydenhuoltojärjestelmään silloin kun he itse tarvitsivat sen talvituja, kun he tarvitsevat talvituja lapsilleen ja perheenjäsenilleen, ja silloin kun he synnyttävät. Useimmiten romaninaiset jättivät omat terveystalvituongelmansa hoitamatta kohdatessaan rasismia, joka yhdistyi alhaiseen sosioekonomiseen asemaan ja transfobiseen käyttäytymiseen. Romaninaiset saivat osakseen nöyryyttävää talvituja ja käytöstä kaikilta ammattilaisilta vastaanottovirkailijoista sairaanhoitajiin ja lääkäriin.

Romaniassa romaninaisten pääsy ainakin paperilla olemassa oleviin talvituhiin oli melko vaikeaa ja lannistavaa. Vaikka terveystalvitu olivat teoriassa kaikkien saatavissa, saatavuutta

vaikeuttivat diagnooseista ja hoidosta vaadittavat maksut, pitkät jonotusajat, koronapandemia, sairaanhoitajien ja lääkärien pyytämät ”epäviralliset maksut”, etäisyys sairaaloista ja ylimalkaiset lääkärintarkastukset.

Vielä hankalampaa terveystalvituhiin pääseminen oli transsukupuolisille romaninaisille, joiden kohdalla rasismi yhdistyi homo- ja transfobiaan, joiden takia potilaat eivät voineet lainkaan luottaa saamansa hoidon laatuun. Romaniassa ja Italiassa he kävivät terveystalvituksissa yksityisellä sektorilla välttääkseen rasmin, transfobian ja nöyryytykset. Erityisesti naiset, jotka eivät näytä valkoisilta ja transsukupuoliset naiset ovat haluttomampia käyttämään julkisia terveydenhuoltotalvituja, koska heidän on käytännössä mahdotonta piilottaa identiteettiään. Se, että lääkärit ja sairaanhoitajat edelleen hoitavat ja kohtelevat potilaita puolueellisesti ja ennakkoluuloisesti, kertoo yhteiskunnan syrjivistä rakenteista ja siitä, että moninaisuudesta ei tiedetä tarpeeksi. On siis huutava tarve selkeille yhteisille käytännöille, jotka varmistavat ihmisarvon kunnioittamisen täysin riippumatta siitä, mikä on potilaan tausta.

Havaitut käytännöt ovat tulosta rakenteellisesta eriarvoisuudesta, joka on juurtunut terveydenhuoltojärjestelmään erityisesti Romanian tapauksessa. Kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ryhmien oikeus terveystalvituhiin on suoraan yhteydessä siihen, miten talvitu budjetoidaan, suunnitellaan ja järjestetään, ja näitä tekijöitä parantamalla voidaan talvituhiin saatavuutta lisätä. Riski joutua syrjinnän ja jopa traumatisoivan kohtelun uhriksi terveydenhuoltojärjestelmässä on sitä suurempi, mitä köyhempi henkilö on, etenkin jos hänellä on alhainen koulutustaso tai hän on työtön, hänellä on tumma ihonväri tai erilainen ulkonäkö (kuten esimerkiksi transsukupuolisilla naisilla).

7. ROMANINAISET KOTITÖISSÄ JA TYÖMARKKINOILLA

Työmarkkinoilla toimivien romaninaisten kokemusten tarkastelu oli yksi tämän tutkimuksen vaikeimmista tehtävistä, koska syrjintäkokeemukset olivat niin aavistuksenomaisia, että niitä voi kuvata ainoastaan "tunteena syrjinnästä".

Romaninaisilla on vakiintunut tapansa olla yhteydessä gadjemaailmaan, eikä heidän koulutustasonsa ole kovin helposti nostettavissa, joten tosiasiallisesti naisten työmarkkinakokemukset peilaavat heidän syrjintähistoriaansa. Vaikka heillä on pääsy työmarkkinoille, he kamppailevat epäsäännöllisten tulojen ja raskaan työn kuormittamina epävirallisissa tai prekarisoitu-neissa töissä.

Odotukset työllistymisestä

Ylisukupolviset lannistamisen mallit ja työttömyys välittyvät eteenpäin osana romanipoikien ja -tyttöjen rasistisia kokemuksia ja sukupuolittuneita rooleja, jolloin tytöille välittyy jo pienestä pitäen ajatus siitä, ettei heidän koskaan edes odoteta saavan töitä. Romaninaiset on kasvatettu sukupuolittuneeseen rooliin, jossa heidän keskeisenä osanaan ovat palkaton kotityö, perinteiset ammatit, epäviralliset työt tai perheen taloudellisessa toiminnassa avustaminen.

Haastattelut kuitenkin alleviivaavat sitä, etteivät "perinteiset" sukupuolijaot toimi tosielämässä, kun romaniperheet hajoavat tai romanimiehet eivät saa työmarkkinoilta riittävästi työtä. Ja kun ne eivät toimi, naiset jatkavat kotitöiden tekemistä heille ennalta annettussa sukupuoliroolissa, mutta joutuvat samanaikaisesti elättämään perheensä, useimmiten epävirallisissa tai sesonkitöissä.

"Työn saamiseen kohdistuvia odotuksia, eipä juuri mitään. Se mikä oli tärkeää, oli mennä naimisiin ja saada lapsia. Eivät minun veljeni ja sisarenikaan työskennelleet."

(Haastattelu 20, Italia)

"En käy nyt töissä, olen jäänyt kotiäidiksi. Aiemmin työskentelin Serbian suurlähetystössä siivoojana, mutta se loppui, koska mieheni halusi minun lähtevän sieltä, hän hermostui, kun ei pystynyt valvomaan minua. Minulla oli sitoumukseni, järjestelin kaiken kuntoon iltaisin. Se oli minun unelmani, käydä töissä, kuljin metrolla, tunsin ihmisiä. Olin ihan eri ihminen, kun kävin töissä. Olin onnellinen."

(Haastattelu 16, Italia)

"He sanoivat, että jopa työ siivoojana on kyllin hyvin, koska siitä saa rahaa ja voi ostaa kaikkea mitä tarvitsee. Muuta ei tarvitse."

(Haastattelu 3, Romania)

"Odotukset työllistymisen suhteen eivät olleet kovin korkeat, koska se oli jo etukäteen tiedossa, että Italiassa ei ole juuri työpaikkoja, ei edes niille, jotka ovat opiskelleet yliopistossa. Vanhempani pitivät tärkeänä, että valmistuisin lukiosta ja että minulla olisi ihan tavallinen työ vaikkapa myyjänä tai tarjoilijana."

(Haastattelija 19, Italia)

"Romaniyhteisössä sukupuoliroolit ovat todella tiukat ja vahvat; romaninaisilla täytyy olla perhe ja lapset jo nuorena, heillä ei yleensä ole mahdollisuutta opiskella nuorena."

(Haastattelu 2, Suomi)

"Ennen vanhaan, kyllä, luultavasti. Tai niin se oli ainakin minun perheessäni. Isäni ei antanut äidin käydä töissä. Isä sanoi hänelle: 'sinun velvollisuutesi on pysyä kotona, hoitaa lapset. Ei sinun ole mitään järkeä käydä töissä, jos minä pystyn huolehtimaan meistä."
(Haastattelu 13, Romania)

Romaninaisten kaksinkertaiset paineet

Yhteiskunnan muuttuessa ja romaniyhteisöjen perinteisten ammattien hävitessä (koska romanien tarjoamien perinteisten palvelujen ja tuotteiden kysyntä gadjemaailmassa on muuttunut tai vähentynyt), romaniperheet ovat joutuneet sopeutumaan uuteen aikaan, tukemaan romanityttöjen koulutusta ja työllistymistä pitkällä aikavälillä. Konservatiivinen malli on antanut hieman periksi ja romanityttöjen koulutuksen ja työllistymisen edut ovat tulleet näkyviksi, kun ne tuottavat hyvinvointia heidän omille perheilleen ja lapsilleen. Itse asiassa köyhyyteen liittyvä leimautuminen on ajanut romaninaiset ohjaamaan lapsiaan tähän suuntaan. Samanaikaisesti yhteisöstä kuitenkin puuttuvat uusille sukupolville välitettävät mallit, joilla perhe- ja työelämä sovitettaisiin yhteen ja lastenhoitovastuu jaettaisiin puolisoitten kesken. Kaksinkertaiset paineet tulevat nyt annettuina romanityöille ja -naisille.

"Olen aina käskenyt tyttäreni käydä töissä ja samanaikaisesti pitää olla äiti, vaimo ja perheenemäntä. Se on se, mitä pitää tehdä."
(Haastattelu 6, Italia)

"Isäni ja äitini sanoivat meille aina, että koulu on tärkeä. He halusivat meidän saavan hyvät työpaikat. Romaninaiset pystyvät kyllä olemaan sekä kotiäitejä että työntekijöitä."
(Haastattelu 4, Italia)

"Äitini oli kotiäiti, joten hänellä ei ollut tällaista ongelmaa. Muut naiset, jotka käyvät töissä, pystyvät junailemaan kahdenlaiset velvollisuudet [yhdistämään äitiyden ja työn, toim.]. Nykypäivänä naisten työssäkäynti on vähän hyväksyttävä, ja sehan johtuu osin siitäkin, että eläminen on niin kallista. Veljeni vaimo esimerkiksi on äiti ja vaimo, mutta hän on myös töissä supermarketissa ja se on ihan hyväksyttävää. Kuten jo aiemmin sanoin, isäni ja äitini halusivat meidän opiskelevan juuri siksi, että saisimme hyvän työpaikan."
(Haastattelu 2, Italia)

"Romanisukulaisillani ei ole kovinkaan kummoisia odotuksia työni suhteen. Sen sijaan heillä on odotuksia äitiyteni suhteen. Heillä on tapana sanoa minulle: 'No niin, milloinkas saat lapsen?' Gadgéperheeni oletti minun menevän töihin. Itse asiassa he alun perin toivoivat minun menevän yliopistoon, mutta en halunnut. Työssä käymiseni ei kuitenkaan tunnu aiheuttavan mi-

tään ristiriitoja romanisukulaisten kanssa. Pikemminkin he toivovat minun tekevän sekä töitä että lapsia."

(Haastattelu 13, Italia)

Romanityttöjen ja -naisten kotityöt

Romanitytöt joutuvat tekemään raskaita ja vaikeita kotitöitä varhaislapsuudestaan alkaen, koska yhteisöissä ei ole mallia työn ja perheen yhteensovittamiseksi, ja sukupuolienormit edellyttävät tyttöjen kasvattamista tulevaisuuden vaimoiksi ja äideiksi. Mitä köyhempi perhe, sitä suuremmalla todennäköisyydellä tytöt on laitettu tekemään kotitöitä jo hyvin nuorena. Eräs vastaajista kuvaili tilannettaan: 'romanilapset varttuvat työtä tekemällä'.

Romaniperheiden tyttärillään teettämä kotityö voidaan joissain tapauksessa nähdä synnä tyttöjen "huonoon opiskelumotivaatioon" sekä varhaiseen koulupudokkuuteen. Opettajat ja koulujen henkilökunta havaitsevat huono-osaisista yhteisöistä tulevilla romanityttöillä motivaation ja kunnianhimon puutetta, eikä koulunkäynti "kiinnosta", mutta todellisuudessa kyse saattaa pikemminkin olla tytöille kotona asetetuista raskaista velvollisuuksista.

Elättääkseen perheensä äidit ja erityisesti yksinhuoltajaäidit ovat pakotettuja ottamaan epävirallisia ja huonosti palkattuja töitä, ja se on tärkein syy, jonka takia äidit jättävät kotityöt tyttäriensä tehtäväksi.

"Äitini kävi töissä, hän meni maaseudulle ja tuli takaisin pestävien pullojen kanssa. Minä hoidin viittä veljeäni, siivosin, laitoin ruokaa ja kaikkea."

(Haastattelu 8, Romania)

"Se oli kovaa työtä. Minun piti nousta aamulla jo kuudelta, lämmittää vettä ja aloittaa kotityöt seitsemään mennessä, ja valmista tuli neljän-viiden aikaan iltapäivällä. Äiti tuli kotiin vasta illalla. Minun piti tehdä ruokaa veljilleni. Minun piti pestä heidät, niin että he olivat puhdaita äidin tullessa kotiin, koska pelkäsin mitä hän ajattelisi, jos lapset olisivat likaisia."

(Haastattelu 8, Romania)

"Jos jätetään kotiin vahtimaan puolitoistavuotiaista lasta, on turha puhua koulunkäynnistä. Sillä niin minulle kävi silloin kun olisi ollut aika siirtyä viidennelle luokalle. (...) Mutta totuin lapsen- ja kodinhoitoon. Voin nähdä silmissäni kaikki ne työt. Siksi käsken tyttäriäni 'käykää koulua'. Jos olisin käskenyt tyttäreni hoitaa pikkusartaan, hän ei olisi ehtinyt käydä koulua. ... Minulla oli tapana käydä koulua vain silloin kun halusin, mutta koska koulu oli ihan meidän lähellämme, opettaja saattoi tulla ikkunan taakse ja sanoa: 'Tulehan, kultaseni. Nyt kun olet saanut kanat ja siat ruokittua, pyytäisin sinua tule-

maan kouluun'. Nukahdin usein koulunpenkkiin." (Haastattelu 9, Romania)

"Minun piti pestä pulloja, purkkeja, lakaista sen röttelön lattiat, lakaista ulkona, pestä käsin isäni ja äitini vaatteet... Olihan heillä tietysti suunnitelmia minun varalleni ...he kysyivät, miksen tee sitä tai tätä, että osaisin sitten kun menen naimisiin. Okei, tehdään sitten. Ja voitte vain kuvitella. Minä itkin, kävin hakemassa luudan ja rikkalapion, lakaisin, pyyhin pölyt, kannoin vetä altaaseen, pesin vaatteita, tiskasin, kuivasin niin etteivät he voisi moittia minua. ... kyllä, ne olivat minun tehtäväni, 12-vuotiaan lapsen, 10-12-vuotiaalle se oli tietysti iso työ." (Haastattelu 7, Suomi)

Köyhydessä asuvat monilapsiset perheet joutuvat perustoimeentulon puutteessa etsimään perheelleen elantoa kaikissa olosuhteissa ja se on yksi syy siihen, että romanitytöt keskeyttävät koulun. Kokemuksia lapsesta asti teetetyistä raskaista kotitöistä esiintyy ainoastaan Romaniassa, jossa eriarvoisuus ja lasten äärimäinen köyhyys ovat Euroopan korkeinta tasoa (Eurostat, 2020b). Eriarvoisuus ja syrjintä välittyvät sukupolvelta toiselle. Vaikka romaninaiset ja heidän yhteisönsä yrittävät kuroa umpeen heidän ja gadjemaailman välistä railoa, tehtävän täyttämiseen tarvitaan vielä monta sukupolvea ja rakenteellisia uudistuksia.

Töissä pienestä pitäen

Joissain tapauksissa romanitytöt avustavat perheidensä taloudellisessa toiminnassa lapsesta alkaen, mutta sitä ei voi verratakaan jatkuvaan ja näkymättömään kotityöhön.

"Jo lapsena, yhdessä veljieni ja sisarteni kanssa, me aloimme auttaa vanhempiemme työssä: isäni ja äitini myivät matkamuistoja, ostivat niitä ja myivät sitten uudelleen, mutta ilman mitään sopimuksia [epävirallisesti, toim.]. Pärjäsimme kuitenkin rehellisesti. Vanhempani halusivat minulle rehellisen työn ja olen opettanut saman omille lapsilleni. Äitini teki työtä ja oli samalla perheenäiti, se oli tavallista, kaikki naiset tekivät niin." (Haastattelu 6, Italia)

"Äitini teki aina töitä. Ja minä työskentelin hänen kanssaan ihan pienestä pitäen. Lomalla menin maatilalle. Siihen aikaan maaseudulla oli paljon maatiloja. Keräsin kauden marjoja. Olin ihan hulluna kirsikoihin ja persikoihin." (Haastattelu 3, Romania)

Lannistaminen työnhaussa

Ainoastaan 13 romaninaista kaikkiaan haastatelluista 62:sta etsi töitä. Kun heiltä kysyttiin syytä passiivisuuteen työmarkkinoilla, löytyi uusia selityksiä. Romaninaiset eivät välttämättä päätä

itse ryhtyä kotiäideiksi, vaan heidät pakotetaan siihen suuntaan vaihtoehtojen puutteessa. Rasismi on yksi niistä syistä, joiden takia romaninaiset lannistuvat työnhaussa, mutta se on paljon pienempi selittävä tekijä kuin aiemmissa osioissa analysoidut tekijät.

"Täältä sitä tullaan ja kaikki näkevät, että kyse on mustalaisista ja heidän hökkeleistään. Elämä pysähtyy: kuka palkkaisi henkilön, joka asuu leirissä? ... En edes etsi töitä, koska en kuitenkaan saisi mitään." (Haastattelu 6, Italia)

"On ihan mahdotonta löytää töitä, kun se on vaikeaa koulua käyneille italialaisillekin!" (Haastattelu 17, Italia)

Velvollisuudet kotona, näännyttävät kotityöt sekä laadukkaan työn ja kohtuullisen toimeentulon puute ovat keskeisimmät syyt romaninaisten passiivisuuteen työmarkkinoilla. Kotitöissä he tarvitsevat tytärtensä apua, etenkin kun heillä ei ole työtä helpottavaa nykyaikaista teknologiaa, kuten astianpesukonetta.

"Ei minulla ollut missään työpaikkaa. Ehkä jos minulla ei olisi ollut niin montaa lasta... En tiedä, mitä sanoa. Jättää seitsemän lasta yksin kotiin ja mennä töihin, ja sitten kun palaa kotiin, niin aloittaa kaikki nollasta, siivota, tehdä ruokaa, pestä pyykkiä... Enpä tiedä... Viime vuosina meillä on mennyt paremmin, meillä on astianpesukone, olemme riippuvaisia... Mutta ennen oli vaikeaa. Muistan tulleeni kotiin kasvihuoneelta, jossa työskentelin, ja ennen kotiin tuloani vanhin tyttäreni oli laittanut pyykki likoamaan, niin että voisin pestä ne käsin myöhemmin. Ruoka oli laittamatta, tiskit pesemättä ja kaaduin sänkyyn lopen uupuneena. Seuraavana päivänä, kello viisi aamulla, romanilaiset tulivat ovelle ni sanomaan, että meidän pitäisi aloittaa työt aikaisemmin aamulla, koska kasvihuoneessa on niin kuuma." (Haastattelu 15, Romania)

Rakenteellinen rasismi rajoittaa romaninaisten pääsyä koulutukseen ja terveydenhoitoon, mutta työmarkkinoilla estäviä tekijöitä ovat koulutuksen puute, vaadittavan työkokemuksen puute ja maahanmuuttajanaisten tapauksessa kielitaidon puute. Naiset ymmärtävät, että parempiin työtehtäviin edellytetään muodollinen koulutus, mutta he vaikuttavat kyseenalaistavan sellaiset valtaväestön asettamat kriteerit, kuten kielitaito tehtävissä, joissa sitä ei käytännössä tarvita, kuten esimerkiksi siivoamisessa. Työmarkkinat eivät joustaa maahanmuuttajien, vähemmistöjen tai pakolaisten taitojen ja koulutustason mukaan silloinkaan, kun ratkaisuja olisi löydettävissä.

"Silloin tällöin vilkaisen Facebookista, mutta en seuraa kovin tarkasti, koska lannistun ihan täy-

sin: kaikissa paikoissa edellytetään työkoekemusta.”
(Haastattelu 5, Italia)

”Jos menisi töihin, niin pitäisi työskennellä päivätyöläisenä. Ilman koulutusta ei voi tehdä töitä, koska ei kukaan palkkaa.”
(Haastattelu 12, Romania)

”(.) Aina kysytään, kuinka paljon on käynyt koulua. Mutta eihän koulutustasolla pitäisi olla mitään merkitystä, jos työskentelee siivoojana. Pitäisi vain palkata.... Koulutetut naiset voisi sitten palkata myyntihommiin. Mutta se on ongelma – romaneilla ei ole tarpeeksi koulutusta. Olen yrittänyt jatkaa opintojani. Putosin koulusta viidennellä luokalla ja myöhemmin jatkoin seitse-

sia, joiden taakse rasistiset ja syrjivät käytännöt saadaan piilotettua.

”Kerroinkin jo aiemmin, että suomalaisista on kummallista [huokaa] että en osaa, että mustalaisnaisella ei ole koulutusta. He eivät tiedä meistä mitään. Me osaamme siivota, olemme hyviä työntekijöitä, olemme hyviä siivoojia, olemme kovia tekemään töitä, koska niin meidät on kasvatettu, niin, meidät on kasvatettu tekemään työtä, emme me Suomessa kasvaneet, vai mitä? Me kasvoimme Romaniassa ja meidän piti tehdä töitä, siivota, pestä, kunnioittaa perinteitämme, pestä pannuja ja tiskata, siivota, huolehtia kaikesta [huokaa]. Me olemme hyviä, ahkeria työntekijöitä, mutta suomalaisten mielestä meitä ei voi, hm, kuinka sen sanoisin, meitä ei voi

”Se oli kovaa työtä. Minun piti nousta aamulla jo kuudelta, lämmittää vettä ja aloittaa kotityöt seitsemään mennessä, ja valmista tuli neljän-viiden aikaan iltapäivällä. Äiti tuli kotiin vasta illalla. Minun piti tehdä ruokaa veljilleni. Minun piti pestä heidät, niin että he olivat puhtaita äidin tullessa kotiin, koska pelkäsin mitä hän ajatteli, jos lapset olisivat likaisia.”

mänteen luokkaan asti.”
(Haastattelu 17, Romania)

”Koska en osaa kieltä. Siitä syystä se on vaikeaa.”
(Haastattelu 19, Suomi)

”Emme pysty etsimään työtä, koska emme osaa kieltä. Jos osaisimme kieltä, meidän ei tarvitsisi istua kerjäämässä, vaan hakisimme töihin.”
(Haastattelu 20, Suomi)

”Haluan opiskella, oppia suomen kieltä, sillä jos osaisin suomea, voisin päästä nopeammin töihin, kun osaisin puhua suomea, keskustella suomalaisten kanssa. Ja osaan kirjoittaa, lukea, se on erilainen elämä, enemmän mahdollisuuksia, enemmän tilaisuuksia. Ilman koulutusta ei voi tehdä mitään. Jos ei osaa lukea, jos en pysty kirjoittamaan nimeäni tai kirjoittamaan jotain, ei minulla ole pääsyä mihinkään, elän tässä maailmassa kuin eläimet. Mutta jos on koulutusta niin osaa lukea ja kirjoittaa suomeksi, silloin saa enemmän tilaisuuksia, koska tietää miten ihmisten kanssa keskustellaan ja käyttäytyään hyvin...”
(Haastattelu 3, Suomi)

Kaikki yhteiskunnat tarvitsevat perustyon tekijöitä, joten periaatteessa kouluttamattomien henkilöiden työllistymiselle ei pitäisi olla mitään estettä. Mutta romaninaisten tapauksessa vaikuttaa siltä, että kaikkein yksinkertaisimmillekin työtehtäville asetetaan koulutusvaatimuk-

työlistää, koska meillä ei ole koulutusta. Ja kaikkein tärkeintä täällä olisi osata suomen kieltä...”
(Haastattelu 7, Suomi)

Silloinkin kun romanit löytävät ratkaisuja ja menevät vanhempiensa kanssa yhdessä tapaamaan työvoimaviranomaisia, romaniperheet jäävät riittävän tuen ulkopuolelle, kun virkamiesten harjoittama rasismi johtaa yhä syvenevään syrjäytymiseen työmarkkinoilta.

”Menin kerran isäni kanssa, luulen, että olin 16-vuotias, ja menimme työvoimatoimistoon. Minua he eivät tunnustaneet romaniksi, mutta isäni kylläkin, koska hän oli tumma. He kertoivat, ettei töitä ole ja isäni joutui vähän kovistelemaan heitä: ’Mitä meidän sitten pitäisi tehdä? Pitäisikö meidän hakata ihmisiä päähän ja varastaa, miten on mahdollista, ettei teillä ole mitään työtä tarjolla?’ Ja he sanoivat, että juuri tuollaisia mustalaiset ovat, suurisuisia...Kun halusimme töitä, sekään ei ollut hyvä.”
(Haastattelu 19, Romania)

Perheet ja yhteisö asettavat romaniniaisille paineita, mutta niin tapahtuu myös yhteyksissä gadjemaailmaan (työnantajat, virkamiehet) ja naiset lannistuvat etsiessään palkattua työtä. Elämä yhteisössä, jossa ei ole perusinfrastruktuuria, ja kasvatus, joka tähtää lapsesta alkaen perheen huolenpitoon, ei anna romanityöille ja -naisille paljoakaan omaa aikaa ja energiaa investoida riittävästi tulevaisuuteen.

Romanityttöjen alhaisesta koulutustasosta ja tipahtamisesta koulusta jo ennen pakollisen oppimäärän suorittamista on "tullut" yhteiskunnan silmissä koko elämän mittainen stigma ja henkilökohtainen epäonnistuminen. Kuten yllä on osoitettu, varhainen koulupudokkuus on pikemminkin rakenteellinen epäonnistuminen, ei yksilön.

Syrjivät käytännöt työnhaussa

Romaninaisten identiteetin eri osa-alueet ovat niitä syitä, joihin vedoten heidät voidaan jättää kutsumatta työhaastatteluun. Silloinkin kun he pääsevät työhaastatteluun, haastattelut ovat niin subjektiivisia ja läpinäkymättömiä, että todelliset syyt romaninaishakijan hylkäämiseen jäävät pimentoon. Joissain tapauksissa romaninaisen jätetään kutsumatta työhaastatteluun tai hänelle ei anneta työtä, koska hän kuuluu romaniyhteisöön, kun taas toisissa tapauksissa etniseen taustaan liittyy vielä muitakin vaikeutavia tekijöitä, kuten maahanmuuttajatausta.

Jos naisen tunnistaa maahanmuuttajaksi nimen perusteella, haastattelussa tulevat näkyviksi myös ihonväri ja kielen ääntämys. Näistä syistä monet naiset eivät koskaan pääse edes työhaastatteluun tai heihin ei enää työhaastattelun jälkeen oteta mitään yhteyttä. Mutta monissa tapauksissa romaninaisten pyrkimykset päästä työmarkkinoille siis päättyvät ilman, että heille annetaan edes mahdollisuutta käydä työhaastattelussa.

"Minulle kävi kerran niin, että kun olin jättänyt ansioluetteloni, kuulin muilta, että minut oli hylätty, koska sukunimestäni kävi ilmi, että olen romani."
(Haastattelu 2, Italia)

"En tiedä onko sillä mitään tekemistä tämän kanssa, mutta kerran yhdessä keskustelussa kaikki oli hyvin, hienosti, okei. Sitten kun kerroin olevani romani, koko haastattelu muuttui ihan toiseksi. Eivät he minua loukanneet, mutta tunsin heidän vastahakoisuutensa ja tiesin alusta alkaen, että vastaus tulee olemaan ei. Entä miten he saivat selville, että olen romani? No, näkeehän sen minusta ja niin pois päin, mutta olin myös kertonut heille romanikansalaisjärjestöistä, kun he kysyivät niistä, he olivat hyvin uteliaita ja sitten, aivan vilpittömästi, aistin heidän haluttomuutensa."
(Haastattelu 10, Romania)

"Olen ollut tilanteissa, joissa voin aistia, että minun etnisyydelläni on ollut vaikutusta siihen, etten saanut työpaikka, mutta se on sellainen asia, jota on todella vaikea todistaa ja nostaa esiin. Luulen, että tämä ilmiö on yksi kaikkein vaikeimmin todistettavista asioista juuri silloin kun kyse on rasisista rakenteista; aina on 'joku muu syy', vaikka oikeasti ei ole."

(Haastattelu 2, Suomi)

"... täällä [toim. Suomessa] ei voi saada työtä ilman, että osaa kieltä. Jos ei oletusarvoisesti osaa kieltä, kukaan ei palkkaa. Mutta Romaniassa kylläkin. Täällä sitä on romaninaisen, ilman koulutusta, eikä voi saada työtä."
(Haastattelu 1, Suomi)

"Minulle kävi kerran niin. Menin kysymään töitä siivousfirmasta. Mielestäni työhaastattelu meni hyvin. He lupasivat 'palata asiaan', mutta eivät koskaan soittaneet. Luulen, että he huomasivat minun olevan mustalainen. He olivat rasisteja ja vaikka he eivät olisi tajunneet minun olevan mustalainen, he kuitenkin tiesivät varmasti, että olen ulkomaalainen ja siksi he eivät soittaneet: minut tunnistaa ulkomaalaiseksi puheestani ja myös tummemman ihoni takia."
(Haastattelu 17, Italia)

Irtisanominen

On vaikea osoittaa, että romaniyhteisöön kuulumisella olisi vaikutusta rekrytointiprosessissa, mutta irtisanottaessa rasismin havaitseminen on helpompaa. Jotkut kokemuksista nostavat esille ne vaikeudet, joita romaninaiset joutuvat kohtaamaan ensin saadakseen työpaikan ja sitten pitääkseen kiinni siitä, olipa sitten kyse virallisesta tai epävirallisesta työstä. Tämä koskee erityisesti niitä tapauksia, joissa etnisyyteen liittyy seksuaali-identiteetti ja ihonväri paljastaa etnisen taustan. Esimerkiksi valkoisesta käyvän romaninaisen todennäköisyys tulla tunnistetuksi romaniksi tai lesboksi on pieni, koska kumpikaan identiteetti ei näy ulospäin. Haastatelluille naisille romani-identiteetin piilottaminen työpaikalla on keino suojella omaa työpaikkaa sekä välttää vitseiltä, syrjinnältä ja leimaamiselta. Piilottamisesta tulee traumaattista erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa työpaikalta katoaa jotain ja heitä voitaisiin potentiaalisesti syyttää siitä. Naiset irtisanottiin kuitenkin riippumatta siitä, olivatko he identifioituneet romaneiksi vai pitäneet asian salassa.

"Silloin kun tajusin olevani romani, kerroin siitä työpaikalla, jossa aiemmin työskentelin: olin valokuvaajan sihteeri ja mainitsin asiasta ajattelemattomasti keskustelun lomassa. Olin aiemmin kertonut homoseksuaalisuudestani esimiehelleni ja työtovereilleni ja he olivat ottaneet sen aika hyvin. Koska he olivat hyväksyneet sen, ajattelin, että 'koska he jo tietävät minun olevan homoseksuaali, voin yhtä hyvin kertoa heille kaiken'. Mutta olin väärässä, koska se, että olin homoseksuaali, oli heille okei, mutta romani-identiteettiäni he eivät hyväksyneet. He irtisanoivat minun romani-identiteettiäni takia, vaikka ei minulla kyllä ollut työsuhteeni [hän työskenteli epävirallisessa työsuhteessa, toim.]."
(Haastattelu 13, Italia)

"Työskentelin hajuvesimyyvälässä, se oli joulun aikaan, ja ryhmä romaneja varasti kaupasta. En huomannut mitä tapahtui, koska olin palveluksessa toisia asiakkaita. Omistaja sen sijaan huomasi mitä tapahtui juuri kun tytöt olivat jo pakenemassa paikalta. Minua tietysti hävetti aivan valtavasti ja tiesin, että omistaja pohti, oliko minun ja noiden varastelevien romaninaisten välillä joku yhteys, kun kaikki kuitenkin tiesivät minunkin olevan romani. Muutamaa päivää myöhemmin hajuvesimyyvälän omistaja näki äitini bussipysäkillä ja kysyi, oliko hänellä tytär nimeltä V. Olen siis hyvin paljon äitini näköinen... mutta hän sanoi ei, hän kielsi, nimenomaan suojellakseen minua. Joka tapauksessa he irtisanoivat minut. Perheeni oli kieltänyt minua kertomasta töissä, että olen romani, koska - ja se voi tapahtua milloin tahansa - omistaja ja työtoverit tulisivat syyttämään minua, jos mikä tahansa menisi pieleen."

(Haastattelu 12, Italia)

Romaninaisten ammatit

Perinteiset ammatit

Perinteiset romaninaisten ammatit kuten kukkakauppias, myyjä tai käsityöläinen, joka työstää tekstiilejä, puuta, nahkaa, arvokkaita metalleja tms., ovat lähes hävinneet. Kohtasimme ainoastaan kaksi romaninaista, jotka edelleen harjoittivat pientä kaupallista toimintaa tai myivät kukkia. Mitä tulee Romaniaan, romaninaiset mainitsivat päivätyöläisenä työskentelyn maataloudessa, mutta haastatteluhetkellä kukaan naisista ei käynyt sellaisissa töissä. Se voi kuitenkin johtua siitä, että haastattelut tehtiin koronapandemian aikana.

"Minulla on työ, jota olen tehnyt todella monen vuoden ajan [hän etsii roska-astioista tavaraa myytäväksi kirpputoreilla, toim.]"

(Haastattelu 4, Italia)

"Työskentelen kukkatyttönä, myyn ruusuja. Olen myynyt ruusuja 14-vuotiaasta asti. Sillä alueella keskustassa, jossa työskentelen, ihmiset jopa tuntevat minut kaupoissa ja ravintoloissa."

(Haastattelu 17, Italia)

"Sitä sai kaikenlaista kohtelua, hm, siellä niin, hm, monia juttuja, jotka ovat [huokaa] Jos et pystynyt työhön, siellähän piti nostella säkkejä... ne kirosivat sinut, joku saattoi... sanoa pahasti. Olihan sitä kaikenlaista. ...Emmekä me saaneet palkkaa. Saimme perunoita, punajuuria..."

(Haastattelu 14, Suomi, kokemuksista Romaniassa)

Romaninaiset omaksuvat erilaisia keinoja päästäkseen työmarkkinoille, välttääkseen syrjintää ja pystyäkseen huolehtimaan perheestään. Niinpä on romaninaisia, jotka toimivat itsenäisinä ammatinharjoittajina, aktivisteina romani-

järjestöissä tai työskentelevät epävirallisilla työmarkkinoilla.

Itsenäiset ammatinharjoittajat

Italiassa romaninaiset ovat päätyneet toimimaan aktiivisesti työmarkkinoilla työllistäen itse itsensä ja heidän strategiansa näyttää sopivan hyvin italialaiseen liiketoimintaympäristöön, joka tukee aloitteellisuutta ja pienyrittäjyyttä.

"Työskentelen itsenäisesti, olen pienyrittäjä. Teen myös yhteistyötä yritysten kanssa, myyn tuotteita. Suhde yhteistyökumppaneihin on loistava, eikä minua kohdella huonosti... Olen työskennellyt pääosin itsenäisesti, pienyrittäjänä. Romanit pitävät usein parhaana työllistää itse itsensä juuri tästä syystä, syrjinnän pelossa."

(Haastattelu 2, Italia)

"En ole koskaan lähettänyt ansioluetteloita minnekään, koska minua ei kiinnosta työskennellä jollekin toiselle."

(Haastattelu 18, Italia)

"Mustalaisten työt" (Epävirallinen työskentely)

Romaninaisten tyypillisimpiä epävirallisia ammatteja ovat pullonkerääjä, katulehden myyjä, kerjääjä, kirpputorimyyjä sekä muovinkierrättäjä ja -myyjä. He elävät yhteiskunnan reunalla pyrkien löytämään elantonsa ilman, että heidän perheensä nääntyisi nälkään. Romaninaisten tulonhankintakeinot, joita he käyttivät selvitäkseen, heijastelevat eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden eri osajärjestelmien epäonnistumista (sosiaaliturvan tai minimitoimeentulotuen laiminlyönti sellaisissa maissa kuin Romania, mutta myös maahanmuuttopolitiikan epäonnistuminen joissain muissa tapauksissa). Ja monet naiset aivan riippumatta siitä kuinka paljon he kamppailevat, tulevat aina jäämään oman yhteiskuntansa turvaverkkojen ulkopuolelle olivatpa he sitten syntyperäisiä tai maahanmuuttajia. Osa romaninaisista kuvailee yhteiskunnan katveissa harjoitettua toimintaa erottautumiskeinona gadjemaailman rasismista, kun taas osa näkee sen eloonjäämisstrategiana.

"Olen aina tehnyt mustalaisten töitä, en ole koskaan hakenut töitä gadjeilta... Olen aina työskennellyt kirpputoreilla, koska käyn aina läpi roska-astiat."

(Haastattelu 10, Italia)

"Minulla on työ, jota olen tehnyt todella monen vuoden ajan [hän etsii roska-astioista tavaraa myytäväksi kirpputoreilla, toim.]"

(Haastattelu 4, Italia)

"... kun olin nuorempi, asuin orpokodissa. En tiedä... kaikenlaista väkeä tuli orpokodin ulkopuolelta, ihmisiä, jotka rakensivat taloja: 'meillä on sinulle päiväksi töitä, kevytbetoniharkkojen kantamista ja sementtilaastin valmistamista'.

Sellaisia töitä.”
(Haastattelu 5, Romania)

”Lähdin ulkomaille. Tapanani oli kerjätä.”
(Haastattelu 18, Romania)

”[toim. Minä kerään] tölkkejä ja myyn [tarkoittaa, että hän kerää kierrätettäviä tölkkejä ja pulloja ruokakauppaan ja saa pullonpalautuspanttia vastaan käteistä rahaa]. Me palautamme ne ja otamme rahat: viisi, kymmenen euroa, riippuen siitä, mitä on löytynyt...Joskus kerjään.”
(Haastattelu 20, Suomi)

”Sitä tehdään ilman työsopimusta. Lehden myynnillä voi joko tienata tai sitten ei.”
(Haastattelu 8, Suomi)

Työskentely aktivistina

Eräs kaikkein kiinnostavimmista työkokemuksista, josta kolmessa eri maassa haastatellut romaninaiset kertoivat, oli aktivismi romanien oikeuksien puolesta. Itse asiassa tämä oli ainoa ammatti, jonka kehittymisestä ja odotuksista romaninaiset puhuivat samalla tavoin kuin urakehityksestä on tapana puhua.

Työskentely romanioikeusaktivistina tarjoaa romaninaisille erinomaisen mahdollisuuden yhdistää oma identiteetti, huolenpito perheestä ja yhteisöstä sekä kaikista ennakkoluuloista huolimatta hankittu osaaminen. Toisaalta romaninaisaktivistin on pystyttävä hallitsemaan kaikki identiteettinsä, kun hän toimii yhteisöissä, joidenkin järjestöjen seksistisissä toimintaympäristöissä, tai kun hän kohtaa rasismia, homofobiaa tai syrjintää siinä maailmassa, jossa hän yrittää saada äänensä kuuluviin. Romaninaisten kokemuksista käy ilmi, että heidän työnsä ja ponnistelunsa yhteisöissä on näkymätöntä, mutta samalla tulee päivänvaloon myös romanien oman kansalaisyhteiskunnan patriarkaalinen ja heteronormatiivinen todellisuus.

Tässä ilmapiirissä romaninaiset kokevat, että kansalaisjärjestöjä johtavat miehet pyrkivät hiljentämään heidät sukupuolen, seksuaali-identiteetin ja jopa etnisyyden takia, sillä valtaväestöön kuuluvien ammattitaitoa pidetään edelleen parempana ja siitä maksetaan paremmin. Tämä aiheuttaa jännitteitä ja jotkut tutkimukseen vastanneista ovatkin ottaneet etäisyyttä kansalaisjärjestöihin, sillä he odottavat sellaista moninaisuuden kunnioitusta, jonka osoittamisessa järjestöjen johto on epäonnistunut.

”... Romaninaisena tunsin olevani epäedullisessa asemassa. Eikä se tapahtunut vain yhden kerran. ... Jopa kansalaisjärjestöissä, olen tehnyt yhteistyötä romanijärjestöjen kanssa, joissa tunsin, ettei naisilla ole paljon sanottavaa, vaikka he ovat nerokkaita naisia, älykkäitä, ja heissä on todella paljon potentiaalia, ylpeyttä. Jo-

tenkin he ovat nurkkaan ahdistettuja, enkä voi tyytyä sellaiseen. Mieluummin pysyttelen erossa sellaisesta toiminnasta kuin istun hiljaa nurkassa. Minä en ole sellaista varten. ... En halua olla tekemisessä yhdenkään sellaisen kansalaisjärjestön kanssa, missä on myös romanimiehiä, koska siellä ei ole tasa-arvoa.”
(Haastattelu 10, Romania)

”Halu taistella syrjintää vastaan nousee siitä elämästä, jonka on elänyt. ... Toimin aktivistina omista lähtökohdistani, mutta myös yhdessä toisten romanien kanssa. Lisäksi toimin aktivistina niiden yhdistysten kanssa, joiden jäsen olen, sekä erilaisten yhdistysverkostojen kanssa. Olen sitoutunut naisten oikeuksien edistämiseen.”
(Haastattelu 2, Italia)

”Monetkaan eivät näe työtäni oikeana työnä, varsinkaan yhteisön väki. Mitä sinä muka olet tekevinäsi? He näkevät sen jonakin... en tiedä, luulen, että ihmiset eivät oikein arvosta sitä. Äitinikin sanoo, ”Etkö voisi etsiä itsellesi jotain muuta työtä? Pitikö sinun nyt valita juuri tuollainen työ, jossa pää hajoo.”
(Haastattelu 20, Romania)

”...jätin vakituisen työni rasististen asenteiden takia, koska siellä työskentely tuntui epämuksulta. Siellä oli stereotyyppioita, epäkunnioittavaa käytöstä jne. Ja kyse oli organisaatiosta, joka työskentelee tasa-arvon eteen. Rasismia löytyi rivien välistä ja joskus ihan avoimestikin.”
(Haastattelu 2, Suomi)

”(..) näyttää siltä, että jopa romanikansalaisyhteiskunnassa, vaikka ... meillä on sellainen kaksinaismoraali – miehet, jotka julkisesti kertovat kuinka upeita feministit ovat ja että naisten pitäisi... mutta jos katsoo vähän tarkemmin, niin romani-instituutioiden ja romanikansalaisjärjestöjen johtotehtävät kuuluvat miehille. Naiset johtavat ainoastaan feministisiä kansalaisjärjestöjä, mutta muuten, jos tutkimme asiaa, huomaamme, että vastuu on miehillä. Tehdäänpä nyt heti sellainen testi – kutsutaan puhujaksi romaninainen tai joku muu vähemmistöjä edustava nainen. Sopivia naisia on vaikka kuinka monta, mutta paikalle tulee aina mies. Haluan teidän ymmärtävän, että tunsin itseni sivuuteksi, koska olin nainen. Ja ollakseni aivan rehellinen, romanikansalaisjärjestöissäkin tehtiin ero romaninaisten ja romanialaisten naisten välillä.”
(Haastattelu 1, Romania)

Palkkaerot

Romaninaiset, jotka ovat onnistuneet pääsemään työmarkkinoille ja saamaan työpaikan, ovat yleensä tyytyväisiä asemaansa (jonka eteen he ovat uurastaneet) ja työympäristöönsä. He törmäävät kuitenkin eriarvoiseen palkkaukseen, jota perustellaan heidän etnisyydellään ja

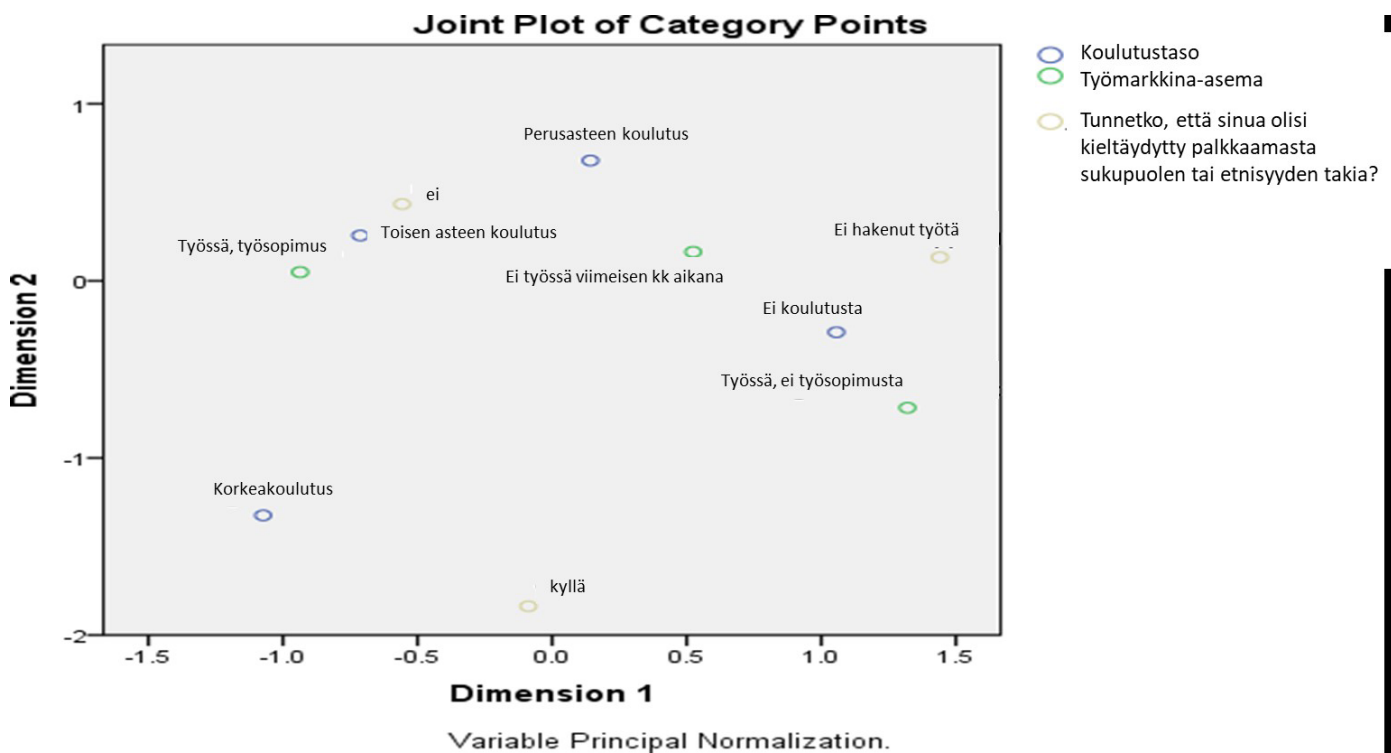
kutsumuksella ("työskennellä sydämensä pohjasta"). Romaninaisten työtä aliarvioidaan toisinaan gadjorganisaatioissa, mutta myös romanijärjestöissä, mikä osoittaa, että he ovat monin eri tavoin epäedullisessa asemassa pyrkiessään kilpailemaan paikoista työmarkkinoilla.

"Minulle maksettiin etnisyyteni takia pienempää palkkaa kuin muille työntekijöille samassa asemassa (kaksi palkkaluokkaa vähemmän) – minulla oli tiimini korkein koulutus ja pienin palkka. Sain tämän selville, kun juttelin työkavereideni kanssa ja kuulin heidän palkoistaan. Siinä kes-

kustelussa kävi ilmi, että kyse oli minun etnisyydestäni." (Haastattelu 2, Suomi)

"Enpä tiedä. En ole ajatellut. En voinut ajatella tätä töissä, koska siellä tilannetta ei olisi pystynyt ratkaisemaan millään tavalla. Palkkaero on ja pysyy... en ollut sellaisessa asemassa, että olisin voinut muuttaa sitä. Muita asioita olen onnistunut muuttamaan, mutta en tätä, koska se ei ollut päätösvallassani." (Haastattelu 1, Romania)

Kuva 8. Korrespondenssianalyysi työmarkkinoille hakeutuessa ilmenneiden syrjäytäkokemusten, koulutustason ja työllisyyden välillä.

Syrjinnän muodot työmarkkinoilla

Laadullisen tutkimuksen tulosten vahvistamiseksi ja perustelemiseksi käytetään korrespondenssianalyysia, jonka tarkoituksena on osoittaa tietyn ilmiön eri ominaisuuksien välinen yhteys. Alla oleva kuva todistaa, että syrjäytäkemukset työmarkkinoilla, koulutustaso ja työmarkkina-asema liittyvät vahvasti toisiinsa.

Kouluttamattomat naiset työskentelevät todennäköisemmin epävirallisissa työtehtävissä tai jättäytyvät kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle, ja heidät saatetaan lannistaa työmarkkinoilla niin, etteivät he koskaan edes hae työtä. Toisen tai korkea-asteen koulutuksen saaneet naiset pääsevät sellaisiin töihin, joista laaditaan työsopimus, eivätkä he todennäköisesti havaitse syrjäytätilanteita työmarkkinoille hakeutuessaan.

Samanaikaisesti juuri korkeakoulutetut romaninaiset panevat syrjäytätilanteet merkille hakeutuessaan työmarkkinoille.

Johtopäätökset

Sitä mukaa kun perinteiset romaninaisten ammatit ovat häviämässä, naiset työllistyvät kauppan myyjinä, lehden myyjinä, pullonkerääjinä, kerjääjinä, kirpputorimyyjinä sekä muovin kerjääjinä ja myyjinä. Ihmisoikeusaktivismi näyttäytyy tutkimuksessa työmahdollisuutena, jonka avulla naiset voivat yhdistää perheistään ja yhteisöstään huolehtimisen omaan identiteettiinsä ja elämäkokemuksensa. Vaikka he puhuvat tekemänsä työn tuottamasta merkityksestä, työ ei kuitenkaan mahdollista turvallista tilaa, jossa esimerkiksi heidän seksuaali-identiteettinsä otettaisiin huomioon ja hyväksyttäisiin.

Kouluttamattomat naiset, jotka eivät ole koskaan hakeneet töitä, työskentelevät ja elättävät

“Halu taistella syrjintää vastaan nousee siitä elämästä, jonka on elänyt. Toimin aktivistina omista lähtökohdistani, mutta myös yhdessä toisten romanien kanssa. Lisäksi toimin aktivistina niiden yhdistysten kanssa, joiden jäsen olen, sekä erilaisten yhdistysverkostojen kanssa. Olen sitoutunut naisten oikeuksien edistämiseen.”

perhettänsä epävirallisilla keinoin. Koska työttömyys ja passiivisuus työhaussa ovat ylisukupolvinen ilmiö, naisilla on perinteisten sukupuoliroolien takia paine huolehtia sekä kotitöistä että osallistua elannonhankkimiseen perheelle, mikä johtaa heidät yleensä epävirallisiin työtehtäviin.

Naiset saavat kotitöiden tekemiseen apua tyttäreltään, erityisesti jos kotona ei ole perusinfrastruktuuria, kuten vettä ja viemäriä. Koska työn ja kotityön yhteensovittamiseen ei ole mitään mallia, naiset ovat pakotettuja hoitamaan sekä kotityöt että etsimään elantoa.

Syrjinnän esiintyvyydestä työmarkkinoille pääsyn yhteydessä kertoo se, että tutkimuksessa ainoastaan 13 romaninaista 62:sta haastatellusta etsi parhaillaan töitä. Rasismi on yksi niistä syistä, joka lannistaa romaninaisia työhaussa, vaikka se usein jätetään huomioimatta vedoten vain naisten alhaiseen koulutus- ja osaamistasoon.

Työmarkkinoille hakeutuminen herättää kysymyksiä erityisesti kouluttamattomissa naisissa, joilla olisi osaamista monistakin erilaisista töistä, ja jotka eivät voi ymmärtää miksi esimerkiksi siivoustyössä edellytetään kielitaitoa. Pääsy työmarkkinoille on vaikeampaa tummaihoisille naisille, etenkin jos he asuvat leirissä tai romanien asuinalueella, tai jos heillä on romaninimi (Suomessa ja Italiassa). Kouluttamattomien, maahanmuuttajien, vähemmistöryhmien, pakolaisten tai transsukupuolisten naisten osaamista ei välttämättä oteta huomioon yhteiskunnassa vallitsevien normien takia. Siksi he tipahtavat usein yhteiskunnan turvaverkosta siinä maassa, jossa he asuvat maahanmuuttajina, romaneina tai transihmisinä. Heidän vähäosaisuutensa ja kamppailunsa rasismia vasten tulee päivänva-

loon epävirallisten työtehtävien muodossa. Monet haastatelluista naisista työskentelivät epävirallisesti tai itsenäisesti pitääkseen etäisyyttä ”gadjemaailmaan”, johon heidän yhteytensä on ollut traumaattinen.

Työpaikoilla valkoisesta käyvät naiset ja lesbot pitivät parhaana piilottaa identiteettinsä. Heidän kertomuksensa nostavat esille selviytymiskeinoja, joiden avulla he pyrkivät välttymään vitsailulta, leimaamiselta ja varkauksista syyttämislähtöiseltä, ja siten suojelemaan työpaikkojaan. Näin toimivilla naisilla on yleensä korkeampi koulutustaso. He moittivat usein sitä, että heille maksetaan vähemmän ja heidän työtään väheksytään verrattuna valtaväestön naiseen ja romaninimiehiin.

Koulutus on epäilemättä tärkeä tekijä, joka edistää työllistymistä, paremman työn saamista ja elämänmuutosta, mutta naisten kertomuksista voidaan kuitenkin havaita, että koulutustasosta riippumatta se kohtelu, jota he saavat osakseen työpaikalla tai ne selviytymiskeinot, joihin heidän on turvaututtava pitääkseen työpaikkansa, kertovat selvää kieltä siitä, ettei koulutustaso pysäytä rasistisia asenteita. Kyse on järjestelmätasoisesta ongelmasta, joka on pysyvä ja jää tunnistamatta ja sanktioimatta, koska ei ole selkeää mekanismia, joka edistäisi, ylläpitäisi ja kunnioittaisi moninaisuutta työmarkkinoilla.

Vaikka romaninaiset kohtaavat syrjintää koulutuksessa, terveyspalveluissa, asumisessa ja työelämässä, he vain harvoin saattavat pahantekijänsä vastuuseen teoistaan. Silloin kun naiset päättävät toimia, he yleensä raportoivat sellaisista tapauksista, jotka tapahtuivat julkisilla paikoilla, kuten baareissa, ravintoloissa, kadulla jne.

8. SYRJINTÄILMOITUSTUSTEN TEKEMINEN

Vain 10 tähän tutkimukseen haastatelluista 62 romaniniaisesta oli ilmoittanut kokemuksistaan poliisille ja vain kaksi ilmoitetuista tapauksista oli ratkaistu haastatteluiden tekohetkeen mennessä, molemmat romaninaisten hyväksi. Tehtyjen ilmoitusten pientä määrää selittää mahdollisesti se, että vain pieni määrä ilmoituksista johtaa toivottuun ratkaisuun, sekä naisten kohtaama rasismi ja homo- tai transfobia.

Joka tapauksessa sekä pahantekijöiden että poliisin pelko estää naisia ilmoittamasta syrjinnästä ja viemästä vaatimuksiaan päätökseen. Ilmoituksen laatimisen jälkeen, ilmoituksentekijällä ei ole mitään suojaa yhteisössään, mikä tekee hänestä entistäkin alttiimman vihanpurkauksille.

"En ole koskaan tehnyt. En voi raportoida romaneista, jotka asuvat täällä leirissä, koska jos he saisivat sen selville, heistä tulisi vielä pahempia."

(Haastattelu 1, Italia)

"Niin kuin kerroin teille, raportoin äärioikeistolaisesta tyypistä, joka uhkasi henkeäni, mutta vedin ilmoituksen takaisin suojellakseni poikaa. Ja hän oli jo lopettanut uhkailunkin."

(Haastattelu 11, Italia)

Suurin osa romaniniaisista ei tule edes ajatelleeksi ilmoituksen tekemistä niistä, jotka loukkaavat tai häiritsevät heitä, koska tämän tyyppisen käyttäytymisen huomiotta jättäminen on se, mitä he ovat joutuneet tekemään koko elämänsä, jopa sukupolvesta toiseen. Pitkään

jatkunut kokemus syrjinnästä johtaa epäluottamukseen monia normeja ja instituutioita kohtaan, mukaan lukien oikeuslaitos. Vastaavasti luottamus poliisiin kykyyn uskoa romaneja ja suojella heidän etujaan, on hyvin alhainen, jopa olematon. Luottamuspulaa ruokkivat yhteisöissä, asuinalueilla, perheessä ja mediassa kuullut tarinat hyväksikäytöstä, jota poliisit kohdistavat romaneihin ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin.

"Ei, en ole koskaan yrittänyt. ... En ole koskaan ajatellut tekeväni ilmoitusta niistä, jotka solvaavat minua, en kiinnitä heihin huomiota. Yleisesti ottaen romanit eivät oikein luota poliisiin."

(Haastattelu 20, Italia)

"Siksi, koska pelkään poliisia, kun näen heidät univormuissaan. Pelkään tosi paljon. Erityisesti minua pelottaa, kun he ajavat ohi autollaan."

(Haastattelu 3, Suomi)

"Jumala kieltää! Ei koskaan! En halua edes ajatella sellaista! Menin sinne hakemaan henkilökorttiani ja he eivät antaneet minun jättää hiuksiani auki, joten en usko, että he auttaisivat minua muissakaan asioissa. Romaniassa meidän asioitamme ei hoida kukaan."

(Haastattelu 2, Romania)

Syrjinnästä ilmoittaminen edellyttää erityisiä taitoja ja voimavaroja. Hauraassa asemassa olevat romaninaiset eivät yleensä kykene hakemaan oikeutta itselleen.

"Ajattelin tehdä syrjintäilmoituksen romanian-

laisesta tehtaasta, mutta minulla ei ollut rahaa tehdä sitä: tehtaan omistaja oli hyvin vaikutusvaltainen kaupunkilainen ja siksi tiesin, että ilman rahaa en koskaan tulisi voittamaan juttua.” (Haastattelu 15, Italia)

”Koska en ole koskaan tullut ajatelleeksikaan, voitte kai kuvitella, maksaa lakimiehelle, eihän siinä ole mitään järkeä, ei niin mitään järkeä.” (Haastattelu 1, Suomi)

”Minulla on useampiakin kokemuksia ilmoitusten tekemisestä syrjinnästä ja itseäni kohdistuneista rikoksista, ja syrjintään syöllistyneet ovat olleet sekä romaneja että suomalaisia. Silloin kun kuuluu vähemmistön vähemmistöön, saattaa päätyä molempien satuttamaksi, sekä valtaväestön että vähemmistön. Minä olen onnekas, koska tunnen hyvin lain ja ilmoitusmenettelyn, joten en tarvitse mitään oikeudellista apua.” (Haastattelu 2, Suomi)

Haastatteluissa nousi esille myös poliisin pelko ja epäluottamus, mikä johtuu lesbo- ja transfobiasta. Siksi romanilesbot ja transihmiset, mutta muutkin vastaajat, pitivät parempana olla ilmoittamasta väkivalta- ja tai syrjintätapauksista. Jopa silloin, kun he tietävät miten ilmoitus tehdään, he ottavat mieluummin käyttöön erilaisia selviytymiskeinoja tai pyrkivät sulautumaan valtaväestöön ja olemaan niin näkymättömiä kuin mahdollista, jos he vain käyvät valkoisista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että se olisi heidän todellinen valintansa, vaan pikemminkin keino suojautua niin, ettei heihin kohdistuisi enää enempää sitä syrjintää, jonka kohteena he joutuvat jatkuvasti olemaan. Siksi he tekevät ilmoituksen vain törkeistä pahoinpitelyistä, mutta heidän olisi tärkeää saada laillinen edustaja, joka auttaisi ylittämään poliisin ja oikeuslaitoksen kanssa olevan kommunikaatiokuilun.

”Mielestäni poliisi ei ota huomioon romani- tai homoseksuaalista identiteettiä. Saattaa käydä niinkin, että he nauravat sille.” (Haastattelu 13, Italia)

”Tein ilmoituksen, koska minua lyötiin, solvattiin ja niin pois päin, ja siitä hetkestä alkaen valituksen on ollut vireillä. Jotkut [kansalaisjärjestön] lakimiehet auttavat minua, muuten minulla ei olisi ollut varaa siihen. Kun rinnalla on lakimiehet, jotka paneutuvat juuri tähän tapaukseen ja joilta tietää saavansa apua, saa enemmän itsevarmuutta.” (Haastattelu 5, Romania)

Maahanmuuttajanaisten tapauksessa puuttuva kielitaito on yksi tärkeimmistä syrjintäilmoituksen tekemättä jättämisen syistä. He eivät ajattele kuuluvansa siihen maahan, jossa asuvat, ja tuntevat siksi itsensä lainsuojattomiksi valtaväestöä vastaan.

”Miksi valittaa, sehän on heidän maansa, ei minun [nauraa]. Miksi minä raportoisin suomalaisille? Omassa maassaan sitä voi tehdä mitä haluaa. Heidän maassaan heillä on oikeudet, meillä niitä on vähemmän.” (Haastattelu 5, Suomi)

”Ajattelin sitä, mutta sitten sanoin, me olemme ... emme puhu heidän kieltään, heillä on toisenlaiset oikeudet ja he osaavat puhua. Jos sanon jotain, he tulkitsevat sen joksikin toiseksi, joten ei. Ja myös koska se ei ollut mitään kovin vakavaa väkivaltaa häntä, minua tai lapsiani kohtaan, sellaista mitä voisi todistaa. Hän nappasi kohteekseen minut ... se olisi voinut kohdistua keneen tahansa, mutta miten sen voi todistaa? Joten sanoin ei. En pitänyt sitä tarpeellisena.” (Haastattelu 11, Suomi)

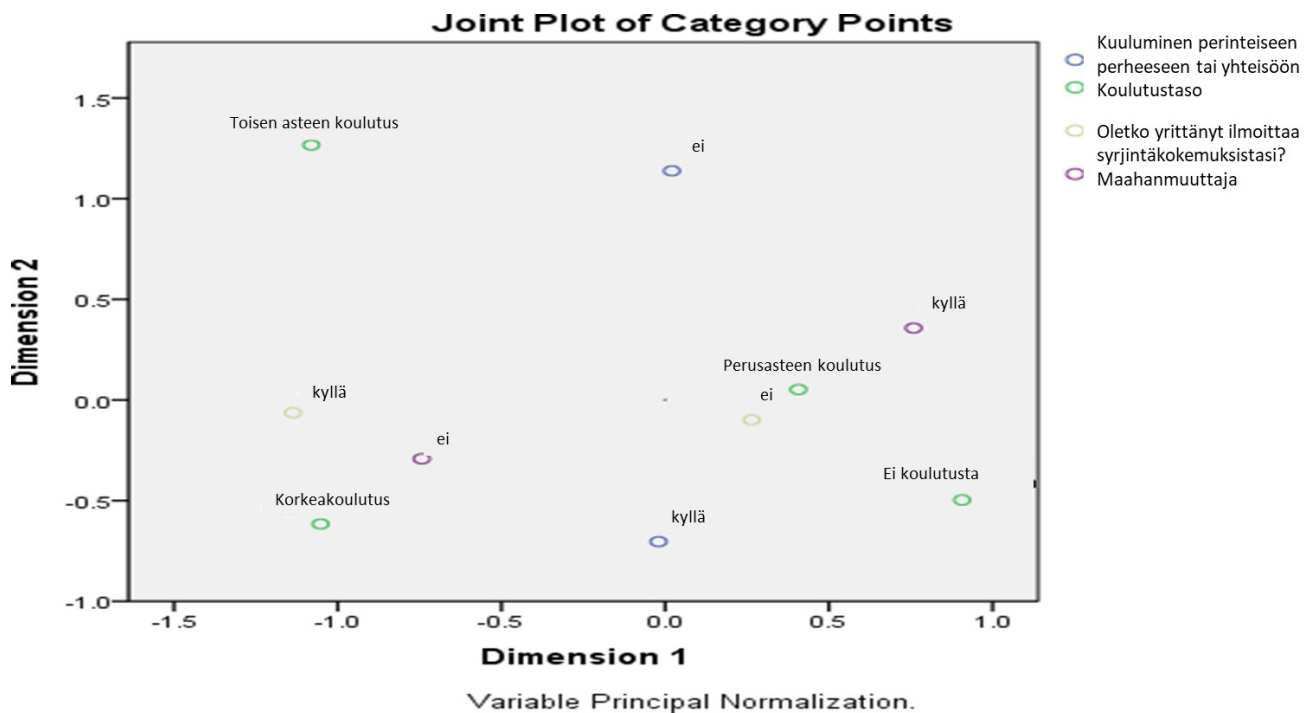
Romaniyhteisössä tai perheissä tapahtuvasta väkivallasta ilmoittamisen katsotaan vahvistavan romaniyhteisöihin liitettyjä stereotypioita ja siksi sitä ei pidetä itsesuojeluna vaan hyökkäyksenä yhteisön etuja vastaan. Romaniperheet ovat myös yleensä riippuvaisia miesten tuloista, sillä miehet ovat perheiden pääasiallisia elättäjiä, joten ilmoittaminen saattaisi altistaa perheen ja lapset köyhyydelle.

”En ole koskaan tehnyt mitään, koska romaniyhteisö on hyvin ... Kuinka kukaan voisi kertoa, että aviomies hakkaa, oijoi, eikö siinä vierittäisi häpeän koko yhteisön tai maailman ylle? Nämä asiat ovat ihan [huokaa] pähkähulluja. En kertonut kenellekään, voitko kuvitella, koska ei ollut ketään, jolle voisin kertoa. Asuin hänen perheessään, siellä oli hänen äitinsä, hänen sisarensa. Olisi ollut loukkaavaa puhua siitä, joten... Ei siitä olisi ollut mitään hyötyä. [huokaa]” (Haastattelu 1, Suomi)

Seuraavaksi tutkimme romaninaisten tunnistamia ulottuvuuksia, jotka estävät heitä paljastamasta kokemaansa syrjintää. Kuulumista romaniperheeseen käytettiin tutkimuksessa korvikemuuttujana romaninaisten näkyvyydelle julkisessa tilassa: mitä suurempi näkyvyys, sitä suurempi mahdollisuus joutua päivittäisen syrjinnän eri muotojen kohteeksi.

Kuten kuvasta 9. käy ilmi, korkeakoulutetuilla syntyperäisillä romaninaisilla on suurin todennäköisyys tehdä ilmoitus poliisille tai muille viranomaisille. Toisaalta kouluttamattomat tai vain vähän koulutetut maahanmuuttajaromaninaiset eivät todennäköisesti tee ilmoitusta ja hae oikeutta. Riippumatta siitä miten syrjintä tai intersektionaalinen syrjintä on viety käytäntöön oikeudellisissa menettelyissä, järjestelmä itsessään on niin puolueellinen, byrokraattinen ja elitistinen, eikä sitä ole suunniteltu palvelemaan heikoimmassa asemassa olevien etuja, ettei merkittäviä muutoksia ole odotettavissa.

Kuva 9. Moniulotteinen korrespondenssianalyysi syrjintäilmoitusten tekemisen, maahanmuuttajastatuksen, koulutustason ja romaniperheeseen kuulumisen välillä.

Johtopäätökset

Tässä luvussa halusimme ymmärtää, miten tutkimukseen osallistuneet naiset hahmottavat oikeusjärjestelmän kokiessaan hyväksikäyttöä, väkivaltaisia tilanteita, syrjintätapauksia tai vihapuhetta. Suurin osa naisista paljasti kokeneensa häirintää, kiusaamista, lähisuhdeväkivaltaa, rasistisia tekoja julkisilla paikoilla sekä lesbo- ja transfobiaa. Mutta ainoastaan 10 naisista 62:sta oli tehnyt ilmoituksen poliisille ja vain kaksi heistä oli saanut asiaansa itselleen suotuisan ratkaisun haastatteluhetkeen mennessä. Suurin osa vastaajista mainitsi poliisin olevan epäluotettava, rasistinen ja ahdisteleva vähäosaisia ja tummaihoisia naisia kohtaan. Poliisien väärinkäytökset kohdistuvat vielä suuremmissa määrin romanitransnaisiin ja paperittomiin maahantulijoihin, mutta ainoastaan yksi tutkimukseen vastaajista palkkasi lakimiehen ajamaan asiaansa, koska häntä pelotti olla itse yhteydessä poliisiin. Pelko ja epäluulo nousee esille myös romanilesbojen haastatteluissa ja vaikka heistä useimmat pystyisivät tekemään ilmoituksen, he silti pitävät parempana hyödyn-

tää jotain selviytymiskeinoa tai pysytellä näkymättömänä, jos mahdollista.

Kuten sanottua, syrjinnästä ja erilaisista väärinkäytöksistä raportoiminen edellyttää taitoja ja voimavaroja, eikä pääosa tutkimukseen osallistuneista naisista ole koskaan edes harkinnut ilmoituksen tekemistä. Maahanmuuttajanaisten tapauksessa eräs suurimmista esteistä oli kieli ja kirjoittaminen, minkä lisäksi heillä oli tunne lainsuojattomuudesta suhteessa valtaväestöön, jonka maassa he asuvat ja joilla on "oikeus" toimia omassa maassaan hyökkäävästi. Romaniyhteisön ja -perheiden sisällä väkivaltaista ilmoittamista ei yleensä edes harkita, jotta ei vahvistettaisi romaneihin liittyvää stigmaa, minkä lisäksi ilmoittaminen olisi vastoin yhteisön tai perheiden etua. Niissä tapauksissa, kun naiset tekivät ilmoituksen (he olivat yleensä saaneet toisen tai korkea-asteen koulutuksen), yhteisö ei tarjonnut heille suojaa, vaan pikemminkin altisti heidät pahanteolle, painostukselle ja tekemisiin pahantekijän itsensä kanssa. Poliisilla ei ollut keinoja ja halua suojella ilmoituksen tehneitä romaninaisia ja siksi naiset joissain tilanteissa peruuttivat ilmoituksensa.

Järjestelmä on ongelmallinen, koska se ei tunnista kaikkein heikoimmassa asemassa olevien naisten tarpeita ja ongelmia. Naisilla voi olla alhainen koulutustaso, alhainen yhteiskunnallinen asema, epävirallinen asumismuoto tai poikkeava sukupuoli-identiteetti. Mitä alhaisempi koulutus, sitä korkeampi kynnyks raportoita väkivalta, hyväksikäytöstä tai syrjinnästä.

Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että romaninai-

nen, jolla on alhainen koulutustaso ja moninaisia haavoittuvuuksia, kuten sukupuoli-identiteetti, joutuu useammin kohtaamaan päivittäisiä mikroaggressioita, häirintää ja väkivaltaa kaduilla, työpaikoilla sekä pyrkiessään terveyspalveluihin tai asumiseen. Kuten jo aiemmin on todettu, järjestelmä on puolueellinen, byrokraattinen, elitistinen ja suunniteltu syrjäyttämään kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ryhmät, jotka kohtaavat merkittävää sortoa ja kaltoinkohtelua.

9. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimus romaninaisten elämäkokemuksista paljastaa, että romaninaiset lannistetaan koulutuksessa, työmarkkinoilla, terveydenhuoltoon hakeutuessa ja väkivaltaa kohdatessa ja että syrjintäilmoitusten tekeminen tuskin maksaa vaivan. Silloinkin kun nainen onnistuu, hänestä tulee ”poikkeus säännöstä” ja vain hyvin harvoin esikuva.

Intersektionaalisuus tuottaa jatkossakin haasteita, koska sen edellyttämä työmäärä paljastaa, että tehtävä ei ole helppo ja vaatii ponnistelua, ymmärrystä ja herkkyyttä niin ettei yhtäkään kokemusta suljeta ulos. Tutkimuksessa kerätyjä kokemuksia on lähestytty intersektionaalisuuden kautta sisällyttäen kaikki ulottuvuudet ja toimintaympäristöt ja vältellen yksiulotteisia luokitteluja. Rakenteellisia ongelmia ei voida sivuuttaa niin kauan kuin ne tuottavat rasismia, seksismiä, alempien yhteiskuntaluokkien halveksuntaa ja homofobiaa.

Ehkä kaikkein merkityksellisin tila, jossa romanitytöt ensimmäisen kerran huomaavat, että romanuudessa on jotain ”väärää” on koulu. Varhaisvuosista alkaen rasismi risteää sosioekonomisen taustan ja kansalaisuuden kanssa muovaten romanityttöjen erilaisia kokemuksia oppilaina. Rasismi saattaa vaikuttaa romanityttöjen päätökseen jatkaa opintoja tai pudota kouluta jo varhain riippuen heidän perheestään ja yhteisöstään, mutta epäilemättä myös heidän kotimaastaan. Romanityttöillä, jotka asuvat Romaniassa, yhdessä niistä Itä-Euroopan maista, joissa koulutusjärjestelmän eriarvoisuus on suurinta, on suurin todennäköisyys tipahtaa koulusta ennen oppivelvollisuuden päättymistä tai oppimäärän vähimmäistason omaksumista.

Yksi keskeisimmistä vaikeuksista tarkasteltaessa intersektionaalista syrjintää koulutusjärjestelmässä liittyy siihen tosiasiaan, että romanityttöjen erilaistavassa kohtelussa on joskus

kyse huomiotta jättämisestä ja välinpitämättömyydestä. Mutta kuten tutkimus on osoittanut, luokkatoverit omaksuvat romaneja syrjivän ja väkivaltaisen kohtelun opettajilta, koska siitä ei rangaista. Romanioppilaiden vanhempien alhainen koulutustaso ja jopa lukutaidottomuus periytyvät seuraavalle sukupolvelle, kun se kohtaa välinpitämättömyyttä, eikä saa koulutukseensa riittävää tukea.

Romanitytöt kertovat sekä syrjinnän että häirinnän olleen traumaattisia ja häpeällisiä kokemuksia, mutta siinä missä syrjintää harjoittivat opettajat, häirintään syyllistyivät todennäköisemmin luokkatoverit tai muut oppilaat. Kohteeksi joutuivat enimmäkseen ne romanitytöt, jotka kuvailivat itsensä tummaihoisiksi.

Romaninaisten kokemuksissa toistuu varhainen koulupudokkuus. Se on seurausta rakenteellisesta eriarvoisuudesta, joka tuottaa rasismia, alempien yhteiskuntaluokkien halveksuntaa ja romanityöille turvattoman tilan. Niin kauan kuin opettajat eivät onnistu luomaan toimintaympäristöä, joka on avoin moninaisuudelle ja kunnioittaa yhteiskuntaluokkia, koulu tulee syrjimään romanityttöjä ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia.

Suurimmalle osalle vastaajista, jotka asuvat joko epävirallisilla asuinalueilla, leirissä tai joskus harvemmin erilaisissa naapurustoissa, asuimistilanteella on vaikutuksia kaikille elämän osa-alueille sosiaalisista suhteista palvelujen ja työn saatavuuteen, jne. Eräs tutkimuksen johtopäätöksistä oli se, että romanien asuinalueiden elintasolla (turvallinen asunto, vesi, sähkö, tiet, omistusoikeudet) on selkeä yhteys valtaväestön asuinalueiden elintasaan. Koska romanit on pakotettu elämään yhteiskunnan reunamilla, ajatus ulospääsystä turvallisuussyistä, kuten sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien romanien tapauksessa, sosiaalisen vuok-

ra-asumisen tai yksityisiltä asuntomarkkinoilta vuokraamisen tai ostamisen kautta eivät ole todellisia vaihtoehtoja, koska niihin pääsy on joko evätty tiukoin kriteerein tai ne ovat liian kalliita. Mitä tulee romaninaisten kokemuksiin terveydenhuoltojärjestelmästä, lukuun ottamatta Romanian tapausta, jossa rasismi ja alempien yhteiskuntaluokkien halveksunta ovat vallitsevia käytäntöjä, osallistujat Italiassa ja Suomessa mainitsivat kokemuksinaan ainoastaan jonotusajat ja ”sen miltä he näyttävät”.

Maahanmuuttajaromaninaiset tarjosivat oivaltavia kokemuksia esimerkiksi Suomen terveydenhuoltojärjestelmästä, joka pyrkii vastaamaan kaikkein heikoimmassa olevien tarpeisiin vähän kerrassaan.

Työmarkkinoille pääsyn osalta suurin osa romaninaisista ei koskaan pääse työmarkkinoiden ylempään luokkaan (jossa työ sopimukset mahdollistavat osallisuuden sosiaaliturvajärjestelmästä), koska heiltä puuttuu riittävä koulutustaso tai yhteiskunnan edellyttämä kielitaito. Maasta riippuen he voivat työllistää itsensä tai harjoittaa erilaisia epävirallisia työtehtäviä kuten pullojenkeruuta, katulehtien myyntiä, kirpputorimyyntiä, kerjäämistä tms. Työmarkkinoilta kouluttamattomat ja kielitaidottomat maahanmuuttajaromaninaiset todennäköisesti syrjäytetään. Romaninaisten kokemusten perusteella työpaikoilla tulisi lisätä moninaisuuden ja etnisyyden arvostusta.

Kouluvuosiensa aikana romaninaiset eivät ole saaneet riittävästi tukea ja siksi heidän alhaisesta koulutustasostaan on tullut uusi stigma maksetun työn maailmassa ja se estää heitä pääse-

mästä kiinni laadukkaisiin työsuhteisiin, vakituisiin tuloihin ja sosiaalietuuksiin.

Silloinkin kun romaninaiset haluaisivat työtä, heistä tuntuu, että työ evätään heiltä, joskus perustuen konservatiivisiin sukupuolirooleihin, mutta vielä useammin gadjemaailmasta johtuvan leimaamisen ja syrjäyttämisen takia. Syrjinnästä ilmoittaminen ei useimmissa tapauksissa ole mahdollista, koska järjestelmä on valkoisten miesten hallitsema, byrokraattinen, elitistinen ja vaikeasti lähestyttävä.

Luoviessaan erilaisissa tiloissa ja taistellessaan paremmasta tulevaisuudesta itselleen ja perheilleen, romaninaiset harvoin löytävät turvallista tilaa, jossa heitä ei typistettäisi vain yhteen tai toiseen identiteettiin.

Romaninaisten kertomukset nostavat esille jatkuvan taistelun sorron erilaisia muotoja vastaan omassa perheessä, sen ulkopuolella gadjemaailmassa ja omassa sisimmässä. Kaikkein haavoituvimmassa asemassa olevien romaninaisten täytyy keksiä miten selviytyä rasismista ja naisvihasta (sekä perheessä että sen ulkopuolella) mutta myös alempaan yhteiskuntaluokkaan kohdistuvasta halveksunnasta ja maahanmuuttoa koskevista säännöistä. Siksi yrityksemme kerätä heidän kokemuksiaan osoittautui entistäkin haastavammaksi, koska kokemukset heijastelevat menneisyyttä, nykyhetkeä ja tulevaa. Kokemusten sijoittaminen näille aikajännteille tuo tietoa, jota todellakin tarvitaan yhteiskunnallisen muutoksen ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi.

LÄHTEET

Agency for Fundamental Rights (2018) Being Black in EU. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-being-black-in-the-eu_en.pdf

Alcoff, L. (2005) *Latinos and the categories of race in Visible identities. Race, gender and the Self*, NY, Oxford University Press.

Baker, D. (2015) "The Queer Gypsy" in *Nothing about us without us? Roma participation in policy making and knowledge production*, Journal of European Roma Rights Center. http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/roma-rights-2-2015-nothing-about-us-without-us.pdf

Bi u, N. & Vincze, E. (2012) "Personal Encounters and Parallel Paths toward Romani Feminism" in *Sings Vol. 38, No. 1 (Sep)*, pp. 44-46, The University of Chicago Press. <http://www.jstor.org/stable/10.1086/665955>

Braunholtz-Speight, T. (2008) *Policy Responses to Discrimination and their Contribution to Tackling Chronic Poverty*, Background Paper for the Chronic Poverty Report 2008-09.

Brooks, E. (2015) "The importance of feminists and „halfies“ in Romani studies. New epistemological possibilities" in *Nothing about us without us? Roma participation in policy making and knowledge production*, Journal of European Roma Rights Center. http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/roma-rights-2-2015-nothing-about-us-without-us.pdf

CECODHAS Housing Europe's Observatory (2011), "Housing Europe Review 2012. The nuts and bolts of European social housing systems". <https://www.housingeurope.eu/resource-105/the-housing-europe-review-2012>

Center for Intersectional Justice & European Network Against Racism (2020) *Intersectional discrimination in Europe: relevance, challenges and ways forward*. <https://www.enar-eu.org/IMG/pdf/intersectionality-report-final-3.pdf>

Chandra, K. (2006) "What is ethnic identity and does it matter?" in *Annual Review of Political Science*, 9(1), 397-424. <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev.polisci.9.062404.170715>

Cioaba, L.M. (2006) *Deportation to Transnistria. Testimonies*, publisher Neo Drom.

Costache, I. (2019) "Politics of difference: Roma as homo sacer in nationalist and racist discourse or why materialising stereotypes are harmful" in Doroban u, O. & Gheorghe C. (2019) *The Romanian problem. An analysis of the Romanian racism*. Hecate, p.13.

Costache, I. (2020) "The power of racism, its trauma, and the road to healing". *DOR Journal*. <https://www.dor.ro/racism-and-the-road-to-healing/>

Crenshaw, K. (1991) "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence against Women of Color" in *Stanford Law Review*, 43 (6), pp. 1241-1299.

Doey, L., & Kurta, J. (2011). "Correspondence Analysis applied to psycho-

logical research. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 7(1), pp. 5-14. <http://www.tqmp.org/RegularArticles/vol07-1/p005/p005.pdf>

Dubow, E.F & Rubinlicht, M (2011) "Coping" in *Encyclopedia of Adolescence*, Publ. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-373951-3.00107-1>

Essed, P. (1990). *Everyday racism: Reports for women of two cultures*. Claremont: Hunter House.

Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism: An interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage.

European Commission, Directorate-General for Health and Consumers (2014). *Special Eurobarometer 411. Patient Safety and Quality of Care*. https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_411_en.pdf

Eurostat (2020a) *Healthcare expenditure statistics*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Healthcare_expenditure_statistics

Eurostat (2020b) *Children at risk of poverty or social exclusion*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion

EWSI Editorial Team (2016), "Immigrant Housing in Europe: Overview". <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intdossier/immigrant-housing-in-europe-overview>

Fearon, J. D. (1999) *What is identity (As we now see the world?)*, Stanford University. <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>

Florea, I. & Dumitriu, M (2020) "Transformations of housing provision in Romania: Organizations of subtle violence" originally published in *LeftEast*. <https://bloculpentrulocuire.ro/2018/11/08/transformations-of-housing-provision-in-romania-organizations-of-subtle-violence/>

Fremlova, L. (2020) "LGBTIQ Roma and queer intersectionalities: the lived experiences of LGBTIQ Roma" in *European Journal of Politics and Gender*, Vo. 3 (1), pp. 371-388.

Gheorghe, C. (2010) "Gender equality in public policies for roma" published in *trimestrial rev. Social Assistance from Bucharest University*.

Gheorghe, C. (2020) "The distance between us. Repositioning roma feminist and queer strategies" in vol. *QUEER. Critical thinking, political consciousness and cultural practices in Romania*. Coord.lancu, V.&Anemtoacei, O. Hecate 202.

Gheorghe, C. Vincze, E. & Mark, L. (2018) "Towards and antiracist feminism for social justice in Romania" in (Ed. Kocze, A., Zentai, V., Jovanovic, J., Vincze, E.) *The Romani Women's Movement. Struggles and Debates in Central and Eastern Europe*, Routledge: UK.

Harding, S. (1991) *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Heljic, A. (2019) "Revolu ia are loc aici, revolu ia este rom , queer i feminist ". <https://revistaarta.ro/ro/revolutia-are-loc-aici-si-acum-revolutia-este-roma-queer-si-feminista/?fbclid=IwAR2O2bwzlyfn2wIx3k-H5WfVc8vaBgt5y2DRtMP4IBnHgbhyNP7kg2rWQ41M>

Hinton-Smith, T., Danvers, E. & Jovanovic, T. (2017) "Roma women's higher

education participation: whose responsibility?", *Gender and Education*, 30 (7), pp. 811-828, DOI: 10.1080/09540253.2016.1274386

Jenkins, P. (1997) *Rethinking Ethnicity: arguments and explorations*, Sage Publications Londra, pp.127-285.

Jovanovic, J & Daroczi, A.D (2015) "Still missing intersectionality: the relevance of feminist methodology in the struggle for the rights of Roma studies" in Roma participation in policy making and knowledge production. http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/roma-rights-2-2015-nothing-about-us-without-us.pdf

Keskimäki, I., Nykänen, E., Kuusio H. (2014) "Health care services for undocumented migrants in Finland". National Institute for Health and Welfare. Report 11/ 2014, Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114941/THL_RAP2014_011web.pdf?sequence=3&isAllowed=y (summary in English)

Kocke, A. (2009) *Missing intersectionality. Race/ethnicity, gender and class in current research and policies on romani women in Europe*, Centre for Policy Studies, central European University, Budapest, Hungary. <http://archive.ceu.hu/sites/default/files/publications/cps-policy-study-missing-intersectionality-2009.pdf>

Kocze, A. Zentai, V. Jovanovic, J. & Vincze, E. (2019) *The Romani Women's Movement Struggles and Debates in Central and Eastern Europe*, Publisher Routledge.

Kreisman D, Rangel MA. (2015) On the blurring of the color line: wages and employment for black males of different skin tones. *The Review of Economics and Statistics*, 97(1), pp. 1-13.

Kurtic, V. (2013) *Dzuvljarke. Roma Lesbian Existence*, European Roma Rights Center.

Longino, H. (1990) *Subjects, power and knowledge: Description and prescription in feminist philosophies of science* in (Eds. L. Alcoff & E. Potter) *Feminist epistemologies*, New York: Routledge.

Mark, L. (2010) *Why I became a feminist*. In Nevi Sara Kali. *Roma Women's Journal*. (02), pp. 97-105. <http://www.desire-ro.eu/wp-content/uploads/Nevi-Sara-Kali-nr2.pdf>

McCall, Leslie (2005) "The complexity of intersectionality" in *Signs*, 30 (3), pp. 1771-1800.

Mocanu, C. (ed.) (2007), *Discriminare multipl în România. C I ras i*, Agora Printing house

Mocanu, C. Zamfir, A.M & Gheorghe, C. (2009) *Trade unions at the intersection of gender and ethnicity.*, AMM Design Cluj.

Mocanu, C. Gheorghe, C. & Zamfir, A.M. (2009) "Different Perspectives on the Reality: Working Roma Women in Nevi Sara Kali", *Roma women's Journal*, Publishing House of Foundation Desire.

Montse, S., Montse, Y., De Botton, L. & Kostic, R. (2013) "Communicative methodology of research with Minority Groups. The Roma Women's Movement in International Review of Qualitative Research, Univ. of Illinois Vol. 6, No 2, pp. 226-238. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/irqr.2013.6.2.226?read-now=1&refreqid=excelsior%3A8fdcf39ac074e859e03f2184eb-daeb01&seq=1>

OECD (2019), *PISA 2018 Results (Volume II): Where All Students Can Suc-*

ceed, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b5fd1b8f-en>.
https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2018-results-volume-ii_b5fd1b8f-en

Oprea, A. (2009) Intersectionality Backlash: A Romani Feminist's Response Roma Rights, no. 2. http://www.errc.org/en-research-and-advocacy-roma-details.php?page=3&article_id=3564

Phillips, D. (1995) "Correspondence analysis". Social Research Update, Issue 7. <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU7.html>.

Popa, R. (2009) Meanings and uses of intersectionality in public policies in Nevi Sara Kali, Roma Women's Journal, Publishing House of Foundation Desire.

Popa, R. (2015) "A decade-long struggle for change: women's mobilization and domestic violence legal and policy reform in Romania in Mobilizing for Policy Change: Women's Movements in Central and Eastern.

Reece, R.L. (2021) The Gender of Colorism: Understanding the Intersection of Skin Tone and Gender Inequality. *Journal of Economics, Race, and Policy*, vol. 4, pp. 47-55.

Rodriguez, M.S. (2008) Perceived Discrimination: Multiple Measures and the Intersections of Race and Gender. *Journal of African American Studies*, vol.12, pp. 348-365. <https://doi.org/10.1007/s12111-008-9054-5>

Rostas, I. (2019) A task for Sisyphus. Why Europe's Roma Policies Fail. Central European University Press.

StatSoft, Inc. (2013). How To Analyze Simple Two-Way and Multi-Way Table, Correspondence Analysis. Electronic Statistics Textbook. Tulsa, OK: StatSoft. <http://www.statsoft.com/Textbook/Correspondence-Analysis>.

Taylor-Gooby, P. (2012) "Equality, Rights and Social Justice" in (Eds. Alcock, P., May, M. & Wright, S.) *The Student's Companion to Social Policy*, Wiley & Sons Ltd.

Vincze, E & Zamfir, G. I Racialized housing unevenness in Cluj-Napoca under capitalist redevelopment, *City*, vol. 23(4-5), pp. 439-460.

Weiste Paakkanen, A., Castenada, A., Rask, S., Koponen, P., Mölsä, M., Maki-Opas, J. & Koskinen, S. (2013). "Migrant Health and Wellbeing Study (Maamu)", in *European Journal of Public Health*, Vol. 23 (1). <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckt124.116>. https://academic.oup.com/eurpub/article/23/suppl_1/ckt124.116/2837851

Liite 1: Vastajien profiilit

MAA	VASTAAJIEN MÄÄRÄ	ASUINALUE	IKÄ		KOULUTUS-ASTE	PUHUURO-MANIKIELTÄ	ASUU ERIYTYNEELLÄ TAI EPÄVIRALLISELLA ASUINALUEELLA	SIVILLI-SÄÄTY	LAPSEN/LASTEN ÄITI	MAAHAN-MUUTTAJA	KUULUU SEKSUAALI JA SUKUPUOLIVA-HEMMISTÖÖN
Suomi	1.	kaupunki	39		Perusaste	Kyllä	Ei	Naima-ton	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	2.	kaupunki	54		Korkeakoulu	Ei	Ei	Naima-ton	Ei	Ei	Kyllä
Suomi	3.	kaupunki	35		Ei koulutusta	Kyllä	Kyllä	Leski	Kyllä	Kyllä	
Suomi	4.	kaupunki	32		Ei koulutusta	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	5.	kaupunki	39		Ei koulutusta	Kyllä	Kyllä	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	6.	kaupunki	26		Perusaste	Kyllä	Kyllä	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	7.	kaupunki	28		Ei koulutusta	Kyllä	Kyllä	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	8.	kaupunki	45		Perusaste	Ei	Kyllä	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	9.	kaupunki	66		Ei koulutusta	Kyllä	Kyllä	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	10.	kaupunki	33		Perusaste	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	11.	kaupunki	53		Perusaste	Kyllä	Ei	Naima-ton	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	12.	kaupunki	24		Toinen aste	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	13.	kaupunki	33		Perusaste	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	14.	kaupunki	31		Perusaste	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	15.	kaupunki	19		Ei koulutusta	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	16.	kaupunki	29		Korkea-kouluaste	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Ei	Ei
Suomi	17.	kaupunki	36		Korkea-kouluaste	Kyllä	Ei	Naima-ton	Kyllä	Ei	Ei
Suomi	18.	kaupunki	48		Perusaste	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	19.	kaupunki	50		Ei koulutusta	Kyllä	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	20.	kaupunki	35		Perusaste	Kyllä	Ei		Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	21.	kaupunki	38		Ei koulutusta	Ei	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Suomi	22.	kaupunki	23		Perusaste	Ei	Ei	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	1.	kaupunki	69		Ei koulutusta	Kyllä	Kyllä	Naima-ton	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	2.	kaupunki	38		Toinen aste	Kyllä	Kyllä		Ei	Ei	Ei
Italia	3.	kaupunki	37		Toinen aste	Kyllä	Kyllä	Naima-ton	Ei	Ei	Ei
Italia	4.	kaupunki	56		Ei koulutusta	Kyllä	Kyllä	Naimi-sissa/ parisuh-teessa	Kyllä	Kyllä	Ei

Italia	5.	maaseutu	23	Perusaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Italia	6.	kaupunki	49	Perusaste	Työssä ilman työ sopimusta	Kyllä	Kyllä	Leski	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	7.	kaupunki	53	Ei koulu- tusta	Työssä ilman työ sopimusta	Kyllä	Kyllä	Naima- ton	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	8.	kaupunki	23	Toinen aste	Ilman työtä	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Ei
Italia	9.	kaupunki	29	Toinen aste	Ilman työtä	Ei	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Kyllä	Ei
Italia	10.	maaseutu	54	Perusaste	Ilman työtä	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	11.	kaupunki	43	Korkea-kou- luaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Italia	12.	kaupunki	25	Korkea-kou- luaste	Ilman työtä	Ei	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Kyllä
Italia	13.	kaupunki	30	Toinen aste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Italia	14.	kaupunki	55	Ei koulu- tusta	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Kyllä	Ei
Italia	15.	kaupunki	38	Korkea-kou- luaste	Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naima- ton	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	16.	maaseutu	42	Perusaste	Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	17.	kaupunki	38	Perusaste	Työssä ilman työ sopimusta	Ei	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Kyllä	Ei
Italia	18.	kaupunki	49	Korkea-kou- luaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Kyllä	Ei
Italia	19.	kaupunki	27	Korkea-kou- luaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naima- ton	Ei	Ei	Kyllä
Italia	20.	kaupunki	23	Perusaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Kyllä
Roma- nia	1.	kaupunki	33	Korkea-kou- luaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naima- ton	Ei	Ei	Ei
Roma- nia	2.	kaupunki	30	Toinen aste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Kyllä
Roma- nia	3.	kaupunki	35	Toinen aste	Työssä ja työ sopimus	Ei	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Ei
Roma- nia	4.	kaupunki	27	Perusaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	5.	kaupunki	28	Toinen aste	Työssä ja työ sopimus	Ei	Ei	Naima- ton	Kyllä	Ei	Kyllä
Roma- nia	6.	kaupunki	26	Perusaste	Työssä ja työ sopimus	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Ei
Roma- nia	7.	kaupunki	39	Perusaste	Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Ei
Roma- nia	8.	kaupunki	45	Ei koulu- tusta	Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naima- ton	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	9.	kaupunki	41	Perusaste	Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naima- ton	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	10.	kaupunki	26	Korkea-kou- luaste	Työssä ja työ sopimus	Ei	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Kyllä
Roma- nia	11.	kaupunki	40	Ei koulu- tusta	Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Ei	Ei	Ei
Roma- nia	12.	kaupunki	32	Ei koulu- tusta	Ilman työtä	Ei	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei

Roma- nia	13.	maaseutu	32	Perusaste	Työssä ja työsopimus	Kyllä	Kyllä	Naima- ton	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	14.	maaseutu	36	Toinen aste	Työssä ja työsopimus	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	15.	maaseutu	46	Toinen aste	Ilman työtä	Ei	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	16.	maaseutu	28	Perusaste	Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naima- ton	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	17.	maaseutu		Perusaste	Työssä ilman työsopimusta	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	18.	maaseutu	26		Ilman työtä	Kyllä	Kyllä	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	19.	kaupunki		Perusaste	Ilman työtä	Ei	Ei	Naimi- sissa/ parisuh- teessa	Kyllä	Ei	Ei
Roma- nia	20	kaupunki	26	Korkea-kou- luaste	Työssä ja työsopimus	Kyllä	Ei	Naima- ton	Ei	Ei	Ei

Liite 2: Vastaajien profiilit maittain

		ITALIA	SUOMI	ROMANIA
Haastattelujen lkm		20	22	20
Ikä	Nuorin vastaaja	23	19	26
	Vanhin vastaaja	69	66	47
	Vastaajat keskimäärin	40,05	37,09	34,5
Ikäryhmä	-35	7	10	10
	35-44	6	6	7
	45+	7	6	3
Koulutus	Ei koulutusta	4	8	4
	Perusaste	6	10	8
	Toinen aste	5	1	5
	Korkeakouluaste	5	3	3
Asuminen	Epävirallinen asuinalue	6	0	0
	Lähiö	8	6	12
	Hätämajoitus	0	7	1
Työllisyys	Työssä ja työsopimus	8	10	9
	Työssä ilman työsopimusta	4	2	2
	Ilman työtä	8	10	9
Puhuu romani-kieltä		17	18	14
Naimisissa		13	16	13
Lapsen/lasten äiti		11	21	14
Maahanmuuttaja		11	19	0
LGBT+		2	1	3
Ei-rodullistettu		10	3	3

Huom. Punainen korostus todentaa eroavaisuuksia lopullisten otosten rakenteessa.

Liite 3: Haastattelun toteuttamisohjeet

GDPR-suostumus Italian / Suomen / Romanian erityisten vaatimusten mukaisesti.

Perhe ja identiteetti

Kertoisitko lapsuudenperheestäsi ja yhteisöstä, jossa kasvoit (oliko molemmat tai toinen vanhemmistasi romani, asuitteko laajennetussa perheessä, puhuitteko romanikieltä, käytittekö perinteisiä vaatteita, asuitteko romaniyhteisössä tai romanien asuma-alueella, jne.)? Kuinka monta lasta perheessä oli? Kasvatettiinko tytöt ja pojat eri tavalla?

(maahanmuuttajataustaisia koskien) Kuinka kauan olet oleskellut Suomessa/ Italiassa? Oletko sitä ennen oleskellut jossain muussa maassa? Tulitko Italiaan/ Suomeen yhdessä puolisoasi ja lastesi kanssa vai onko perheenne yhdistynyt vasta myöhemmin?

Miten perheesi puhui sinulle kuulumisestasi romaniyhteisöön, kun olit lapsi? Miten he puhuivat identiteetistäsi? Miten he kertoivat siitä, että joissain paikoissa on "turvallista" tai "turvatonta" puhua omasta identiteetistä? Onko joku paikka (töissä, kotona, ystävien kanssa tms.), jossa et kerro identiteetistäsi?

Mikä on varhaisin muisto, jolloin ymmärsit romani-identiteettisi? Muistako lapsuudestasi joitain hetkiä tai tapahtumia, jolloin sinusta tuntui tai sinulle sanottiin, että olet erilainen, koska olet romani? Miten identifioit itsesi: pidätkö ihoasi ruskeana, tummana vai lähes valkoisena?

(Kysytään tarvittaessa) Entä nyt, miten kerrot lapsillesi tai laajennetun perheesi lapsille siitä mitä on olla romani? Puhutko heidän kanssaan romanikieltä? Mikä on saanut sinut puhumaan romani-identiteetistä avoimesti ja miksi?

(Kysytään tarvittaessa – vain sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvilta) Millainen on seksuaalinen suuntautumisesi? Miten vanhempasi puhuivat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä lapsuudessasi ja nuoruudessasi? Entä ystäväsi tai yhteisösi? Miten perheesi reagoi, kun kerroit heille sukupuoli- tai seksuaali-identiteetistäsi? Millainen suhde sinulla nyt on perheeseesi ja yhteisöösi? Tunnetko romaniyhteisössä muita sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvia? Uskotko, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvien romanien asiat voisivat muuttua parempaan suuntaan?

Koettu asema yhteisössä ja arkipäivän syrjintä/erilaistava kohtelu

Miten kuvailisit päivittäisiä kokemuksiasi asuinalueesi asukkaana? Kuinka usein ja missä tilanteissa tunnet, että sinua kohdellaan vähemmän arvostavasti kuin muita tai jätetään kokonaan huomioimatta? Tuntuuko sinusta, että saat yleensä muita huonompaa palvelua kaupoissa, ravintoloissa tai muissa paikoissa? Kuinka usein ja missä tilanteissa tunnet, että ihmiset eivät luota sinuun, tai sinua pidetään epärehellisenä tai kyvyttömämpänä kuin muita ihmisiä? Kuinka usein sinua nimitellään, haukutaan, uhkaillaan tai häiritään kadulla tai muilla julkisilla paikoilla? Ajatteletko, että se tapahtuu, koska olet nainen, romani, vai molemmista syistä? Miten yleensä reagoit sellaisissa tilanteissa? Kenelle kerrot näistä tilanteista?

(Kysytään tarvittaessa) Miten puhut näistä tilanteista lapsillesi, kun heillä on samanlaisia kokemuksia?

Asuminen

Miten kuvailisit asumismuotoanne asuma-alueellanne? Vastaako se perheenne tarpeita? Onko käytössänne perusinfrastruktuuri (vesi, sähkö, tiestö, liikenneyhteydet, internet, jne.)? Onko niitä parannettu viime vuosina?

Onko sinulla asuinpaikkaasi liittyvä henkilökortti? Millaiset asiakirjat sinulla on

talosta, jossa asut (ei mitään, vuokrasopimus, omistusoikeus, kuuluu sukulaisille/ vanhemmille, ilmainen käyttöoikeus, jne.)?

(Kysytään tarvittaessa) Oletko koskaan hakenut kunnan vuokra-asuntoa? Jos et, miksi et? Jos kyllä, miten viranomaiset kohtelivat sinua?

Oletko ajatellut, että sinua kohdellaan koulussa, terveystilanteissa, työhaastattelussa tms. eri tavalla kuin muita, kun asuinalueesi tulee ilmi? Jos kyllä, kertoisitko esimerkin tällaisesta tapauksesta.

Oletko koskaan salannut tai valehdellut asuinalueettasi, jotta saisit toisenlaista kohtelua?

Onko sinun joskus täytynyt muuttaa tai suunnitella muuttavasi pois asuinalueelta, koska naapurisi tekevät elämäsi epämiellyttäväksi?

Onko sinusta koskaan tuntunut, että sinulle kieltäydettiin vuokraamasta tai myymästä asuntoa tietystä asuinalueelta, koska olet romani?

Koulutus

(Kysytään kaikilta) Mikä on koulutustasosi? Entä vanhempiesi ja sisarustesi koulutustaso? Tuntuuko sinusta lapsena ja nuorena, että perheelläsi oli joitain erityisiä odotuksia koulutuksesi suhteen? Odotettiin poijilta ja tytöiltä erilaisia saavutuksia?

(Kysytään tarvittaessa) Millä tavalla puhut lapsillesi heidän koulutusvalinnoistaan? Minkä asioiden ajattelet muuttuneen koulutuksessa verrattuna siihen, kun itse kävit koulua.

(Ei kysytä naisilta, joilla ei ole koulutusta) Miten kuvailisi omia kouluajokiasi? Millainen oli suhteesi opettajiin ja koulukavereihin?

(Ei kysytä naisilta, joilla ei ole koulutusta) Onko sinusta koskaan tuntunut, että sinun istumapaikkaasi luokassa tai ryhmässä vaikutti sukupuolesi tai etninen identiteettisi? Entä opettajalta saamaasi huomioon (huomion tyyppi – joutuminen silmätikuksi tai rankaiseminen pikemminkin kuin tulosten korostaminen) tai opettajan sinulle antamaan aikaan (selittäminen, auttaminen ymmärtämään, osaamisesi arvioiminen)?

(Ei kysytä naisilta, joilla ei ole koulutusta) Ovatko opettajat tai opintojen ohjaajat koskaan yrittäneet saada sinua luopumaan korkeakoulutuksesta tai tietystä koulutussuunnasta, tai päinvastoin rohkaisseet sinua? Oletko noudattanut heidän suosituksiaan?

(Ei kysytä naisilta, joilla ei ole koulutusta) Onko sinulta koskaan evätty oikeutta apurahaan? Jos kyllä, kuka sen eväsi? Miten he (koulun hallinto, viranomaiset tms.) vastasivat tiedon tai tuen tarpeeseesi?

(Ei kysytä naisilta, joilla ei ole koulutusta) Kiusattiinko sinua koulussa, koska olit romani? Jos kyllä, kertoisitko meille tapauksen, jossa kiusaaminen oli kaikkein ilmeisintä.

(Ei kysytä naisilta, joilla ei ole koulutusta) Ajattelitko koskaan jättäväsi koulun kesken sen takia, miten sinua kohdeltiin? Jos kyllä, milloin muistat ensimmäisen kerran suunnitellesi koulunkäynnin keskeyttämistä? Miten selvit näiden ajatustesi kanssa? Ajatteletko, että olisit voinut jatkaa koulunkäyntiä seuraavalle asteelle, jos sinua olisi kohdeltu koulussa paremmin?

(Kysytään naisilta, joilla ei ole koulutusta) Oletko koskaan käynyt koulua? Miksi et? Jos kävit koulua vain muutamia kuukausia tai viikkoja, miksi koulu jäi kesken?

(Kysytään tarvittaessa) Millainen suhde sinulla on lastesi opettajaan ja muuhun koulun henkilökuntaan? Miten selität lapsillesi sen, että heitä voidaan kohdella

koulussa epäreilusti tai toisella tavalla kuin muita oppilaita? Selitätkö asian tyttä-
rillesi eri tavalla kuin pojillesi?

(Kysytään tarvittaessa) Ajatteletko, että lapsesi, etenkin tyttäresi ovat turvassa
koulussa? Jos ei, miksi ei? Mitä teet tai suunnittelet tekeväsi heidän suojelemisek-
seen?

Sosiaali- ja terveystalvelut

Miten kuvailisit omia ja perheenjäsentesi (lapset, huollettavat) mahdollisuuksia
saada terveystalveluita (sairaala, lääkärint vastaanotto, apteekki jne.)? Ovatko ne
saavutettavissa (etäisyys, liikennevälineiden tarve)? Onko niihin varaa (kustan-
nukset)? Entä ajanvaraus, saatko ajan sovitettua muiden velvollisuuksiesi lomaan?
Lannistivatko palveluiden ominaisuudet sinua koskaan hakeutumasta lääketieteel-
liseen hoitoon, vaikka olisit tarvinnut sitä?

Onko sinulla omalääkäri? Jos ei, miksi ei? Jos kyllä, millainen on suhteesi oma-
lääkäriin? Saatko tarpeen mukaista tietoa ja hoitoa? Entä kuinka on säännöllisten
kontrollikäyntien, terveystarkastusten ja tutkimusten laita? Kuinka vaikeaa on
saada vastaanottoaika lääkärille?

Kuinka säännöllisesti käyt erikoislääkärillä (vuosittaisissa) rutiinikontrolleissa? Mil-
loin kävit viimeksi? Milloin kävit viimeksi mammografiassa tai papa-kokeessa?

(Kysytään tarvittaessa) Kuinka usein käyt lääkärissä lastesi terveystalveissa?

(Kysytään kaikilta) Onko sinusta koskaan tuntunut, että sinua, lastasi tai muuta
huollettavaasi, jota olit saattamassa, kohdeltiin muita alempiarvoisena tai pinnal-
lisesti tai häneltä jopa evättiin lääketieteellinen hoito? Onko sinulla koskaan ollut
kielteisiä tai häpeällisiä kokemuksia sairaalassa tai hoitohenkilökunnan kanssa?
Kerro meille lyhyesti sellaisesta kohtaamisesta! Liittyykö hoitohenkilökunnan mi-
tään myönteisiä kokemuksia? (tarvittaessa, jos kokemuksia on useita, keskustel-
laan viimeisimmistä) Miten raskausaika sujui? Tuntuiko sinusta, että sait riittävää
lääketieteellistä tukea raskauden aikana? Saitko sellaista lainkaan? Miten hoito-
henkilökunta kohteli sinua tarkastuksissa? Saitko asianmukaista tietoa riskeistä ja
jatkotoimenpiteistä?

(Kysytään tarvittaessa, jos useampia synnytyksiä, keskustellaan viimeisimmäs-
tä) Millainen synnytyksesi oli? Miten sairaalan hoitohenkilökunta kohteli sinua ja
vastasyntynyttä? Saitko henkilökunnalta riittävästi tietoa ja tukea sairaalassaolon
aikana? Oliko synnytyskokemus sairaalassa epämiellyttävä tai koitko häpeää? Ker-
toisitko lyhyesti kokemastasi. Liittyykö hoitohenkilökuntaan myönteisiä kokemuk-
sia?

(Kysytään kaikilta paitsi transihmisiltä) Kertoiko kukaan sinulle lääkärin vastaan-
otolla sterilisaatiosta, esimerkiksi kun olit raskaana tai synnyttämässä, tai muuten
gynekologilla? Kuka ja missä yhteydessä? Kuka otti asiaan puheeksi? Miltä sinusta
tuntui?

Väkivalta

Onko sinut joskus pahoinpidelty tai onko sinuun käyty käsiksi etnisen tai sukupuoli-
identiteettisi takia? Jos kyllä, kuka oli pahoinpitelijä? Tuliko kukaan apuun? Ke-
neltä pyysit apua? Minkä tyyppistä apua sait? Tarvitsitko sairaalahoitoa tapauksen
jälkeen? Miten hoitohenkilökunta kohteli sinua? Ilmoititko tapauksesta koskaan
poliisille? Jos et, miksi et?

Oletko kohdannut väkivaltaa kotonasi (tekijöinä puoliso, sukulaiset)? Jos kyllä, ha-
luisitko kertoa siitä meille? (edetään vain jos hän tuntee olonsa riittävän turvalli-
seksi kertoakseen lähisuhdeväkivallasta) Kuka oli pahoinpitelijä? Millaista apua sait
ja kuka sinua auttoi? Tarvitsitko sairaalahoitoa tapauksen jälkeen? Oletko pyytänyt
tarvitsemaasi hoitoa tai lääkkeitä? Kenelle kerroit tapauksesta? Miten he reagoivat
kertomaasi? Ilmoititko tapauksesta koskaan poliisille?

(Kysytään kaikilta) Tiedätkö kuinka toimia, jos kohtaat lähisuhdeväkivaltaa? (Anna

ohjeet mistä lähisuhdeväkivaltaa kokenut voi pyytää apua ja tukea!

Työllisyys

Tuntuiko sinusta lapsena tai teini-ikäisenä, että perheelläsi oli joitain erityisiä odotuksia työllistymisesi suhteen? Kuinka perheesi naiset yhdistivät äitiyden ja työelämän? Olivatko sinuun kohdistuneet odotukset erilaisia vai samanlaisia kuin yhteisön normit?

(Kysytään tarvittaessa) Miten itse kerrot tyttärillesi ja pojillesi työ- ja perhe-elämän yhdistämisestä?

Onko sinusta koskaan tuntenut, että sinua ei palkattu sukupuolesi tai etnisen identiteettisi takia? Kertoisitko sellaisesta tilanteesta, jossa sinusta tuntui, että sinua ei palkattu, koska olet romaninainen.

Onko sinulla tällä hetkellä töitä? Jos kyllä, onko sinulla työsopimus vai työskenteletkö pimeästi? Kuinka kauan olet työskennellyt samassa työpaikassa? Mitä työtä teet? Millaiset suhteet sinulla on työkavereihisi? Työskenteletkö tiimissä vai pääosin itsenäisesti? Jos työskentelet tiimissä, onko sinusta koskaan tuntunut, että sinua kohdellaan toisin kuin muita? Millä tavalla (mukaan lukien lounastauot, yhteiset riennot töiden jälkeen)?

(Kysytään työllisiltä) Onko sinusta koskaan tuntunut, että sinulle ei anneta ylennystä tai ansaitsemaasi palkkaa sukupuolesi tai etnisen identiteettisi takia? Kertoisitko tilanteesta, jolloin näin kävi.

Onko sinusta koskaan tuntunut, että sinut irtisanottiin sukupuolesi tai etnisen identiteettisi takia? Kuvailisitko tilannetta, jossa tämä tapahtui kaikkein ilmeisimmin.

Tai onko sinulta evätty työsopimus sukupuolesi tai etnisen identiteettisi (tarvittaessa kysytään myös seksuaalisen suuntautumisen takia)? Kuvailisitko tilannetta, jossa tämä tapahtui kaikkein ilmeisimmin.

(Kysytään työttömiltä) Etsitkö tällä hetkellä työtä? Jos kyllä, kuinka kauan olet etsinyt työtä? Miksi ajattelet työllistymisen olevan vaikeaa? Jos ei, voitko kuvitella itsesi myöhemmin etsimässä työtä? Miksi? Milloin?

Syrjintäilmoituksen tekeminen

Tiedätkö yhtään kansalaisjärjestöä tai epävirallista ryhmää, joka toimii yhteisöissäsi? Ovatko he koskaan olleet sinuun yhteydessä ja tarjonneet tietoa tai tukea? Jos kyllä, millaista tukea: kansalaisoikeudet, asuminen, yleissivistävä tai ammatillinen koulutus, perhesuunnittelu, terveys, neuvonta, työllistymispalvelut, jne.

Entä julkiset palvelut? Millaisia palveluita: asuminen, yleissivistävä tai ammatillinen koulutus, perhesuunnittelu, terveys, neuvonta, työllistymispalvelut jne.

Kerroit meille aiemmin tilanteista, joissa sinusta on tuntunut, että sinua kohdellaan eri tavoin kuin muita. Oletko koskaan yrittänyt tehdä ilmoituksia kokemistasi syrjintätapauksista? Jos kyllä, mikä aiemmin mainitsemasi tapaus oli kyseessä? Kohdeltiinko sinua tuossa mainitussa tapauksessa mielestäsi eri lailla siksi, että olet romani vai siksi että olet nainen vai molempien takia? Millainen prosessi ilmoituksen tekeminen oli? Miten ilmoitus ratkaistiin? Kuinka vaikeaa oli saada oikeuspua? Saitko apua prosessissa? Keneltä?

Tuleeko mieleesi jokin erityinen hetki, joka muutti elämäsi (paremmaksi tai huonommaksi). Jakaisitko sen kanssamme!

Kiitos!

Sosiodemografiset tekijät

Maakunta:

Kotipaikkakunta:

Asuinalue: 1. Kaupunki 2. Maaseutu

Ikä (vuotta):

Koulutusaste: 1. Ei koulutusta 2. Perusaste 3. Toinen aste 4. Korkeakouluaste

Työllisyys 1. Työssä viimeisen kk aikana (mukaan lukien loma-aika) ja työsopimus 2.

Työssä viimeisen kk aikana ilman työsopimusta 3. Ilman työtä viimeisen kk aikana

Puhuuko vastaaja romanikieltä? 1. Kyllä 2. Ei

Kuuluuko vastaaja perinteiseen romaniperheeseen tai -yhteisöön? 1. Kyllä 2. Ei

Asuuko vastaaja slummissa, epävirallisella asuinalueella, leirissä: 1. Kyllä 2. Ei

Asuuko vastaaja lähiössä: 1. Kyllä 2. Ei

Kuinka monta vuotta vastaaja on ollut 1. Naimissa tai vakituudessa parisuhteessa 2.

Naimaton 3. Leski

Lasten lukumäärä:

Nuorimman lapsen ikä:

Onko vastaaja yksinhuoltajaäiti? 1. Kyllä 2. Ei

Lähtömaa (jos maahanmuuttaja):

Kuinka monta vuotta vastaaja asunut saapumismaassa?

Maa(t), jo(i)ssa vastaaja on käynyt koulua:

Kuuluuko vastaaja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön: 1. Kyllä 2. Ei

Onko vastaajalla vamma? 1. Kyllä 2. Ei

Onko vastaajalla krooninen sairaus? 1. Kyllä 2. Ei

Kysymyksiä haastattelijalle

Haastattelumuoto: 1. Kasvokkain 2. Verkossa 3. Muu, mikä?

Missä haastattelu tehtiin? (esim. haastateltavan luona/kotona, haastateltavan asuinpaikan lähistöllä, kadulla, järjestön toimistossa, yhteisökeskuksessa)

Millä kielellä haastattelu tehtiin?

Miten arvioisit haastattelun vuorovaikutusta? Lisääntyikö tai vähentyikö avoimuus haastattelun kuluessa vai pysyikö se koko ajan samanlaisena?

Millaisia tunteita sinussa itsessäsi heräsi haastattelun aikana?

Millaisia omia moniperustaisen syrjinnän kokemuksiasi halusit jakaa vastaajan kanssa?

Diakonissa- laitos

Rohkeasti ihmisarvon puolesta

Diakonissa-
laitos

Alppikatu 2, 00530 Helsinki · www.hdl.fi